ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀ

(ବିଜ୍ଞାନ ପଥେ)

ସଂକଳନ ହେମେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ

-

ସହାୟୀକା ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଧାରାଣୀ ଦାଶ , ଗୃହିଣୀ
ପ୍ରେରଣା ଶ୍ରୀ ଲଡୁକେଶ୍ୱର ସାହୁ , ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସରକାରୀ ଅଫିସର

ମୁଦ୍ରଣ

ମୂଲ୍ୟ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ ପ୍ରାଇଭେଟ ପ୍ଲଟ ୫
ବୈଷ୍ଣୋ ମୋନାର୍କ କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ
ରସୁଲଗଡ ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରିଆଲ୍ ଇଷ୍ଟେଟ
ଭୂବନେଶ୍ୱର - ୭୫୧୦୧୦
ଫୋ- +୯୧-୬୭୪-୨୫୪୯୮୫୮
ମୋ- ୯୪୩୭୩୦୬୬୬୭

ସୂଚିପତ୍ର

କ୍ରମାଙ୍କ	ବିଷୟବସ୍ତୁ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୧	ଉପକ୍ରମଣୀକା	୫
୨	ଗାୟତ୍ରୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ	୬
୩	ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତା	୧୯
୪	ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ମୃତି	୨୮
୫	ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଶଦ	୩୭
୬	ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ	୬୭
୭	ଗାୟତ୍ରୀ ହୃଦୟମ	୯୦
୮	ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜୀର	୧୦୮
୯	ଗାୟତ୍ରୀ ସଂହିତା	୧୧୬
୧୦	ଗାୟତ୍ରୀ ଲହରୀ	୧୩୮
୧୧	ଗାୟତ୍ରୀ ଧ୍ୟାନ	୧୪୪
	ଗାୟତ୍ରୀ ଧ୍ୟାନ	
	ଗାୟତ୍ରୀ ଶାକ୍ତ ଧ୍ୟାନ	
୧୨	ଗାୟତ୍ରୀ କବଚ	୧୪୮
	ଅକ୍ଷର ଶକ୍ତି କବଚ	
	ନ୍ୟାସ ଶକ୍ତି କବଚ	
୧୩	ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ତୋତ୍ର	୧୫୨
୧୪	ଗାୟତ୍ରୀ ଶାପବିମୋଚନ	୧୫୪
୧୫	ଗାୟତ୍ରୀ ତର୍ପଣ	୧୫୬

-

୧୬	ମାର୍ଜନ	୧୫୯
୧୭	ମୂଦ୍ରା	୧୬୨
୧୮	ଆରତୀ	୧୬୪
୧୯	କ୍ଷମାପନ ସ୍ତୋତ୍ର	୧୬୫
୨୦	ଶ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ଚାଳିଶା	୧୬୭
୨୧	ଗାୟତ୍ରୀ ସହସ୍ର ନାମ ବିଜ୍ଞାନ	୧୭୦
୨୨	ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଋଷି ଛନ୍ଦ ଓ ଦେବତା	୧୭୧
୨୩	ଗାୟତ୍ରୀ ବନ୍ଦନା	୧୭୫
୨୪	ଗାୟତ୍ରୀ ମଞ୍ଜରୀ	

ଢ

// ଉପକ୍ରମଣୀକା //

ଆଗରୁ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ, ଇତିହାସ, ବେଦ,ଉପନିଷଦ,ସ୍ମୃତି, ନୀତି , ସଂହିତା ଇତ୍ୟାଦି ପୁରାତନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରି , ଗୁରୁ ପଣ୍ଡିତ, ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶାରଦ, ଋଷି, ମୁନି ଓ ବେଦଜ୍ଞମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣି ସାଧାରଣତଃ ଜଣେ ଅଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରପାରେ ମାତ୍ର ସେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ ସେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଅଧୀତ ବିଷୟ ବସ୍ତୁର, ଜୀବଜଗତ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ମାନ୍ୟତା ତଥା ସେ ଜ୍ଞାନର ବିଶେଷତ୍ୱ ତା ଅନୁଭୂତି ପରିସରକୁ ନ ଆସିଛି । ଶାସ୍ତ୍ର,ପୁରାଣ,ଇତିହାସ, ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ସ୍ମୃତି,ନୀତି , ସଂହିତା ଇତ୍ୟାଦି ପୁରାତନ ଗ୍ରନ୍ଥ ମାନଙ୍କରେ ଗାୟତ୍ରୀମାତାଙ୍କ ମହିମା, ମହତ୍ୱ, ବିବରଣ,ଓ ଜୀବଜଗତପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଭୂୟସୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଛି । ଏହି ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି , ବିଶେଷ ରୂପେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିସାରିଲା ପରେ, ତା ଉପରେ ଋଷି ମୁନିମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ତବ୍ୟ, ଜୀବଜଗତ ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ମାନ୍ୟତା ଓ ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ରୂପେ, ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ମହିମା , ମହତ୍ୱ ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ବିବରଣ ଆଦି ଜ୍ଞାନ, ସାଧାରଣ ଜୀବଜଗତରେ ପ୍ରସାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଦମୁର୍ତ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ରାମ ଶର୍ମା ମହୋଦୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବହୁମୂଲ୍ୟ ସମୟ ବ୍ୟତୀତ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବଜଗତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ତାଙ୍କ ରଚିତ କେତେକ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରୁ ଉଦ୍ଧାର ହୋଇଥିବା କେତେକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ବିବରଣ ଓ ବେଦ,ଉପନିଷଦ

, ସ୍ମୃତି, ନୀତି , ସଂହିତା ପ୍ରଭୃତିରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ପଦାବଳୀ ଏହି ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମହତ୍ୱ, ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ମୃତି,ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତା, ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ, ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଷଦ ,ଗାୟତ୍ରୀ ଚାଳିଶା, ଗାୟତ୍ରୀ ହୃଦୟ, ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜର ଆଦି ପ୍ରଧାନ । ଏହି ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ରଚନା ପଦ୍ଧତି, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଆକ୍ଷରୀକ ତଥା ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥ ଏହି ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଗାୟତ୍ରୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ

ଆଗରୁ ଗାୟତ୍ରୀମାତାଙ୍କ ମହିମା,ତାଙ୍କ ସାଧନାର ମହତ୍ୱ, ଫଳଲାଭର ରହସ୍ୟ ଓ ଚମତ୍କାରୀତା ଉପରେ ବିଶେଷ ରୂପେ କୁହା ଯାଇଛି । ଏହି ସବୁ ବିଶେଷତା ଓ ସହଜ ସଫଳତାର ଅନ୍ତରାଳରେ କଅଣ କାରଣ ରହିଛି ତାହା ଜାଣିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ମାତ୍ର ତା ଉପରେ ବିଚାର ବିମର୍ଷ କରି ଅନେକ କିଛି ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ସବୁ କାରଣ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକମାତ୍ର କାରଣ ପ୍ରଣୀଧାନ ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସୁଛି, ତାହା ହିଁ ସାଧକ ମାନଙ୍କର ମନସ୍ୱୀତା, ତେଜସ୍ୱୀତା , ଆତ୍ମବଳ, ସାଧନା-ବଳ ବା ସାଧନା-ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ । ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ସମୟରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ସାଧୁ ସନ୍ଥ , ଋଷି ମୁନି, ମହାତ୍ମା ,ଶ୍ରେୟମାର୍ଗୀ ମାନେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଜପ, ପୁରଶ୍ଚରଣ,ସାଧନା ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟି ମହାନ୍ ଆତ୍ମାର ସକଳ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନସୀକତା, ସର୍ବାଧିକ ଏକାଗ୍ରତା ଓ ତନ୍ମୟତା , ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୋକରେ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜ ରୂପରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହିଛି ଯେପରି ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଧନରାଶି ଜମା ରହିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା କାହିଁ କେଉଁ କଳ୍ପ

କଳ୍ପାନ୍ତରରୁ କ୍ରମେକ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରି ଆସୁଛି ତାହାର କଳନା କରିବା କଷ୍ଟ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ବିଶ୍ୱର ସବୁ କିଛି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଗୂଢ ଗର୍ଭରେ ଶବ୍ଦ ଓ ଶକ୍ତି ରୂପରେ ଲୀନ ଥାନ୍ତି । ମନେ ହୁଏ ଏହି ଶବ୍ଦ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ କେବଳ ବିଶ୍ୱର ଅନେକ ଉଚ୍ଚକୋଟି ମହାନ୍ ଆତ୍ମାର ସକଳ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନସୀକତା,ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଚାରଧାରା,ସର୍ବାଧିକ ଏକାଗ୍ରତା ଓ ତନ୍ମୟତା । ଏହି ପରି ଭାବରେ , ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ର ପଛରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟି ଆତ୍ମାର ସକଳ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବନାରାଶି, ସର୍ବାଧିକ ଏକାଗ୍ରତା ଓ ତନ୍ମୟତା ତରଙ୍ଗ ରୂପରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୋକରେ କାହିଁ କେଉଁ ଆଦିମ କାଳରୁ ଜମା ହୋଇ ରହିଛି । ଦିନକୁ ଦିନ ସେ ସବୁର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟୁଛି ସିନା କିନ୍ତୁ କେବେ କ୍ଷୟ ନାହିଁ ।

ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ଶବ୍ଦ ବା ବିଚାର କେବେ ବି ନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁନି, ଋଷି , ମହାତ୍ମା ଓ ସର୍ବ ସାଧାରଣ ଯାହା କହନ୍ତି ଓ ଯାହା ମନରେ ବିଚାର କରନ୍ତି ତାହା ସବୁ ତରଙ୍ଗ ରୂପରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇ ଅନନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ନା କୌଣସି ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ତରଙ୍ଗ ଅଧିକ ବଳବାନ ତାହା ଅଧିକ ପ୍ରଦିପ୍ତ ଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଭୂପୃଷ୍ଠରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ କୌଣସି ଶବ୍ଦ, ବିଚାରଧାରା ଜାତ ହୁଏ, ତାର ସମ ଭାବାପନ୍ନ ତଥା ସମ ତରଙ୍ଗଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ, ବିଚାରଧାରା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତରାଳରୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ମନର ସେହି ଶବ୍ଦ ଓ ବିଚାରଧାରାକୁ ଅଧିକ ବଳଶାଳୀ କରି ଦିଅନ୍ତି । ସାଧୁ ବିଚାର ଥରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଆସିଗଲେ ସମଜାତୀୟ ବିଚାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଦିଏ । ଫଳରେ ସେ ସାଧୁ ବିଚାର,ଗୁଣ,କର୍ମ

ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ସେହିପରି ଦୁଷ୍ଟ ଓ ପାପ ବିଚାରବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ , ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରୁ ସମ ଜାତୀୟ ବିଚାରଧାରା ଆକର୍ଷଣ କରି, ନିଜର ସମଜାତୀୟ ବିଚାରଧାରା ତଥା ସ୍ୱଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ । ଯଦି ସେହି ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ଓ ବିଚାର ଧାରାକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରୁ ସ୍ଥୁଳ ରୂପକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ରେକଡ୍ କରିବାକୁ କୌଣସି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ପଦ୍ଧତି ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ପାରନ୍ତା, ତେବେ ସମସ୍ତେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ତଥା ରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧର ସମସ୍ତ ଧାରା ବିବରଣି,ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ ନିସୃତ ଗୀତା,ତାନସେନ ଆଦି ପୁରାତନ ଗାୟକଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର, ମୁନି ଋଷି ଓ ମହାତ୍ମା ମାନଙ୍କ ବେଦମନ୍ତ୍ର ଓ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶାବଳି , ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଚିକାଗୋ ଭାଷଣ, ସମସ୍ତ ଅପରାଧି ମାନଙ୍କ ଅପରାଧ ଯୋଜନା, କର୍ମ ,ଭାବନା ଓ ବାଣୀ ଆଦି ଶୁଣି ପାରନ୍ତେ । ଏହା କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି କି , ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହିଥିବା ସବୁ ଶବ୍ଦ ଓ ବିଚାର ଧାରାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କେବେ ବି ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ହିସାବରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି କରା ଯାଇଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧା , ସାଧନା, ଭାବନା ଓ ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦିର ଉପଯୋଗ ନଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏବେ ବି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହିଛି । ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ଓ ବିଚାରଧାରା ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହି, ପ୍ରବଳ ଚୈତନତ୍ୱ ଯୁକ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଦ୍ୟୁତ ଭଣ୍ଡାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଉପର ଲିଖିତ ଆକର୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ,ସୃଷ୍ଟି ଆଦ୍ୟରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଦ୍ୟୁତ ଭଣ୍ଡାର ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧକମାନଙ୍କ ସାଧନା ଶୃଙ୍ଖଳା, ସ୍ୱତଃ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ସହଜ ଓ ସୁଗମ ହୋଇ ପାରେ । ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନାରେ ସାଧକ ତାର ଶ୍ରମ ଆରମ୍ଭ କରି

ଦେଲେ , ପୂର୍ବକାଳର ମହାନ୍ ସାଧକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ପଦ ଭଣ୍ଡାରରୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରରେ ସହାୟତା ମିଳିଥାଏ ଓ ସାଧକର ଶ୍ରମ ଲାଘବ ହୋଇଥାଏ । ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରେ ଏହିପରି ଯେଉଁ ବିଧିବିଧାନ ଗଚ୍ଛିତ ହୋଇ ରହିଛି , ତା ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ କରି ସାଧକ ସାଧନା ପଥରେ ଅସମ୍ଭବ ଭାବରେ ପ୍ରଗତି କରିପାରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଯେତେ ପ୍ରକାଶବାନ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜର ଭଣ୍ଡାର ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ପଛରେ ରହିଛି ସେପରି ଆଉ କୌଣସି ବେଦମନ୍ତ୍ର ପଛରେ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନାରେ ସାଧକ ସ୍ୱଳ୍ପ ଶ୍ରମରେ ଅଧିକ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ କରି ପାରିବାର କାରଣ ।

ପ୍ରଚୁର ଧନ ଦୌଲତ ନିକଟରେ ଥାଇ ବି ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଉପଯୋଗ କରି ନ ପାରି ଅନେକ ଦୁଃଖ ଓ ଦୈନ୍ୟତା ଦେଇ ଗତି କରିଲା ପରି , ନିଜ ପାଖରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜର ଅଭାବ ନ ଥିଲେ ବି ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଉପଯୋଗ କରି ଚିରନ୍ତନ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ ନ କରିପାରି, ଅଶେଷ ଅଭାବ ଅଶକ୍ତି ଓ ଅଜ୍ଞାନ ପରି ଦୁଃଖତ୍ରୟ ଭୋଗ କରୁଛି । ଗାୟତ୍ରୀ ଏକ ଦୈବୀ ବିଦ୍ୟା ଯାହା ପରମାତ୍ମା ଆମ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଲଭ କରାଇଛନ୍ତି । ଅନେକ ଋଷି,ମୁନି ଓ ମହାତ୍ମାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ଜରିଆରେ ସେମାନଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି , ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ବା ସାଧନା ରତ ହେବାରେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଉପଦେଶାବଳିର ଉପଯୋଗ ନ କରେ, ତେବେ ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ଦୂର୍ଭାଗ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଅଣ ହୋଇପାରେ । ବେଦମାତାଙ୍କ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାପାଇଁ ମହାମାନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରାମ ଶର୍ମା କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥ,ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ବେଦ , ଉପନିଷଦରୁ କେତେକ ସୂତ୍ର , ଶ୍ଳୋକ,ପଦ ମାନ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ,ସେଥିରୁ କେତେକ ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଓଁ ସ୍ତୁତା ମୟା ବରଦା ବେଦମାତା ପ୍ରଚୋଦୟନ୍ତାଂ ପାବମାନୀ
ଦ୍ୱିଜାନାମ୍ । ଆୟୁଃ, ପ୍ରାଣଂ ପ୍ରଜାଂ ପଶୁଂ କୀର୍ତ୍ତିଂ ଦ୍ରବିଣଂ ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଚସମ୍ ।
ମହ୍ୟଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ବ୍ରଜତ ବ୍ରହ୍ମଲୋକମ୍ ॥ ଅର୍ଥବବେଦ ୧୯-୭୧-୧

ଅର୍ଥ-ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଅର୍ଥବବେଦରେ ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ସ୍ତୁତିକରି କହୁଛନ୍ତି , ଦ୍ୱୀଜକୁ ପବିତ୍ର କରିବା ବାଲା ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀ ଆୟୁଃ, ପ୍ରାଣ, ଶକ୍ତି, ପଶୁ, କୀର୍ତ୍ତି ଧନ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମତେଜ ସେହି ଦ୍ୱୀଜକୁ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ଯଥା ମଧୁ ଚ ପୁଷ୍ପେଭ୍ୟୋ ଘୃତଂ ଦୁଗ୍ଧାଦ୍ରସାପୃୟଃ
ଏବଂ ହି ସର୍ବ ବେଦାନାଂ ଗାୟତ୍ରୀ ସାରମୁଚ୍ୟତେ ॥
ବୃହତ୍ ଯୋଗୀଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କସ୍ମୃତି ୪-୧୬

ଅର୍ଥ-ପୁଷ୍ପର ସାର ଯେପରି ମଧୁ , ଦୁଗ୍ଧର ରସ ସାର ଯେପରି ଘୃତ ସେହିପରି ସର୍ବ ବେଦର ସାରଭୂତ ହେଉଛି ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ।

ହସ୍ତତ୍ରାଣପ୍ରଦା ଦେବୀ ପତତାଂ ନରକାର୍ଣ୍ଣବେ
ତସ୍ମାତ୍ତାମଭ୍ୟସେନ୍ନିତ୍ୟଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋହୃଦୟେ ଶୁଚିଃ ॥

ଅର୍ଥ-ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା , ନରକ ରୂପି ମହା ସମୁଦ୍ରରେ ପଡିଯାଉଥିବା ଲୋକର ହାତ ଧରି ଉଦ୍ଧାର କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଦ୍ୱିଜ ପବିତ୍ର ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର ନିତ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଉଚିତ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ଚୈବ ବେଦାଂଶ୍ଚ ତୁଳୟା ସମତୋଳୟତ୍
ବେଦା ଏକତ୍ରସାଙ୍ଗାସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଚୈକତଃ ସ୍ଥିତା ॥
ଯୋଗୀଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କସ୍ମୃତି ୪-୮୦

ଅର୍ଥ-ତରାଜୁରେ ସମସ୍ତ ବେଦ ଓ ତାର ଷଡାଙ୍ଗ ମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ଭାବରେ ତୋଳନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ସାରଭୂତାସ୍ତୁ ବେଦାନାଂ ଗୁହ୍ୟୋପନିଷଦୋ ମତାଃ
ତାଭ୍ୟଃ ସାରସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ରୀ ତିସ୍ରୋ ବ୍ୟହୃତୟସ୍ତଥା ।।
ଯୋଗୀଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କସ୍ମୃତି ୪-୭୭

ଅର୍ଥ-ବେଦମାନଙ୍କର ସାର ହେଉଛି ଉପନିଷଦ ଓ ଉପନିଷଦ ମାନଙ୍କର ସାର ହେଉଛି ତିନି ମହାବ୍ୟାହୃତିଚୟ ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ।

ନାସ୍ତି ଗଙ୍ଗାସମ ତୀର୍ଥ ନ ଦେବ କେଶବାତ୍ପରଃ
ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତୁ ପରଂ ଜାପ୍ୟଂ ନ ଭୂତ ନ ଭବିଷ୍ୟତି ।।
ଯୋଗୀଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କସ୍ମୃତି ୧୦-୧୦

ଅର୍ଥ-ଗଙ୍ଗା ସମାନ କୌଣସି ତୀର୍ଥ ନାହିଁ କି କେଶବଙ୍କ ପରି କୌଣସି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା ନାହାନ୍ତି ,ସେହିପରି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ଠାରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜପ ନା ଆଗରୁ ଥିଲା , ନା ଏବେ ଅଛି ନା ଭବିଷ୍ୟତରେ ହେବ ।

ସର୍ବେଷାଂ ଜପ ସୁକ୍ତାନାମୃଚାଂ ଚ ଯଜୁଷାଂ ତଥା
ସାମ୍ନାଂ ଚୈକାକ୍ଷରାଦିନାଂ ଗାୟତ୍ରୀ ପରମୋ ଜପ ।।
ବୃହତ୍ ପାରାଶର ସ୍ମୃତି ୩-୪

ଅର୍ଥ-ସମସ୍ତ ଜପ ସୁକ୍ତରେ ରକ୍ ଯଜୁ ଏବଂ ସାମ ବେଦରେ ତଥା ଏକାକ୍ଷରାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ପରମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ଚୈବ ବେଦାଶ୍ଚ ବ୍ରହ୍ମଣା ତୋଳିତାଃ ପୁରା
ବେଦେଭ୍ୟଶ୍ଚ ଚତୁର୍ଭ୍ୟୋଽପି ଗାୟତ୍ର୍ୟତି ଗରିୟସୀ ॥
ବୃହତ୍ ପାରାଶର ସ୍ମୃତି ୪-୧୬

ଅର୍ଥ-ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବେଦମାନଙ୍କ ସହିତ ତୋଳନ କରିଥିଲେ ଯେ ଚାରିବେଦଠାରୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଗରିୟସୀ ରହିଲେ ।

ଯଥ୍ୟଥାଗ୍ନିର୍ଦେବାନାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ମନୁଷ୍ୟାଣାମ୍
ବସନ୍ତ ଋତୁନାମିୟଂ ଗାୟତ୍ରୀ ଚାସ୍ତି ଛନ୍ଦସାମ୍ ॥

ଅର୍ଥ-ଯେପରି ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ନି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଋତୁ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସନ୍ତ ଋତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେହିପରି ଛନ୍ଦ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ତ୍ରିଭ୍ୟ ଏବ ତୁ ବେଦେଭ୍ୟଃ ପାଦମ୍ପାଦମଦୂଦୁହତ୍
ତଦିତ୍ୟୁଚୋଽସ୍ୟାଃ ସାବିତ୍ର୍ୟାଃ ପରମେଷ୍ଠୀ ପ୍ରଜାପତିଃ ॥ ମନୁ ୨-୭୭

ଅର୍ଥ-ପରମେଷ୍ଠୀ ପ୍ରଜାପତି ତିନି ବେଦରୁ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପ ତିନି ଚରଣବାଲା ଗାୟତ୍ରୀ ଉଦ୍ଭବ କରିଛନ୍ତି ।

ବହୁନା କିମିହୋକ୍ତେନ ଯଥାବତ୍ ସାଧୁ ସାଧିତା
ଦ୍ୱିଜନ୍ମାନାମିୟଂ ବିଦ୍ୟା ସିଦ୍ଧାକାମଦୁଧା ସ୍ମୃତା ॥

ଅର୍ଥ-ଅଧିକ କହିବା କଅଣ ପ୍ରୟୋଜନ, ଠିକ୍ ଭାବରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଗାୟତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱିଜ ଜାତି ପାଇଁ କାମଧେନୁ ସଦୃଶ ।

ସର୍ବବେଦୋଦ୍‌ଧୃତଃ ସାରୋ ମନ୍ତ୍ରୋଽୟଂ ସମୁଦାହୃତଃ
ବ୍ରହ୍ମାଦିଦେବା ଗାୟତ୍ରୀ ପରମାତ୍ମା ସମୀରିତଃ ॥

ଅର୍ଥ-ସମସ୍ତ ବେଦରୁ ସାର ରୂପେ ଉଧୃତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଗାୟତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବ ରୂପେ ଓ ପରମାତ୍ମା ରୂପେ ମାନି ନିଆ ହୋଇଛି ।

ଯା ନିତ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମ ଗାୟତ୍ରୀ ସୈବ ଗଙ୍ଗା ନ ସଂଶୟଃ
ସର୍ବତୀର୍ଥମୟୀ ଗଙ୍ଗା ତେମ ଗଙ୍ଗା ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତା ॥

ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର ୩-୧୪୩

ଅର୍ଥ-ସର୍ବତୀର୍ଥମୟୀ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଗଂଗାକୁ ଗଂଗା କୁହାଯାଏ । ସେହି ଗଂଗା ବ୍ରହ୍ମଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ରୂପ ଅଟେ ।

ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରମୟୀ ଗୀତା ଗାୟତ୍ରୀ ସୈବ ନିଶ୍ଚିତା
ଯାଗ ତୀର୍ଥ ଚ ଗୋଲୋକଂ ଗାୟତ୍ରୀରୂପମଦ୍ଭୁତଂ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର

ଅର୍ଥ-ଗୀତା ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ସମନ୍ୱିତ । ସେହି ଗୀତା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ରୂପ । ଯାଗ, ତୀର୍ଥ ଓ ଗୋଲୋକ ମଧ୍ୟ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ।

ଅଶୁଚିର୍ବା ଶୁଚିର୍ବାପି ଗଚ୍ଛନ୍‌ତିଷ୍ଠନ୍ ଯଥା ତଥା
ଗାୟତ୍ରୀ ପ୍ରଜପେତ୍‌ଧୀମାନ୍ ଜପାନ୍ ପାପନ୍ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର

ଅର୍ଥ-ଅପବିତ୍ର ବା ପବିତ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ, ଚାଲିବା ବା ବସିବା ଅବସ୍ଥାରେ , ଯେଉଁଠି ସେଇଠି ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରୁଥିଲେ ବି , ଜପରୁ ପାପମାନେ ନିବୃତ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ମନନାତ୍ ପାପତସ୍ତ୍ରାତି ମନନାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗମଶ୍ନୁତେ
ମନନାତ୍ ମୋକ୍ଷମାପ୍ନୋତି ଚତୁର୍ବର୍ଗମୟୋ ଭବେତ୍ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର

ଅର୍ଥ-ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ମନନ କରୁଥିଲେ ପାପ ନାଶ ହୁଏ, ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଓ ତା ସହିତ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ମିଳେ ।

ଗାୟତ୍ରୀତୁ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରାନୁପାସତେ
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସିଦ୍ଧାନ୍ନମନ୍ୟତ୍ର ଭିକ୍ଷାମଟତି ଦୂର୍ମତିଃ ॥

ଅର୍ଥ-ଯେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରକୁ ପରିତ୍ୟାଗକରି ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ଉପାସନା କରେ ସେ ଜଣେ ଦୁର୍ମତି, ସେ ସିଦ୍ଧ ଅନ୍ନ ତ୍ୟାଗକରି ,ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଆହାର ପରିତ୍ୟାଗକରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ବୁଲୁଥାଏ ।

ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କାମ୍ୟେ ତୃତୀୟେ ତପୋ ବର୍ଦ୍ଧନେ
ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତୁ ପରଂ ନାସ୍ତି ଇହଲୋକେ ପରତ୍ର ଚ ॥

ଅର୍ଥ-ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କାମ୍ୟ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଓ ତପ ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ , ଇହଲୋକ ବା ପରଲୋକରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଠାରୁ କୌଣସି ମନ୍ତ୍ର ନାହିଁ ।

ଏତ ଗଲା ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଋଷି ମୁନି ମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବା ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ଦ୍ୱିଜତ୍ୱ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଧାର, ବ୍ୟକ୍ତିର ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ଏବଂ ସେହି ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ହିଁ ମିଳି ଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ପୂଜା,ଆରାଧନା,ଜପ, ପୁରଶ୍ଚରଣରେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଜୀବ କି କି ପ୍ରକାର ଆତ୍ମିକ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିନ୍ନ

ଭିନ୍ନ ମହାତ୍ମାମାନେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅବଗତ କରାଇଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରି , ସେହି ମହାତ୍ମା ମାନଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇପାରିଲେ ,ମନୁଷ୍ୟ ବିଶେଷଭାବେ ଉପକୃତ ହେବ । ତାହାର କିଛି ନମୁନା ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

ସର୍ବେଷାଂ ବେଦାନାଂ ଗୁହ୍ୟୋପନିଶସ୍ସାରଭୂତାଂ
ତତୋ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପେତ୍ । ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ପରିଶିଷ୍ଟ

ଅର୍ଥ-ଗାୟତ୍ରୀ ସକଳ ବେଦମାନଙ୍କ ଓ ଗୁହ୍ୟତମ ଉପନିଷଦ ମାନଙ୍କ ସାରମର୍ମ । ତେଣୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବା ଉଚିତ ।

ଯୋଽଧୀତେଽହନ୍ୟହନ୍ୟେତାଂ ତ୍ରୀଣିବର୍ଷାଣ୍ୟତନ୍ଦ୍ରିତଃ
ସ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଭ୍ୟେତି ବାୟୁଭୂତ ଖମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ । ମନୁସ୍ମୃତି

ଅର୍ଥ-ଅତିନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇ ବା ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ ନ ହୋଇ ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ତୀନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ଆରାଧନା କରେ ସେ ବାୟୁପରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଗମନ କରିପାରେ ।

କୁର୍ଯ୍ୟାଦନ୍ୟତ୍ର ବା କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଇତି ପ୍ରାହ ମନୁଃ ସ୍ୱୟମ୍
ଅକ୍ଷୟମୋକ୍ଷମାପ୍ନୋତି ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜାପନାତ୍ । ଶୌନକ

ଅର୍ଥ-ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କ ଉପାସନା କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀମାତାଙ୍କ ଜପ ଉପାସନା କଲେ ଅକ୍ଷୟ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ବୋଲି ମନୁ ସ୍ୱୟଂ କହିଛନ୍ତି ।

ତ୍ରିଭ୍ୟ ଏବ ତୁ ବେଦେଭ୍ୟଃ ପାଦଂ ପାଦମଦୁଦୂହତ୍
ତଦିତ୍ୟୁଚୋସ୍ୟାଃ ସାବିତ୍ର୍ୟାଃ ପରମେଷ୍ଠୀ ପ୍ରଜାପତିଃ॥ ମନୁସ୍ମୃତି

ଅର୍ଥ-ପରମେଷ୍ଠୀ ପିତାମହ ଏକ ଏକ ବେଦରୁ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଏକ ଏକ ପଦ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ତୀନି ପଦର ସୃଷ୍ଟି ।

ଓଁକାରସହିତାଂ ଜପନ୍ ତାଂ ଚ ବ୍ୟାହୃତିପୂର୍ବିକାମ୍
ସନ୍ଧ୍ୟୟୋର୍ବେଦବିତ୍‌ବିପ୍ରୋ ବେଦ ପୂଣ୍ୟେନ ଯୁଜ୍ୟତେ ॥ ମନୁସ୍ମୃତି

ଅର୍ଥ-ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁଇ ବା ତିନି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପ୍ରଣବ, ବ୍ୟାହୃତି ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଜପ କରେ ସେ ସମସ୍ତ ବେଦ ପାଠର ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ ।

ଜପେନୈବ ତୁ ସଂସିଦ୍ଧ୍ୟେତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ନାତ୍ର ସଂଶୟ
କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ୟତ୍ର ବା କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ମୈତ୍ରୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉଚ୍ୟତେ । ମନୁସ୍ମୃତି

ଅର୍ଥ-ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅନ୍ୟ କିଛି କରୁ ବା ନ କରୁ , କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସେ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ତାକୁ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ, ଏଥିରେ ସଂଶୟ ନାହିଁ ।

ଏତୟା ଜ୍ଞାତୟା ସର୍ବ ବାଙ୍ମୟଂ ବିଦିତଂ ଭବେତ୍
ଉପାସିତଂ ଭବେତ୍ତେନ ବିଶ୍ୱଂ ଭୁବନସପ୍ତକମ୍ ॥ ଯୋଗୀ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ

ଅର୍ଥ-କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜାଣି ଜଣେ ସର୍ବଜ୍ଞାତା ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଉପାସନା କଲେ, ତାହା କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଉପାସନା ହୋଇ ନ ଥାଏ, ତା ସହିତ ସପ୍ତଲୋକର ମଧ୍ୟ ଉପାସନା ହୋଇଥାଏ ।

ଓଁକାରପୂର୍ବିକାସ୍ତିସ୍ରୋ ଗାୟତ୍ରୀଂ ଯଶ୍ଚ ବିନ୍ଦତି
ଚରିତବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ସ ବୈ ସ୍ରୋତ୍ରୀୟ ଉଚ୍ୟତେ । ଯୋଗୀ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ

ଅର୍ଥ-ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଚରଣ କରି, ଓଁ ପ୍ରଣବ ଯୁକ୍ତ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ତିନିବାର ଜପ କରନ୍ତି ସେ ଶ୍ରୋତ୍ରୀୟ ଅଟନ୍ତି ।

ସକୃଦପି ଜପେତ୍‌ବିଦ୍ୱାନ୍ ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମାକ୍ଷରୀମ୍
ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଭବେତ୍ସିଦ୍ଧିର୍ବ୍ରହ୍ମସାୟୁଜ୍ୟମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ପୁରଶ୍ଚରଣ

ଅର୍ଥ-ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରମ ଅକ୍ଷରା ଗାୟତ୍ରୀମନ୍ତ୍ର ଏକବାର ଜପକରେ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣ ସିଦ୍ଧି ଓ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସାୟୁଜ୍ୟ ଲାଭ କରେ ।

କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ୟତ୍ର ବା କୁର୍ଯ୍ୟାଦନୁଷ୍ଠାନଦିକଂ ତଥା
ଗାୟତ୍ରୀମାତ୍ରନିଷ୍ଠସ୍ତୁ କୃତକୃତ୍ୟୋ ଭବେଦ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର

ଅର୍ଥ-ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନାଦି କରୁ ବା ନ କରୁ କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିବା ଦ୍ୱିଜ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ।

ସନ୍ଧ୍ୟାସୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦାନଂ ଚ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପମେବଚ
ସହସ୍ରତ୍ରିତୟ କୁର୍ବନ୍ ସୁରୈଃ ପୂଜ୍ୟ ଭବେନ୍ମୁନେ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ତନ୍ତ୍ର

ଅର୍ଥ-ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅର୍ଘ୍ୟଦାନ ସହିତ ତିନି ହଜାର ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିଲେ ମୁନି ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୂଜନୀୟ ହୋଇଯାଏ ।

ଯଦକ୍ଷରୈକସଂସିଦ୍ଧେଃ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧତେ ବ୍ରାହ୍ମଣୋତ୍ତମଃ
ହରିଶଙ୍କରକଂଜୋଦ୍ଭ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରହୁତାଶନୈଃ ॥ ଗାୟତ୍ରୀ ପୁରଶ୍ଚରଣ

ଅର୍ଥ- ମନୁଷ୍ୟ ,ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ମାତ୍ର ଏକ ଅକ୍ଷରରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭକଲେ ହରି, ଶଙ୍କର, ବ୍ରହ୍ମା,ସୂର୍ଯ୍ୟ,ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନି ଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ସମକକ୍ଷ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭ କରିପାରେ ।

ସର୍ବେଷାଞ୍ଚୈବ ପାପାନାଂ ସଂକଟେ ସମୁପସ୍ଥିତେ
ଦଶସହସ୍ରକାଭ୍ୟାସୋ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ଶୋଧନଂ ପରମ୍ ॥

ଅର୍ଥ-ଦଶହଜାର ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିଲେ ସକଳ ପାପ ଖଣ୍ଡନ ହୁଏ ଓ ଉପସ୍ଥିତ ସଙ୍କଟ ମଧ୍ୟ ଦୂରିଭୂତ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧତା ଆସେ ।

ଗାୟତ୍ରୀମେବ ଯୋ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ସମ୍ୟଗୁଚ୍ଚରତେ ପୁନଃ
ଇହାମୁତ୍ର ଚ ପୂଜ୍ୟୋଽସୌ ବ୍ରହ୍ମଲୋକମବାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ବ୍ୟାସ

ଅର୍ଥ-ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣି ଓ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ପୂଜନୀୟ ହୁଏ ଓ ପରଲୋକରେ ବ୍ରହ୍ମସାଯୁଜ୍ୟ ଲାଭ କରେ ।

ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାର୍ଗରେ ଗତିଶୀଳ କରିବାକୁ , ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ମାତାଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ , ମହାମାନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରାମ ଶର୍ମା ଯେତିକି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରି ସଫଳତା ପାଇଛନ୍ତି , ତାହାର କିଛି ଅଂଶର ସଫଳତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଆମ ମାନଙ୍କର ଏକ ଜନ୍ମ ସରି ଯାଇପାରେ । ମହାମାନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରାମ ଶର୍ମା ,ସମସ୍ତ ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ପୁରାଣ, ଶାସ୍ତ୍ର, ଭାଷ୍ୟ ,ସଂହିତା , ତନ୍ତ୍ର, ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ଆଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଋଷି ମୁନିଙ୍କ ରଚନା ଅଧ୍ୟୟନ କରି,ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସହିତ ନିଜ ସାଧନା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ,ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ମହିମା, ମହତ୍ୱ ଓ ଜୀବଜଗତ ପ୍ରତି ମାତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଉପରେ

ବିଶଦଭାବରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଜୀବ ଜଗତରେ ମାତାଙ୍କ ମହିମା ବିସ୍ତାର କରିବା ରୂପକ ମାତାଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ବିତରଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଯତ୍ କିଞ୍ଚିତ ସାହସ କରାଯାଇଛି ।

// ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତା //

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ମାତ୍ର ୨୪ ଅକ୍ଷର । କିନ୍ତୁ ଏହି ଛୋଟ ମନ୍ତ୍ରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିମାର୍ଜିତ ଓ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର ଲୁଚି ରହିଛି । ଏହି ଛୋଟ ମନ୍ତ୍ରଟିକୁ ସବୁ ଦିଗରୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ , ତା ମଧ୍ୟରୁ ଯେତିକି ଉପାଦେୟ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କରା ଯିବ ତାହା ସମସ୍ତ ଜୀବଜଗତକୁ ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ନେଇ ପାରିବ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସାଂସାରୀକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଥେ ଖଣ୍ଡରେ ରହିଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ଏହି ମନ୍ତ୍ରକୁ ଭଲ ରୂପେ ବୁଝି, ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି , ନିଜ ଜୀବନରେ ଉପଯୋଗ କରିପାରେ ,ତେବେ ସେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଓ ଶାନ୍ତି ପାଇ ପାରିବ ।

ଦେବାସୁର ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରିବା ସମୟରେ ୧୪ ପ୍ରକାର ରତ୍ନ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର , ବେଦ ଚତୁଷ୍ଟୟ , ବେଦାନ୍ତ ଓ ଉପନିଷଦ ରୂପକ ସମୁଦ୍ରକୁ ମନ୍ଥନ କରି ତାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପ ୧୪ ରତ୍ନ ରୂପି ୧୪ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତାର ସୃଷ୍ଟି । ସଂକ୍ଷେପରେ ମାତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ***ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତା*** ପଠନ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଯିଏ ଏହାକୁ ଭଲ ଭାବେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିବ ସେ କେବେ ବି ଦୁଃଖି ରହିବ

ନାହିଁ ଓ ସର୍ବଦା ଆନନ୍ଦ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବ । ଏହି ଗୀତାକୁ ପଠନ କରି ଜଣେ ସିନା ଜ୍ଞାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରିବ,ମାତ୍ର ସେ ସବୁର ଭାବାର୍ଥ ତାର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟକୁ ନ ଆସିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ହେ ପାଠକ ପାଠୀକାମାନେ ,ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ସର୍ବଜନ ମାନ୍ୟତା ଓ ସ୍ୱ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟକୁ ନେଇ ଜଣେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ଜଗତର ହିତରେ ଲାଗିଯାନ୍ତୁ ।

ଓମିତ୍ୟେବ ସୁନାମଧେୟମନଘଂ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ
ସର୍ବଷ୍ୱେବ ହି ତସ୍ୟ ନାମସୁ ବସୋରେତପ୍ରଧାନଂ ମତମ୍ ।
ଯଂ ବେଦା ନିଗଦନ୍ତି ନ୍ୟାୟନିରତଂ ଶ୍ରୀସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦକମ୍
ଲୋକେଶଂ ସମଦର୍ଶିନଂ ନିୟମନଂ ଚାକାରହୀନପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୧

ଅର୍ଥ- ଯାହାକୁ ବେଦମାନେ ନ୍ୟାୟକାରୀ,ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ,ଲୋକେଶ୍ୱର, ସମଦର୍ଶୀ,ସୃଷ୍ଟି ନିୟାମକ,ପ୍ରଭୁ ,ନିରାକାର, ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ କହିଥାନ୍ତି । ଯେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ,ସେହି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସମସ୍ତ ନାମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଷ୍ପାପ, ପବିତ୍ର ଓ ଧ୍ୟାନଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ନାମ ହେଉଛି ***ଓଁ*** । ପ୍ରକାଶପଥେ ଖଣ୍ଡରେ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସ୍ଫୁରଣ ଓ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତରୁ ଯେଉଁ ଧ୍ୱନି ନିର୍ଗତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ***ଓଁ*** ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପା ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀ ।

ଭୂର୍ବୈ ପ୍ରାଣ ଇତି ବ୍ରୁବନ୍ତି ମୁନୟୋ ବେଦାନ୍ତପାରଂ ଗତାଃ
ପ୍ରାଣଃ ସର୍ବବିଚେତନଷ୍ଟୁ ପ୍ରସୃତ ସାମାନ୍ୟରୂପେଣ ଚ ।

ଏତେନୈବ ବିସିଦ୍ଧ୍ୟତେ ହି ସକଳଂ ନୂନଂ ସମାନଂ ଜଗତ୍
ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟଃ ସକଳେଷୁ ଜନ୍ତୁଷୁ ଜନୈର୍ନିତ୍ୟଂ ହ୍ୟସୁଶ୍ଚାତ୍ମବତ୍ ॥ ୨

ଅର୍ଥ-ବେଦବିଦ୍ୟାରେ ପାରଂଗମ ମୁନିମାନେ ପ୍ରାଣକୁ ଭୂଃ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଭୂଃ ହେଉଛି ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପା ପୃଥିବୀ ବା ଶରୀରର ସତ୍ ସମ୍ପନ୍ନ ସ୍ଥିତି । ସେହି ପ୍ରାଣ ସମସ୍ତ ଚେତନ ବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କରେ ସାମାନ୍ୟ ରୂପରେ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଛି । ଏହି ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର, ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ସକଳ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ । ଏହିଥିରୁ ସିଦ୍ଧ ହେଉଛି ଯେ ଏହି ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ସମାନ । ସେହି ହେତୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କୁ ଏକ ବା ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ଉଚିତ୍ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି 'ଆତ୍ମବତ୍ ମନ୍ୟତେ ଜଗତ୍ ' । ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ସମଦର୍ଶୀ ବୋଲି ଉପର ପଦରେ କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇ ଆମେ ସମଦର୍ଶୀ କାହିଁକି ନ ହୋଇ ପାରିବା ।

ଭୁବର୍ନାଶୋ ଲୋକେ ସକଳ ବିପଦାଂ ବୈ ନିଗଦିତଃ
କୃତଂ କାର୍ଯ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟମିତି ମନସା ଚାସ୍ୟ କରଣମ୍
ଫଳାଶାଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ଯେ ବିଦଧତି ନ ବୈ କର୍ମନିରତାଃ
ଲଭନ୍ତେ ନିତ୍ୟଂ ତେ ଜଗତି ହି ପ୍ରସାଦଂ ସୁମନସାମ୍ ॥ ୩

ଅର୍ଥ- ଭୁବଃ ହେଉଛି ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ଓ ଅପାନଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପା ସଂସାରର ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷର ଚିତ୍ଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପ । ଶକ୍ତି ହିଁ କର୍ମ କରିବାକୁ ପ୍ରେରିତ କରିଥାଏ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେକରି କରା ଯାଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ କର୍ମ କହନ୍ତି । ସକଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନରେ ନିଜର ସୁଖ ଓ ଲାଭ ଆଦି ଫଳ ଭୋଗର ସକଳ କାମନା

ବା ଅଭିଳାଷ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । କାମନା ବା ଅଭିଳାଷ ତ୍ୟାଗକରି ନିଷ୍କାମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିବାରେ ମନରେ ନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରସନ୍ନତା ଆସିଥାଏ । ମନର ପ୍ରସନ୍ନତା ସକଳ ପ୍ରକାର ସୁଖର ଅନୁଭୂତି ଦେଇଥାଏ , ତେଣୁ ପ୍ରସନ୍ନତା ହିଁ ଦୁଃଖର ନାଶକ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେହି କାରଣରୁ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖର ବିନାଶକୁ ହିଁ ଭୁବଃ କହନ୍ତି । ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଏହି ଶରୀରରେ ଓ ଏହି ସଂସାରରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଭୁବଃ କହିଲେ ଶରୀର ଓ ସଂସାରକୁ ବୁଝାଏ ।

ସ୍ୱରେଷୋ ବୈଶବ୍ଦୋ ନିଗଦତି ମନଃ ସ୍ଥୈର୍ଯ କରଣମ୍
ତଥା ସୌଖ୍ୟଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଂ ହ୍ୟୁପଦିଶତି ଚିତ୍ତସ୍ୟ ଚଳତଃ
ନିମଗ୍ନତ୍ୱଂ ସତ୍ୟବ୍ରତସରସି ଚାଚକ୍ଷତି ଉତ
ତ୍ରିଧାଂ ଶାନ୍ତିଂ ହ୍ୟେତାଂ ଭୁବି ଚ ଲଭତେ ସଂଯମରତଃ ॥ ୪

ଅର୍ଥ- ସ୍ୱଃ ହେଉଛି ବ୍ୟାନଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପା ସ୍ୱର୍ଗ ବା ଆତ୍ମାର ଆନନ୍ଦମୟ ଧାରା । ସ୍ୱଃ ଶବ୍ଦ ମନର ସ୍ଥିରତାକୁ ସୁଚିତ କରୁଛି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଚଞ୍ଚଳ ମନକୁ ସୁସ୍ଥିର ଓ ସ୍ୱସ୍ଥ ରଖିବାକୁ ଏହି ସ୍ୱଃ ଶବ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଏ । ପୁଣି ମନକୁ ସତ୍ୟରେ ନମିଜ୍ଜିତ ରଖିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଏ । ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ ମନ ସତ୍ୟ ଉପରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲେ , ସତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଆତ୍ମିକ,ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଭିତ୍ତିରେ ତ୍ରିଧା ବା ତିନି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିଥାଏ । ତେଣୁ କେବଳ ସତ୍ୟରେ ବା ଆତ୍ମାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ତିନି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରୁଥିବାରୁ ସ୍ୱ କହିଲେ ଆତ୍ମା ଓ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ସୁଚିତ କରେ ।

ତତୋ ବୈ ନିଷ୍ପତ୍ତିଃ ସ ଭୁବି ମତିମାନ୍ ପଣ୍ଡିତବରଃ
ବିଜାନନ୍ ଗୁହ୍ୟଂ ଯୋ ମରଣଜୀବନୟୋସ୍ତଦଖିଳମ୍
ଅନନ୍ତେ ସଂସାରେ ବିଚରତି ଭୟାସକ୍ତିରହିତ
ସ୍ତଥା ନିର୍ମାଣେ ବୈ ନିଜ ଗତି ବିଧୀନାଂ ପ୍ରକୁରୁତେ ॥ ୫

ଅର୍ଥ-ତତ୍ ଶବ୍ଦରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି ଯେ , ଏହି ସଂସାରରେ ସେହି ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରବର ହିଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ଯେ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁର ରହସ୍ୟ ସମ୍ୟକ୍ ରୂପେ ଜାଣି ପାରିଛନ୍ତି । ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ରହସ୍ୟ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣିଗଲା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରୁ ଭୟ ଓ ଆସକ୍ତି ଦୂରିଭୂତ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଅନନ୍ତ ସଂସାରରେ ଭୟ ଓ ଆସକ୍ତି ରହିତ ହୋଇ , ନିଜର ଗତି ବିଧି ନିର୍ମାଣ କରି ଚାଲିଥାଏ ।

ସବିତୁସ୍ତୁ ପଦଂ ବିତନୋତି ଧ୍ରୁବମ୍
ମନୁଜୋ ବଳବାନ୍ ସବିତେବ ଭବେତ୍
ବିଷୟା ଅନୁଭୂତିପରିସ୍ଥିତୟ
ସ୍ତୁ ସଦାତ୍ମନ ଏବ ଗଣେଦିତି ସଃ ॥ ୬

ଅର୍ଥ-ସବିତୁଃ ଶବ୍ଦ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ସବିତାଙ୍କ ପରି ବଳବାନ ଓ ତେଜସ୍ୱୀ ହେଉ ଓ ସଂସାରରେ ଯେତେ ଗୁଡିଏ ବିଷୟ, ଅନୁଭୂତି ଓ ପରିସ୍ଥିତି ତା ଅନୁଭୂତି ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସୁଛି ,ତାହା ସମସ୍ତ ନିଜ ଆତ୍ମସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବୋଲି ମନେ କରୁ । ସେଗୁଡିକ ନିଜ ଶରୀର ପ୍ରତି

ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବୋଲି ମନେକରି କେବେ ହେଲେ ଅନୁଶୋଚନା ନ କରୁ । ତାର ତେଜସ୍ୱୀତା ସମସ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସହନ ବା ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉ ।

ବରେଣ୍ୟଞ୍ଚୈତଦ୍ୱୈ ପ୍ରକଟୟତି ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱମନିଶମ୍
ସଦାପଶ୍ୟେତ୍‌ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନନମପି ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ୟ ବିଦଧେତ୍
ତଥା ଲୋକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ସରଳ ମନସା କର୍ମ ଚ ଭଜେତ୍
ତଦିତ୍ଥଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱଂ ବ୍ରଜତି ମନୁଜଃ ଶୋଭିତଗୁଣୈଃ ॥ ୭

ଅର୍ଥ-ବରେଣ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱର ପରିଚାୟକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ ବୋଲି ଏହି ଶବ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛି । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତନ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଚାର କରି ଜଗତରେ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁ ।

ଭର୍ଗୋ ବ୍ୟାହରତେ ପଦଂ ହି ନିତରାଂ ଲୋକୋ ସୁଲୋକ ଭବେତ୍
ପାପେ ପାପ-ବିନାଶନେ ତ୍ୱବିରତଂ ଦତ୍ତାବଧାନୋ ବସେତ୍
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦୁଷ୍କୃତି ଦୁର୍ବିପାକ ନିଚୟଂ ତେଭ୍ୟୋ ଜୁଗୁପ୍ସେଦ୍ଧି ଚ
ତତ୍ରାଶାୟ ବିଧୀୟତାଂ ଚ ସତତଂ ସଂଘର୍ଷମେଭିଃ ସହ ॥ ୮

ଅର୍ଥ-ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ନିଷ୍ପାପ ରହିବା, ଏହି ଭର୍ଗୋ ଶବ୍ଦ ସୂଚିତ କରୁଛି । ପାପ ଠାରୁ ସର୍ବଦା ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ । ପାପ ସକଳ ଦୁଃଖର କାରଣ । ପାପର ଦୁଷ୍ପରିଣାମ ଦେଖି ତାକୁ ସର୍ବଦା ଘୃଣା କରିବା ଉଚିତ ଓ ସେ ସବୁକୁ ବିନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ସଂଘର୍ଷ କରିବା ଉଚିତ ।

ଦେବସ୍ୟେତିତୁ ବ୍ୟାକରୋତ୍ୟମରତାଂ ମର୍ତ୍ୟୋଽପି ସଂପ୍ରାପ୍ୟତେ
ଦେବାନାମିବ ଶୁଦ୍ଧଦୃଷ୍ଟିକରଣାତ୍ ସେବୋପଚାରାତ୍ ଭୁବି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପରମାର୍ଥ କର୍ମକରଣାତ୍ ଦୀନାୟ ଦାନାତ୍ତଥା
ବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତରମସ୍ୟ ଦେବଭୁବନଂ ସଂସୃଜ୍ୟତେ ଚୈବ ହି ॥ ୯

ଅର୍ଥ-ଦେବସ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି ଯେ ମରଣଧର୍ମୀ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ମର୍ତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅମରତ୍ୱ ବା ସ୍ୱର୍ଗ ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ କରିପାରେ ବା ଦେବତ୍ୱ ଲାଭ କରିପାରେ । ତା ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ପରି ଶୁଦ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି, ସଂସାରରେ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କର ସେବା ଉପଚାର କରି ,ନିର୍ବଳକୁ ତଥା ଲିର୍ଦ୍ଧନକୁ ନିସ୍ୱାର୍ଥପର ସହାୟତା କରି ଓ ପରମାର୍ଥ ଭାବ ରଖି ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଓ ବାହାରେମଧ୍ୟ ଦିବ୍ୟ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଚିତ ।

ଧୀମହି ସର୍ବବିଧଂ ଶୁଚିମେବ
ଶକ୍ତିଚୟ ବୟମିତ୍ୟୁପଦିଷ୍ଟାଃ
ନୋ ମନୁଜ ଲଭତେ ସୁଖଶାନ୍ତି-
ମନେନ ବିନେତି ବଦନ୍ତି ହି ବେଦାଃ ॥ ୧୦

ଅର୍ଥ-ଧୀମହି ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ତା ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ପବିତ୍ରତା ରୂପକ୍ର ଶକ୍ତି ଧାରଣ କରୁ । ବେଦ କହେ ପବିତ୍ରତା ବିନା , ସଂସାରରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପବିତ୍ର ଶକ୍ତି ଅର୍ଥ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ଧାରଣ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ , ନିର୍ଭୟତା, ସ୍ଥିରତା, ଉଦାରତା, ସଂଯମତା, ପରମାର୍ଥତା , ଦୟାଳୁତା,

ସତ୍ୟତା, ଅହିଂସା, ନମ୍ରତା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦୈବୀ ଗୁଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିଥାଏ ।

ଧୀୟୋ ମତ୍ୟୋନ୍ୟମଥ୍ୟାଗମନିଗମମନ୍ତ୍ରାନ୍ ସୁମତିମାନ୍
ବିଜାନିୟାତ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ବିମଳନବନୀତଂ ପରମିବ
ଯତୋଽସ୍ମିନ୍ ଲୋକେ ବୈ ସଂଶୟଗତ ବିଚାରସ୍ଖଳଶତେ
ମତିଃ ଶୁଦ୍ଧୈବାଚ୍ଛା ପ୍ରକଟୟତି ସତ୍ୟଂ ସୁମନସେ   ॥ ୧୧

ଅର୍ଥ-ଧୀୟ ଅର୍ଥ ବୁଦ୍ଧି । ଏହି ଶବ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛି ଯେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ, ସକଳ ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଗମ ନିଗମ ମନ୍ତ୍ରଗୁଡିକୁ ମନ୍ଥନ କରି ବା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ତା ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣୁ । ଯେହେତୁ ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ହିଁ ସକଳ ଶଂସୟକୁ ଦୂରକରି କେବଳ ସତ୍ୟକୁ ଜାଣିପାରେ , ତେଣୁ ଧୀୟ ଶବ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଏ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସଂସାରର ସତ୍ୟକୁ ଜାଣୁ ।

ଯୋନ ବାସ୍ତି ତୁ ଶକ୍ତିସାଧନଚୟୋ ନ୍ୟୂନାଧିକଶ୍ଚାଥବା
ଭାଗଂ ନ୍ୟୂନତମଂ ହି ତସ୍ୟ ବିଦଧେମାତ୍ମପ୍ରସାଦାୟ ଚ
ଯତ୍ପୃଷ୍ଟାଦବଶିଷ୍ଟଭାଗମଖିଳଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ଫଳାଶାଂ ହୃଦି
ତତ୍‌ଅଧୀନେଷ୍ୱଭିଳାଷବସ୍ତୁ ବିତରେତ ଯେ ଶକ୍ତିହିନଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୨

ଅର୍ଥ-ଯୋନଃ ଶବ୍ଦର ଆକ୍ଷରୀକ ଅର୍ଥ 'ଯିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର' ହେଲେ ବି ଏଠାରେ ତାହା ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି । କୌଣସି ବେଦ ,

ଶାସ୍ତ୍ର କି ପୁରାଣ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ସବୁ ଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ନ୍ୟୂନ ହେଉ ବା ଅଧିକ ହେଉ ତା ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ଅଂଶ ନିଜର ପ୍ରୟୋଗରେ ଆଣି ବଳକା ଅଂଶକୁ ଅଶକ୍ତ ବା ନିର୍ବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିତରଣ କରି ଦେବା ଉଚିତ । ଏହା ହିଁ ଯୋନଃ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ।

ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ସ୍ୱଂ ତ୍ୱିତରାଂଶ୍ଚ ମାନବାନ୍
ନରଃ ପ୍ରୟାଣାୟ ଚ ସତ୍ୟବର୍ତ୍ମନି
କୃତଂ ହି କର୍ମାଖିଳମିତ୍ଥମଂଗିନା
ବଦନ୍ତି ଧର୍ମ ଇତି ହି ବିପଶ୍ଚିତଃ ॥ ୧୩

ଅର୍ଥ-ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ପଦର ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉ । ଏ ପ୍ରକାର ସମସ୍ତ କର୍ମକୁ ବିଦ୍ୱାନ ଲୋକ ଧର୍ମ କହନ୍ତି ।

ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତାଂ ହ୍ୟେତାଂ ଯୋ ନରଃ ବେତ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱତଃ
ସ ମୁକ୍ତ୍ୱା ସର୍ବଦୁଃଖେଭ୍ୟଃ ସଦାନନ୍ଦେ ନିମଜ୍ଜତି ॥ ୧୪

ଅର୍ଥ – ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଗାୟତ୍ରୀ ଗୀତାର୍ଥକୁ ଭଲ ପ୍ରକାରେ ଜାଣିପାରେ ସେ ସର୍ବଦା ସୁଖି ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ହୋଇଯାଏ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ମୃତି

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଅବସରରେ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରରୁ ମିଳୁଥିବା ସଂକେତ, ଇଙ୍ଗିତ ଓ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଥେ ଖଣ୍ଡରେ ବିଷଦଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସମସ୍ତ ସଂକେତ, ଇଙ୍ଗିତ ଓ ପ୍ରେରଣା ଆଦି ଯାହା ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି ତାହା କେବଳ ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ମୃତିର ବିସ୍ତୃତି କରଣ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିନୁହେଁ । ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ମୃତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଲୋକର ଆକ୍ଷରୀକ ଅର୍ଥ ଓ ପ୍ରେରଣା ଏଠାରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି ।

ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱସ୍ତ୍ରୟଲୋକାଃ ବ୍ୟାପ୍ତମୋମ୍ବ୍ରହ୍ମ ତେଷୁ ହି
ସ ଏବ ତଥ୍ୟତୋ ଜ୍ଞାନୀ ଯସ୍ତଦ୍‌ବେତ୍ତି ବିଚକ୍ଷଣଃ ॥ ୧

ଅର୍ଥ- ଭୂଃ ଭୁବଃ ଓ ସ୍ୱଃ ର ପ୍ରତୀକ ଏହି ତିନି ଲୋକରେ ଓଁ ରୂପି ପରମାତ୍ମା ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଛନ୍ତି । ଯେ ତାହାର ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଏହାକୁ ଜାଣିପାରେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଜ୍ଞାନୀ ।

ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସ୍ଫୁରଣ , ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରକୃତିକୁ ନିରନ୍ତର ଆଘାତ୍ ଦେବା ଫଳରେ ଓଁ ଶବ୍ଦ ନିସୃତ ହେବା ସହିତ , ଜଗତ ଅବିରାମ ଗତିରେ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଛି । କଂସାରେ ନିର୍ମିତ ଘଣ୍ଟରେ ଆଘାତ୍ ହେଲେ ତାହାର ଡଁ ଡଁ ଝଙ୍କାର ଶବ୍ଦ ବହୁ ସମୟ ପଯ୍ୟନ୍ତ ଝଙ୍କୃତ ହେଉଥାଏ , ସେହିପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରକୃତିରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସ୍ଫୁରଣର ନିରନ୍ତର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତରୁ ***ଓଁ*** ରୂପକ ଝଙ୍କାର ସ୍ୱତଃ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଘଣ୍ଟର ଡଁ ଡଁ ଶବ୍ଦର ଶକ୍ତି ସୀମିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ଅଚିରେ ବିଲୟ ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ଓଁ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଭଣ୍ଡାର । ତେଣୁ ତାହା ଅନନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳବତ୍ତର ରହିଥାଏ ଓ

ସେହିପରି ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଗତିଶିଳତା ଅନନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥାଏ । ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ***ଓଁ*** ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେତୁ, ***ଓଁ*** ହିଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନାମ ବୋଲି ମାନି ନିଆହୋଇଛି । ଏହି ଓଁ ଝଙ୍କାର ଏତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ଅକ୍ଷୟ ଯେ ତାହା ଭୂଃ ପୃଥିବୀ, ଭୁବଃ ପାତାଳ, ଓ ସ୍ୱଃ ସ୍ୱର୍ଗ ଆଦି ତିନି ଲୋକରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଭୂଃ ଶରୀର, ଭୁବଃ ସଂସାର ଓ ସ୍ୱଃ ଆତ୍ମା ଏହି ତିନି ସ୍ଥାନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ କ୍ରିଡା ସ୍ଥଳର ପ୍ରତୀକରୂପେ ଜଣା । ଏହି ସମସ୍ତ ସ୍ଥଳ ଓ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହିଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବିରାଟ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ ଯାହାକୁ ଗୀତାର ୧୧ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭଗବାନ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ, ନିଜର ବିରାଟତ୍ୱ ଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ । ଓଁ ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ରୂପକ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଯେ ଜାଣିଯାଏ ସେ ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀ , କିନ୍ତୁ ସେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ପାରିବ ଯେତେବେଳେ ସେ ଉପରୋକ୍ତ ଜ୍ଞାନର ମାନ୍ୟତା ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ତାର ଅନୁଭୂତି ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ଯିବ । ସେତେବେଳେ ସେ ଜୀବନ୍‌ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯିବ ।

ତତ୍- ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାସ୍ତୁ ବିଦ୍ୱାଂସୋ ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ସ୍ୱତପୋବଳୈଃ
ଅନ୍ଧକାରମପାକୁର୍ଯ୍ୟୁ ଲୋକାଦଜ୍ଞାନସମ୍ଭବମ୍ ॥ ୨

ଅର୍ଥ- ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ବିଦ୍ୱାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜର ଗଛିତ ତପ ବଳରେ ସଂସାରର ଅଜ୍ଞାନତା ରୂପକ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଦୂର କରିଦିଏ ।

ସ- ସତ୍ତାବନ୍ତ ତଥା ଶୁରା କ୍ଷତ୍ରୀୟ ଲୋକରକ୍ଷକାଃ
ଅନ୍ୟାୟାଶକ୍ତିସମ୍ଭୂତାଦ୍ଧ୍ୱଂସୟେୟୁର୍ହି ତ୍ୱାପଦ ॥ ୩

ଅର୍ଥ- ସତ୍ତାବାନ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାରର ରକ୍ଷକ କ୍ଷତ୍ରୀୟ , ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅଶକ୍ତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ସମସ୍ତ ବିପଦ ଆପଦକୁ ସମୂଳେ ଦୂର କରେ ।

ବି- ବିତ୍ତଶକ୍ତ୍ୟା ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ଉଚିତାଭାବପୂର୍ତୟଃ
ନ ତୁ ଶକ୍ତ୍ୟା ତୟା କାର୍ଯ୍ୟାଦର୍ପୌଦ୍ଧତ୍ୟପ୍ରଦର୍ଶନମ୍ ।।୪

ଅର୍ଥ - ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଅଭାବକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ବିତ୍ତଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ବଳ ଗର୍ବ ଏ ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ କାହାରି ବିତ୍ତ ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେ ।

ତୁ- ତୁଷାରାଣାଂ ପ୍ରପାତେଽପି ଯତ୍ନୋ ଧର୍ମସ୍ତୁ ଚାତ୍ମନଃ
ମହିମା ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଚ ପ୍ରୋକ୍ତା ପରିଶ୍ରମସ୍ୟ ହି ।।୫

ଅର୍ଥ - ପ୍ରବଳ ତୁଷାରପାତରେ ବି ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ରହିବା ଆତ୍ମାର ଧର୍ମ । କାରଣ ପରିଶ୍ରମର ମହିମା ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅପାର ଏବଂ ପ୍ରଯତ୍ନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟର ବୈଭବ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।

ବ- ବଦ ନାରୀଂ ବିନା କୋଽନ୍ୟା ନିର୍ମାତା ମନୁସନ୍ତତେଃ
ମହତ୍ତ୍ୱଂ ରଚନା ଶକ୍ତେଃ ସ୍ୱସ୍ୟା ନାର୍ଯ୍ୟା ହି ଜ୍ଞାୟତାମ୍ ।। ୬
ଅର୍ଥ - ନାରୀ ବିନା ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିର୍ମାଣ କରିବା ବାଲା ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ନାରୀ ହିଁ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟର ନିମାତ୍ରୀ ତେଣୁ ନାରୀ ତାର ରଚନାଶକ୍ତିର ମହତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିବା ଉଚିତ ।

ରେ- ରେବେବ ନିର୍ମଳା ନାରୀ ପୁଜନୀୟାଂ ସତଂ ସଦା
ଯତୋ ହି ସୈବ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ମତା ବୁଦ୍ଧୈଃ ।।୭

ଅର୍ଥ – ସଜ୍ଜନମାନେ ସର୍ବଦା ନଦୀଜଳପରି ନିର୍ମଳା ନାରୀର ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ସକଳ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ନାରୀକୁ ସଂସାରର ସାକ୍ଷତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଲି ମାନି ନେଇଛନ୍ତି ।

ଣି- ନ୍ୟସ୍ୟନ୍ତି ଯେ ନରାଃ ପାଦାନ୍ ପ୍ରକୃତ୍ୟାଜ୍ଞାନୁସାରତଃ
ସ୍ୱସ୍ଥା ସନ୍ତସ୍ତୁ ତେ ନୂନଂ ରୋଗମୁକ୍ତା ଭବନ୍ତି ହି ।। ୮

ଅର୍ଥ – ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଜୀବନ କାଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତିନୀ ପ୍ରକୃତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ହାତେ ମାପି ଚାଖଣ୍ଡରେ ପାଦ ପକାନ୍ତି ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ସର୍ବଦା ରୋଗ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱସ୍ଥ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି ।

ୟ- ଯଥେଚ୍ଛତି ନରସ୍ତ୍ୱନୈଃ ସଦାନ୍ୟେଭ୍ୟସ୍ତଥାଚରେତ୍
ନମ୍ରଃ ଶୀଷ୍ଟ କୃତଜ୍ଞଶ୍ଚ ସତ୍ୟସାହାଯ୍ୟବାନ୍ ଭବେତ୍ ।। ୯

ଅର୍ଥ – ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଯେପରି ଆଚରଣ ଆଶା କରେ , ସେ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ନିଜେ ସେପରି ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେହି କାରଣରୁ ସେ ନମ୍ରତା, ଶିଷ୍ଟତା,କୃତଜ୍ଞତା ଓ ସତ୍ୟତା ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହଯୋଗର ହାତ ବଢାଇବା ଉଚିତ ।

ଭ- ଭବୋଦ୍ବିନମନା ନୈବ ହୃଦୁଦ୍‌ବେଗଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ
କୁରୁ ସର୍ବାସ୍ୱବସ୍ଥାଷୁ ଶାନ୍ତଂ ସନ୍ତୁଳିତଂ ମନଃ ॥୧୦

ଅର୍ଥ – କେବେ ଉଦ୍ୱିଗ୍ନମନା ହୁଅ ନାହିଁ । ସକଳ ମାନସିକ ଉତ୍ତେଜନା ଓ ହୃଦୟର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନତା ପରିତ୍ୟାଗକରି ସର୍ବଦା ସକଳ ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ ମନକୁ ସନ୍ତୁଳିତ ରଖିବା ଉଚିତ ଓ ସର୍ବଦା ସମଭାବାପନ୍ନ ରହିବା ଉଚିତ ।

ଗୋ- ଗୋପ୍ୟା ସ୍ୱିୟା ମନୋବୃତ୍ତିର୍ନାସହିଷ୍ଣୁନରୋ ଭବେତ୍
ସ୍ଥିତିମନ୍ୟସ୍ୟ ସଂବିକ୍ଷ୍ୟ ତଦନୁରୂପତାଂ ଚରେତ୍ ॥୧୧

ଅର୍ଥ - ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ମନୋଭାବ ଗୋପନ ରଖିବା କି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟର ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖି ତା ସହିତ ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ ତରିବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ କେହି ଦୁଃଖି ବା ସୁଖି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ,ଦୁଃଖପାଇଁ ସମବେଦନା ଜଣାଇବା ବା ସୁଖ ଆନନ୍ଦରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ।

ଦେ - ଦେୟାନି ସ୍ୱବଶେ ପୁଂସାସ୍ୱେନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟଖିଳାନି ବୈ
ଅସଂଯତାନି ଖାଦନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଣ୍ୟେତାନି ସ୍ୱାମୀମ୍ ॥୧୨

ଅର୍ଥ – ମନୁଷ୍ୟ ତାର ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱବଶରେ ରଖିବା ଉଚିତ । କାରଣ ଅସଂଯତ ଥିବା କୌଣସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅର୍ଥ ତାର ସ୍ୱାମୀକୁ କବଳିତ କରିବାର କ୍ଷମତା ରଖିଥାଏ । ନଦୀରେ ଭାସୁଥିବା ନାବ ପବନରେ

ଦୋଳାୟିତ ହେବା ପରି ସେହି ଅସଂଯତ ଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସବୁବେଳେ ବିଚଳିତ କରି ଦେଉଥାଏ ।

ବ- ବସ ନିତ୍ୟଂ ପବିତ୍ରଃ ସନ୍ ବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତରତସ୍ତଥା
ଯତଃ ପବିତ୍ରତାୟାଂ ହି ରାଜତେଽତିପ୍ରସନ୍ନତା ॥୧୩

ଅର୍ଥ – ମନୁଷ୍ୟ ତାର ବାହାର ଓ ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ସର୍ବଦା ପବିତ୍ର ରଖିବା ଉଚିତ କାରଣ ପବିତ୍ରତା ମନରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଆଣିଥାଏ ଓ ପ୍ରସନ୍ନତା ସକଳ ପ୍ରକାର ସୁଖ ଶାନ୍ତିର କାରଣ ।

ସ୍ୟ- ସ୍ୟନ୍ଦନଂ ପରମାର୍ଥସ୍ୟ ପରାର୍ଥୋ ହି ବୁଦ୍ଧୈର୍ମତଃ
ଯୋଽନ୍ୟାନ୍ ସୁଖୟତେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ତସ୍ୟ ଦୁଃଖଂ ବିନଶ୍ୟତି ॥୧୪

ଅର୍ଥ - ଅନ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନକୁ ସଫଳ କରାଇବା, ପରମାର୍ଥରୂପି ରଥ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି । ଯେଉଁ ବିଚାରବନ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟର ସୁଖ ବିଧାନ କରିଥାନ୍ତି ସେ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ନିଜର ହିଁ ଦୁଃଖ ବିନାସ କରି ସୁଖ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ଧୀ- ଧୀରସ୍ତୁଷ୍ଟ ଭବେନ୍ନୈବ ତ୍ୟେକସ୍ୟାଂ ହି ସମୁନ୍ନତୌ
କ୍ରିୟତାମୁନ୍ନତି ସ୍ତେନ ସର୍ବାସ୍ୟାଶାସୁ ଜୀବନେ ॥୧୫

ଅର୍ଥ – ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦିଗର ଉନ୍ନତିରେ କେବେ ବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ

ରହିପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଜୀବନର ସବୁ ଦିଗରେ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ଚେଷ୍ଟିତ ରହିଥାଏ ।

ମ- ମହେଶ୍ୱରସ୍ୟ ବିଜ୍ଞାୟ ନିୟମନ୍ୟାୟସଂଯୁତାନ୍
ତସ୍ୟ ସତ୍ତାଂ ଚ ସ୍ୱୀକୁର୍ବନ୍ କର୍ମଣା ତମୁପାସୟେତ୍ ॥୧୬

ଅର୍ଥ - ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀତି ନିୟମକୁ ଜାଣି ଓ ବୁଝି ତାଙ୍କ ସତ୍ତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ।

ହି- ହିତଂ ମତ୍ୱା ଜ୍ଞାନକେନ୍ଦ୍ରଂ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟେଣ ବିଚାରୟେତ୍
ନାନ୍ୟାନୁସରଣଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ କଦାଚିତ୍ କୋଽପି କସ୍ୟଚିତ୍ ॥୧୭

ଅର୍ଥ – ଜ୍ଞାନ ସର୍ବଦା ହିତକାରୀ ବୋଲି ମାନି ନେଇ , ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବନାରେ ନିଜେ ସବୁ ବିଷୟ ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ । ଅନ୍ୟକାହା ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛିବା ଜ୍ଞାନ କେବେ ବି କେହି ଅନ୍ଧପରି ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଧି- ଧିୟା ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ମରନ୍ ମର୍ମ ଜାନୀୟାଜ୍ଜୀବନସ୍ୟ ଚ
ତଦା ଲକ୍ଷଂ ସମାଲକ୍ଷ୍ୟ ପାଦୌ ସନ୍ତତମାକ୍ଷିପେତ୍ ॥ ୧୮

ଅର୍ଥ – ସର୍ବଦା ମୃତ୍ୟୁକୁ ଧାରଣାରେ ରଖି ଓ ଜୀବନର ମର୍ମକୁ ବା

ଉପଯୋଗୀତାକୁ ଜାଣି ନିଜର ଲକ୍ଷ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଦିଗରେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜନ ନିରନ୍ତର ପାଦେ ପାଦେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥାଏ ।

ୟୋ- ଯୋ ଧର୍ମୋ ଜଗଦାଧାରଃ ସ୍ୱାଚରଣେ ତମାନୟ
ମା ବିଡମ୍ବୟ ତଂ ସୋଽସ୍ତି ହ୍ୟେକୋ ମାର୍ଗେ ସହାୟକଃ ॥ ୧୯

ଅର୍ଥ – ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଜଗତର ଆଧାର , ସେହି ଧର୍ମକୁ ନିଜର ଆଚରଣରେ ଗ୍ରହଣ କର । ଧର୍ମର ବିଡମ୍ବନା ସୃଷ୍ଟି କରନାହିଁ । ସେହି ଧର୍ମ ହିଁ କେବଳ ତୁମ ଚଲାପଥରେ ଏକମାତ୍ର ସହାୟକ ।

ୟୋ- ଯୋଜନଂ ବ୍ୟସନେଭ୍ୟଃ ସ୍ୟାତ୍ତାନି ପୁଂସସ୍ତୁ ଶତ୍ରବଃ
ମିଳିତ୍ୱେତାନି ସର୍ବାଣି ସମୟେ ଘ୍ନନ୍ତି ମାନବମ୍ ॥ ୨୦

ଅର୍ଥ – ବିଳାସ ବ୍ୟସନ ଠାରୁ ଯୋଜନ ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ, କାରଣ ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ଶତ୍ରୁ । ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ବ୍ୟସନାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମୟକ୍ରମେ ମିଳିତଭାବେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାର ବିନାଶ କରି ଦିଅନ୍ତି ।

ନଃ- ନଃ ଶୃଣ୍ୱେକାମିମାଂ ବାର୍ତ୍ତା ଜାଗୃତସ୍ତ୍ୱଂ ସଦା ଭବ
ସପ୍ରମାଦଂ ନରଂ ନୂନଂ ହ୍ୟାକ୍ରାମନ୍ତି ବିପକ୍ଷିଣଃ ॥ ୨୧

ଅର୍ଥ - ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ , ତାହା ହେଉଛି ' ଆପଣ

ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ରୁହନ୍ତୁ' । କାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଶୁପ୍ତଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ, ପ୍ରମାଦ ପ୍ରଭୃତି ମନୁଷ୍ୟର ବିପକ୍ଷ ଶତୃମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଆକ୍ରମଣ କରି ଦେଇପାରନ୍ତି ।

ପ୍ର - ପ୍ରକୃତ୍ୟାତୁ ଭବୋଦାରୋ ନାନୁଦାର କଦାଚନ
ଚିନ୍ତୟୋଦାରଦୃଷ୍ଟୟୈବତେନ ଚିତ୍ତଂ ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ॥ ୨୨

ଅର୍ଥ – ସ୍ୱଭାବରେ ସର୍ବଦା ଉଦାର ହୁଅ , କେବେ ବି ଅନୁଦାର ହୁଅ ନାହିଁ , ସର୍ବଦା ଉଦାରତା, ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କର । ଏହା କରିବା ଫଳରେ ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ ।

ଚୋ-ଚୋଦୟତ୍ୟେବ ସତ୍ସଙ୍ଗୋ ଧିୟମସ୍ୟ ଫଳଂ ମହତ୍
ସ୍ୱମତଃ ସଜ୍ଜନୈର୍ବିଦ୍ୱାନ୍ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପର୍ଯ୍ୟାବୃତଂ ସଦା ॥ ୨୩

ଅର୍ଥ – ସତ୍ସଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରେରଣା ମିଳେ , ପୁନଃ ସତ୍ସଙ୍ଗର ଫଳ ଅତୀ ମହାନ୍ । ସେହି ହେତୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବଦା ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ମେଳରେ ରହିବା ଉଚିତ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଦା ସଜ୍ଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବା ଉଚିତ ।

ଦ- ଦର୍ଶନଂ ହ୍ୟାତ୍ମନଂ କୃତ୍ୱା ଜାନୀୟାତ୍ମ ଗୌରବମ୍
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତୁ ତତ୍ତଦାତ୍ମନଂ ପୂର୍ଣ୍ଣୋନ୍ନତିପଥଂ ନୟେତ୍ ॥ ୨୪

ଅର୍ଥ - ଆତ୍ମଦର୍ଶନ କରି ,ଆତ୍ମଗୌରବର ବିଶେଷତ୍ୱ ଜାଣ ଓ ତାହା ଅନୁଭବ କର । ଏହା ଜାଣି ସାରିଲା ପରେ ଆତ୍ମାକୁ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ନେଇ ଚାଲ ।

ୟାତ୍-ଯାୟାତ୍ତ୍ୱୋତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱଂ ନିର୍ବହନ୍ ଜୀବନେ ପିତା
କୁପିତାପି ତଥା ପାପଃ କୁପୁତ୍ରୋଽସ୍ତି ଯଥା ମତଃ ॥ ୨୫

ଅର୍ଥ - ପିତା ପରିବାରରେ ନିଜର ଉତ୍ତରଦାୟୀତ୍ୱ ନିର୍ବାହ କରି ଜୀବନ ପଥରେ ଗତି କରୁଥାଏ । କୁ ପୁତ୍ରଲାଭ ଯେପରି ପାପ ଅର୍ଜନ ସହିତ ସମାନ , କୁ ପିତା ମଧ୍ୟ ସେପରି ପାପାନୁଗାମୀ କରାଇଥାଏ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଷଦ

ଗ୍ରହ ମାନଙ୍କର ଉପଗ୍ରହ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବେଦର କିଛି ନା କିଛି ସଂଖ୍ୟାର 'ବ୍ରାହ୍ମଣ' ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି । ଗ୍ରହରୁ ଉପଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ପରି ବେଦମାନଙ୍କରୁ 'ବ୍ରାହ୍ମଣ' ଗ୍ରନ୍ଥର । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡିକ କାଳର ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ପ୍ରାୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି ।

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରାମ ଶର୍ମା ମହାଶୟ,ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଜାଣି ପାରିଛନ୍ତି ଯେ ଋକବେଦର ଶାଂଖ୍ୟାୟନ ଓ ଏତରେୟ ନାମରେ ଦୁଇଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥ , ଯଜୁର୍ବେଦର ଶତପଥ , କାଣ୍ୱ , ତୈତିରୀୟ ନାମରେ ତିନୋଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି ,ସାମବେଦର ଆର୍ଷେୟ, ଜୈମିନୀଆର୍ଷେୟ, ସଂହିତୋପନିଷଦ୍, ମନ୍ତ୍ର, ବଂଶ, ସାମବିଧାନ, ଷଡ୍‌ବିଂଶ, ଦୈବତ, ତାଣ୍ଡ୍ୟ, ଜୈମିନୀୟ ଉପନିଷଦ୍ ଭାବେ ୧୧ଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି ତାହା ଗୋପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

ଏହି ଗୋପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣର ୩୧ରୁ ୩୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୮ କାଣ୍ଡିକାକୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଷଦ ବୋଲି ମତ ଦିଆ ଯାଇଛି । ମୈତ୍ରେୟ ଓ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟ ମହର୍ଷି ଦ୍ୱୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ବିବାଦାତ୍ମକ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଉପାଖ୍ୟାନ ଏହି ୮ କାଣ୍ଡିକାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ଗାୟତ୍ରୀମାତାଙ୍କ କେତେକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଥିବାର କୁହାଯାଏ । ଏଥିରେ ଉଦ୍ଧୃତ ଶ୍ଳୋକମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଶବ୍ଦାର୍ଥ ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥରେ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଓ ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ରହିଥିବା କେତେକ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଛି । ମହର୍ଷି ଦ୍ୱୟଙ୍କ କଥୋପକଥନ ଏହି ପ୍ରକାର ।
ଗ୍ଲାବମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ,ଏକାଦଶାକ୍ଷ ଥରେ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଲେ, ଓ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟଙ୍କ ଆଶ୍ରୀତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀକୁ ଦେଖି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ ଏବଂ ଉପହାସ ଛଳରେ କହିଲେ,

> 'ଆମ୍ଭ ଗୁରୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟ ତାଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କଅଣ ବା ଅଧିକ ପଢାଇଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଜଣେ ଅପଣ୍ଡିତ' ।

ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଶିଷ୍ୟ, ଏହା ଶୁଣିପାରି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, ଆଜି ଗ୍ଲାବମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଅତିଥି ହୋଇ ଆସି, ଆପଣଙ୍କୁ ଦୂଃ ଅଧୀୟାନ୍ ବା ଅପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ ପଚାରିଲେ, ସେ କଅଣ ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ,

ଶିଷ୍ୟ କହିଲେ, ହଁ, ସେ ତୀନି ବେଦର ପ୍ରବଚକ ଅଟନ୍ତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ କହିଲେ ହେ ସୌମ୍ୟ,ମୈତ୍ରେୟଙ୍କର ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନ , ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ଓ ବିଜୟ ଅଭିଳାଶୀ ଆସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମୋ ପାଖକୁ ଡାକିଦିଅ ।

ତାପରେ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି ତାଙ୍କର ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲେ ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ ସହଜ ଓ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ସେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ,

ହେ ସୌମ୍ୟ ! ଯଦି ଆପଣ ଜାଣିଥବେ ,ତେବେ
କହିବେ କି , ଆପଣଙ୍କ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ
ସବୁ ଦେଉଛନ୍ତି , ତାହା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସ୍ଥୁଳ ଅର୍ଥ
ନା ଆଉ କଅଣ । କିନ୍ତୁ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ସେ ଶିଷ୍ୟ
କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ମୌଦଗଲ୍ୟ କହିଲେ , ହେ ସୌମ୍ୟ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ବେଦ

ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛି । ତେଣୁ ତୁମ୍ଭର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମତେ
ଅପଣ୍ଡିତ କହିବାର କାରଣ କଅଣ ? କୌଣସି ଶିଷ୍ଟ
ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି କହିବା କଅଣ ଠିକ୍ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏବେ
ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବି ,ଯଦି ସେ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ
ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପାରିବେ ତେବେ ସେ ତାହା ପଢି ନ
ଥିବେ ବୋଲି ମନେ ହେବ ଏବଂ ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ
ପଢାଇବେ କଅଣ ? ।

ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଛଳରେ ମୌଦଗଲ୍ୟ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଗୂଢ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ କରିବାକୁ ଇଛା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୁତି ଓ ସ୍ମୃତିରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମନ୍ତ୍ର ରହିଛି ଯାହାର ସ୍ଥୁଳ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ତାହାର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସତ୍ ମାର୍ଗରେ ପ୍ରେରିତ କରିବାକୁ । ତାହା ହିଁ ମଧ୍ୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ସ୍ଥୁଳ ଅର୍ଥ । ତେବେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଏପରି କି ସୂକ୍ଷ୍ମତ୍ୱ , ମହତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ ରହିଛି ଯାହା ଫଳରେ ସମସ୍ତ ବେଦମାନେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ବେଦମାତା ନାମରେ ଅଭିହିତ

କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଶ୍ରୁତି ଓ ସ୍ମୃତି ମଧ୍ୟ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ମହତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଗରିମା ।

ଏହି ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ , ଗୋପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଏକ ଏକ କାଣ୍ଡିକା ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି । ଏହି ସବୁ କାଣ୍ଡିକା ମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଷଦର ସୃଷ୍ଟି । ଗୋପଥ ବ୍ରହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥର ଯେଉଁ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡିକାମାନଙ୍କର ସମାହାରରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପନିଷଦର ସୃଷ୍ଟି ତାହାର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଗ୍ରନ୍ଥରୂପ ଅର୍ଥ ସହିତ ନିମ୍ନରେ ପରିପ୍ରକାଶ ହେଲା ।

ଏତଦ୍‌ଧସ୍ମ ଏତଦ୍ ବିଦ୍ୱାଂସମେକାଦଶାକ୍ଷମ୍
ମୌଦଗଲ୍ୟଂ ଗ୍ଲାବୋ ମୈତ୍ରେୟୋଽଭ୍ୟାଜଗାମ ॥
ସ ତସ୍ମିନ୍ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବସତୋ ବିଜ୍ଞୟୋବାଚ
କିଂ ସ୍ୱିନ୍ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅୟଂ ତନ୍ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟୋଽଧ୍ୟେତି
ୟଦସ୍ମିନ୍ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବସତିତି ॥

ଗ୍ଲାବମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଏକାଦଶାକ୍ଷ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟଙ୍କ ଆତିଥ୍ୟକୁ ଆସିଲେ, ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀକୁ ଦେଖି, ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ ଏବଂ ଉପହାସ ଛଳରେ କହିଲେ ଗ୍ଲାବ୍‌ମୈତ୍ରେୟ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟ ତାଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କଅଣ ବା ପଢାଇଛନ୍ତି ।

ତତ୍ ହି ମୌଦଗଲ୍ୟସ୍ୟାନ୍ତେବାସୀ ଶୁଶ୍ରାବ ସ ଆଚାର୍ଯ୍ୟାୟାବ୍ରଜ୍ୟାଚଚେଷ୍ଟ ।
ଦୂରଧୀୟାନଂ ବା ଅୟଂ ଭବନ୍ତମବୋଚଦ୍ୟୋଽୟମଦ୍ୟାତିଥିର୍ଭବତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବା ଶିଷ୍ୟ ଏହା ଶୁଣିପାରି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଏହା କହିଲେ ,ଗ୍ଲାବ୍ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ, ଯେ ଆଜି ଆମ ଆଶ୍ରମକୁ ଅତିଥି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୂଃ ଅଧୀୟାନ୍ ବା ଅପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କହିଲେ ।

କିଂ ସୌମ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନିତି , ତ୍ରୀବେଦାନ୍ ବୃତ୍ତେ ଭୋଃ ଇତି ,
ତସ୍ୟ ସୌମ୍ୟ ଯୋ ବିସ୍ପଷ୍ଟୋ ବିଜିଗୀଷୋଽନ୍ତେବାସୀ ତନ୍ମେହ୍ୱୟତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ ପଚାରିଲେ, ସେ କଅଣ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ଶିଷ୍ୟ କହିଲେ, ହଁ ସେ ତୀନି ବେଦର ପ୍ରବଚକ ଅଟନ୍ତି । ମୌଦଗଲ୍ୟ କହିଲେ ହେ ସୌମ୍ୟ , ମୈତ୍ରେୟଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱାନ, ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ଓ ବିଜୟ ଅଭିଳାଶୀ ଶିଷ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମୋ ପାଖକୁ ଡାକିଦିଅ ।

ତମାଜୁହାବ । ତମଭ୍ୟୁବାଚାସାବିତି ଭୋଃ ଇତି ।
କିଂ ସୌମ୍ୟ ତଂ ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋଽଧ୍ୟେତୀତି । ତ୍ରୀନ୍ ବେଦାନ୍ ବୃତ୍ତେ ଭୋ ଇତି ।

ତାପରେ ସେ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି କହିଲେ ଏହି ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅତିଥି । ମୌଦଗଲ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ହେ ସୌମ୍ୟ ତୁମକୁ ତୁମ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କଅଣ ପଢାଇଛନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ସେ ତୀନି ବେଦର ପ୍ରବଚନ ପଢାଇଛନ୍ତି ।

ଯତ୍ତୁ ଖଲୁ ସୌମ୍ୟାସ୍ମାଭିଃ ର୍ସୂ ବେଦାଃ ମୁଖତୋ ଗୃହିତାଃ
କଥନ୍ତୋ ଏବମାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ଭାଷତେ, କଥଂ ନୂ ଚେସ୍ସୌମ୍ୟ
ଦୂରଧୀୟାନୋ ଭବିଷ୍ୟତି, ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋବାଚ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ
ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣେ ସାବିତ୍ରୀଂ ପ୍ରାହ , ଇତି ବକ୍ଷ୍ୟତି ॥

ହେ ସୌମ୍ୟ ! ଯଦି ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ , ତେବେ କହିବେ କି ,ଆପଣଙ୍କ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ,ତାହା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ସ୍ଥୁଳ ଅର୍ଥ ନା ଆଉ କଅଣ ?

ତଙ୍ଖ ବୃୟାତ୍ ଦୂରଧୀୟାନଂ ତଂ ବୈ ଭବାନ୍ମୌଦଗଲ୍ୟ
ମବୋଚତ୍ , ସ ତ୍ୱା ଯଂ ପ୍ରଶ୍ନମପ୍ରାକ୍ଷିଓ ତଂ ବ୍ୟୋବଚଃ ।
ପୂରା ସମ୍ବତ୍ସରାଦାର୍ତିମାକୃଷ୍ୟସୀତି ।
ଶିଷ୍ଟା ଶିଷ୍ଟେଭ୍ୟଃ ଏବଂ ଭାଷେରନ୍ ।
ଯଂ ହ୍ୟନମହଂ ପ୍ରଶ୍ନଂ ପୃଚ୍ଛାମି ନ ତଂ ବିବକ୍ଷ୍ୟତି ,
ନ ହ୍ୟୋନମଧ୍ୟେଽତୀତି ।

ତେବେ ଗ୍ଲାବ ମୈତ୍ରେୟ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କୁ ଅପଣ୍ଡିତ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି । ହେ ସୌମ୍ୟ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛି । ତେଣୁ ତୁମ୍ଭର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମତେ ଅପଣ୍ଡିତ କହିବାର କାରଣ କଅଣ ? କୌଣସି ଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି କହିବା କଅଣ ଠିକ୍ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବି , ଯଦି ସେ ତାହାର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପାରିବେ ତେବେ ସେ ତାହା ପଢାଉ ନ ଥିବେ ବୋଲି ମୋର ମନେହେବ କାରଣ ସେ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ଥିବେ ।

ସ ହ ମୌଦଗଲ୍ୟଃ ସ୍ୱମନ୍ତେବାସୀନମୁବାଚ, ପରେ ହି ସୌମ୍ୟ,ଗ୍ଲାବଂ
ମୌତ୍ରେୟମୁପସୀଦ, ଅଧୀହି ଭୋଃ ସାବିତ୍ରୀଂ ଗାୟତ୍ରୀଂ
ଚତୁର୍ବିଶତି ଯୋନିଂ ଦ୍ୱାଦଶମିଥୁନାଂ ଯସ୍ୟା ଭୃଗ୍ୱଙ୍ଗିରସଶ୍ଚ
କ୍ଷୁର୍ଯସ୍ୟାଂ ସର୍ବମିଦଂ ଶ୍ରୀତଂ ତାଂ ଭବାନ୍ ପ୍ରବ୍ରବୀତ୍ୱିତି ॥
ଗୋ,ବ୍ରା. କାଣ୍ଡିକା ୧-୩୧

ତାପରେ ମୌଦଗଲ୍ୟ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟକୁ କହିଲେ ହେ ସୌମ୍ୟ ! ତୁମେ ଗ୍ଲାବ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କୁହ, ସେ ବାର ମୈଥୁନ ଓ ଚବିଶି ଯୋନି ବାଲି ଦେବୀ , ଭୃଗୁ ଓ ଅଙ୍ଗିରା ଯାହାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ଓ ନେତ୍ର ସଦୃଶ , ସେହି ସାବିତ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ରହସ୍ୟ ତୁମକୁ ଶୀକ୍ଷା ଦେବେ ।

ସ ତତ୍ତାଜଗାମ ଯତ୍ରେତରୋ ବଭୁବ,
ତଂ ହି ପ୍ରପଚ୍ଛ, ସ ହି ନ ପ୍ରତିପେଦେ ।

ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ମୌତ୍ରେୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଲେ ମାତ୍ର ମୌତ୍ରେୟ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତଂ ହୋବାଚ ଦୂରଧୀୟାନଂ ତଂ ବୈ ଭବାନ୍ମୌଦଗଲ୍ୟମବୋ
ଚସ୍ତ୍ୱ ତ୍ୱା ଯଂ ପ୍ରଶ୍ନମପ୍ରାକ୍ଷୀନ୍ତ ତଂ ବ୍ୟବୋଚଃ ପୂରା
ସମ୍ବତ୍ସରାଦାର୍ତିମାକୃଷ୍ୟସୀତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ କହିଲେ ଆପଣ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କୁ ଅପଣ୍ଡିତ କହିଥିଲେ ,ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି ,ତାହା ନ କହି ପାରିଲେ ଏକ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୈତ୍ରେୟ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ସେବା କରିବେ ।

ସ ହି ମୈତ୍ରେୟଃ ସ୍ୱାନ୍ତେବାସୀନ ଉବାଚ ଯଥାର୍ଥ
ଭବନ୍ତୋ ଯଥା ଗୃହଂ ଯଥାମନୋ ବିପ୍ରସୃଜ୍ୟନ୍ତାଂ ଦୂରଧୀୟାନଂ
ବା ଅହଂ ମୌଦଗଲ୍ୟମବୋଚମ୍ ସ ମା ଯଂ ପ୍ରଶ୍ନମପ୍ରାକ୍ଷୀନ୍ତ ତମ୍
ବ୍ୟବୋଚଂ ତମୁପୈସ୍ୟାମି ଶାନ୍ତିଂ କରିଷ୍ୟାମୀତି ॥

ତାପରେ ମୈତ୍ରେୟ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ଏବେ ତୁମେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଅ । ମୁଁ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କୁ ଅପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କହିଥିଲି, ଏବେ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି ତାହାର ଉତ୍ତର ତ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ , ବରଂ ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବି ।

ସ ହ ମୈତ୍ରେୟଃ ପ୍ରାତଃ ସମିତ୍ପାଣିମୌଦଗଲ୍ୟମୁପସସାଦାସାବାଗ୍ରହଂ
ଭୋ ମୈତ୍ରେୟଃ ।

ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ମୈତ୍ରେୟ ସମିଧ ହାତରେ ଧରି ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ , ମୁଁ ମୈତ୍ରେୟ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଆସିଛି ।

କିମର୍ଥମିତି ।   କଅଣ ପାଇଁ ?ମୌଦଗଲ୍ୟ ପଚାରିଲେ

ଦୂରଧୀୟାନ୍ଂ ବା ଅହଂ ଭବନ୍ତୋମବୋଚମ୍
ତ୍ୱଂ ମା ଯଂ ପ୍ରଶ୍ନପ୍ରାକ୍ଷୀନ୍ତଂ ତଂ ବ୍ୟବୋଚମ୍
ତ୍ୱାମୁପୈଷ୍ୟାମି ଶାନ୍ତିଂ କରିଷ୍ୟାମୀତି ।

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ , ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅପଣ୍ଡିତ କହିଥିଲି , ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି ତାହା ମୁଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏକ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କୁ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଆସିଛି । ଦୟାକରି ମୋର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ଆଶ୍ରୟ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ସ ହୋବାଚ ଅତ୍ର ବା ଉପେତଂ ଚ ସର୍ବ ଚ କୃତଂ ପାପକେନ ତ୍ୱ
ଯାନେନ ଚରନ୍ତମାହୁଃ, ଅଥୋଙ୍ଗ ମମ କଲ୍ୟାଣନ୍ତଂ ତେ
ଦଦାମି ତେନ ଯାହୀତି ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ କହିଲେ , ଆପଣ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ସତ କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବନାରେ ଆସି ନାହାନ୍ତି , ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କଲ୍ୟାଣକରୁଛି ଓ ଆପଣ ଏଠାରୁ ଫେରି ଯାନ୍ତୁ ।

ସହୋବାଚ । ଏତଦେବାତ୍ରାତ୍ୱିଷଂ ଚାନୁଶଂସ୍ୟଂ ଚ ଯଥା
ଭବାନାହ ଉପାୟମିତ୍ୟେବଂ ଭବନ୍ତମୀତି ।

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ ,ଆପଣଙ୍କ ବଚନ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଅଭୟ ପ୍ରଦାୟକ ଓ ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ସମିଧ ହସ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଛି ।

ମତେ ଦୟାକରି ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏହା କହିବାଦ୍ଵାରା ଗ୍ଲାବମୈତ୍ରେୟ ନିଜର ପଶ୍ଚାତାପ ପ୍ରକାଶକରି କ୍ଷମାଭୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କଲେ ।

ତଂ ହୋପେୟାୟ ତଂ ହୋପେତ୍ୟ ପ୍ରପଚ୍ଛ ।

ତାପରେ ମୈତ୍ରେୟ, ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ସମୀପରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ପୁଚ୍ଛା କଲେ ।

କିଂ ସ୍ୱିଦାହୁର୍ଭୋଃ ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ କବୟଃ କିଂମାହୁଃ
ଧିୟୋ ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ଯଦି ତାଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ସବିତା ଯାଭିରେତିତି ॥

୧ – ସବିତାଙ୍କ ବରେଣ୍ୟ କାହାକୁ କହନ୍ତି ।
୨ – ସେହି ଦେବତାଙ୍କ ଭର୍ଗ କଅଣ
୩– ଯଦି ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି , ଧୀ ସଜ୍ଞକ ତତ୍ତ୍ୱ କୁହନ୍ତୁ , ଯାହା ଦ୍ଵାରା ସବିତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ତସ୍ମା ଏତତ୍ପ୍ରୋବାଚ–
ବେଦାଶ୍ଛନ୍ଦାଂସି ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଭର୍ଗୋଦେବସ୍ୟ କବୟଽନ୍ନମାହୁଃ
କର୍ମାଣି ଧୀୟସ୍ତଦୁ ତେ ବ୍ରବୀମିପ୍ରଚୋଦୟାତ୍‌ସବିତା ଯାଭିରେତୀତି ।
ତମୁପସଂଗୃହ୍ୟ ପ୍ରପଚ୍ଛାଧୀହି ଭୋଃ, କଃ ସବିତା କା ସାବିତ୍ରୀ ॥
ଗୋ.ପ.୧-୩୨

ମୌଦଗଲ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ –
୧ - ବେଦ ଓ ଛନ୍ଦ ସବିତାଙ୍କ ବରେଣ୍ୟ
୨ - ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ଅନ୍ନକୁ ହିଁ ଦେବଙ୍କ ଭର୍ଗ ମାନନ୍ତି ,
୩- କର୍ମ ହିଁ ସେହି ଧୀ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଟେ,ଯାହା ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଦେଇ ସବିତା ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଶୁଣି, ମୈତ୍ରେୟ ସେହିଥିରୁ ଜାଣିଗଲେ ଯେ ମୌଦଗଲ୍ୟ ଏତେ ମହତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର କାରଣ କଅଣ ? ମୌଦଗଲ୍ୟ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜେ ବେଦ ସମସ୍ତ ଜାଣି କେବଳ ପ୍ରବଚନ ଦେଉଛନ୍ତି ସିନା କିନ୍ତୁ ତାର ମୂଳ କାରଣ ନ ଜାଣି ବାହ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବାରେ ମୂଲ୍ୟ କଅଣ ଅଛି ? ତେଣୁ ଏସବୁ ଜାଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଆତ୍ମାଭିମାନ ତ୍ୟାଗକରି ସମିଧ ହସ୍ତରେ ,କେବଳ ଶିଷ୍ୟ ରୂପରେ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଉପରୋକ୍ତ ଅଭିସନ୍ଧି ପଚାରିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭବହେଲା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପଦର ରହସ୍ୟ କଅଣ ? ତେଣୁ ସେ ପୁନଃ ପୁଚ୍ଛାକଲେ – ସବିତା କିଏ ଓ ସାବିତ୍ରୀ କିଏ ,
୧ - ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ବରେଣ୍ୟ କଣ ?
ତା ଅର୍ଥ ସେହି ତେଜସ୍ୱୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ କାହାଦ୍ୱାରା ବରଣ କରା ଯାଇପାରିବ । କିପରି ଇଶ୍ୱର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ?
୨ - ଦେବ ଅର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ,ଭର୍ଗ ଅର୍ଥ ବଳକୁ ତେଣୁ , ଦେବଙ୍କ ଭର୍ଗ କଣ ?
୩- ଯାହାଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତି ସେ ମାଧ୍ୟମ କଅଣ ?
ତା ଅର୍ଥ ପରମାତ୍ମା ଲାଭର ଉପାୟ କଣ ?

ମୌଦଗଲ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସାର ଗର୍ଭକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ସବୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ତର ଗୁଡିକୁ ଗମ୍ଭୀରତା ପୂର୍ବକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଜଣାଯିବ –

୧- ବେଦ ଅର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଓ ଛନ୍ଦ ଅର୍ଥ ଅନୁଭବ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମା ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଅନ୍ତି ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବାଚକ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶୁଆ ଶାରୀ ପରି ବେଦ ମନ୍ତ୍ର ପାଠକରି ପ୍ରବଚନ ଦେଇ ଦେଲେ ହେବ ନାହିଁ , ବୈଦିକ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଆମର ଅନୁଭବ ସିଦ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ । ଯାହାକୁ ତର୍କ,ପ୍ରମାଣ ଓ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଏ , ତାହାପ୍ରତି ମନରେ ଅଗାଧ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବା ଉଚିତ ଓ ଜୀବନରେ ସେସବୁ ନିଜର ବ୍ୟବହାରିକ ଆଚରଣ ହେବା ଉଚିତ । ଯଦି କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସତ୍ୟ, ପରୋପକାର, କଲ୍ୟାଣକାରୀ ବୋଲି ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ତେବେ ତାହାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ନିଜ ବ୍ୟବହାରିକ ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେହି ହେତୁ ଅନୁଭବ ବିନା ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ଫଳ ଓ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ବିନା ଅନୁଭବ ନିର୍ବଳ । ଯଦି ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ଓ ମନୋଭୂମିରେ ଏକ ହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସ୍ଥିର ରହେ ତେବେ ସେହି ଆଧାରରେ ପରମାତ୍ମା ପ୍ରାପ୍ତ ସମ୍ଭବ । ସଁକ୍ଷେପରେ କହିଲେ – ବେଦ ଓ ଛନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ସବିତାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନ କରାଯାଏ ଓ ଜ୍ଞାନ ତଥା ଅନୁଭବରେ ପରମାତ୍ମା ପ୍ରାପ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

୨- ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ମୌଦଗଲ୍ୟ କହିଲେ ଦେବଙ୍କ ଭର୍ଗ ଅନ୍ନ ଅଟେ । ଦେବ ଅର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଅନ୍ନ ଅର୍ଥ ବଳ । ତେଣୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠର ବଳ ହେଉଛି ତାର ସାଧନ । ଯେଉଁ ପଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ନ ବା ସାଧନ ବଳ ମିଳୁଥିବ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାକୁ ବିକସିତ କରି ବଳିୟାନ୍ କରା ଯାଇ ପାରୁଥିବ । ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଏକ ଶକ୍ତି ଅଟେ । ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଯିଏ ଉପଯୋଗ କରି ପାରିଲା ସିଏ ସେହି ପରିମାଣରେ ବଳିୟାନ୍ ହୋଇଯିବ । ଯୋଗୀ

ଅରବିନ୍ଦ ତାଙ୍କ ଗୀତା ପୁସ୍ତକରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶକ୍ତି ଅସୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲେ ଜଗତର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ ହେବ । ଏହି ଶକ୍ତି କାହାର ଭୋଗ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଲୋଭ କି ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାୟ କରିବା କି ଅହଂକାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ , ବରଂ ଏହି ଶକ୍ତି ଦେବତ୍ୱକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ଦେବତ୍ୱକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ହେତୁ ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଉତ୍ତରର ମର୍ମ ହେଲା ଦେବଙ୍କ ଭର୍ଗ ହେଲା ଅନ୍ନ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ବଳ ହେଲା ସାଧନ । ବିନା ସାଧନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ନିର୍ବଳ ହୋଇଯିବ ।

୩- ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ତୃତୀୟ ଉତ୍ତର ହେଲା କର୍ମ ହିଁ ଧୀ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଟେ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱରେ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କର ବିକାଶ କରନ୍ତି । ତା ଉର୍ଥ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ ପ୍ରେରିତ କରନ୍ତି ଓ ଏହି ପ୍ରେରଣାର ରୂପ ହିଁ ଧୀ ତତ୍ତ୍ୱ । ଏହି ଧୀ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧି ଯିଏ ଉଚିତ କର୍ମ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ବା ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଏ । ଯାହା ଉପରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର କୃପା ହୁଏ ସେ ସେହି ଅନୁସାରେ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ କୃପାରୁ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଉତ୍ସାହପୂର୍ବକ,ତନ୍ମୟତାପୂର୍ବକ ଓ ରୁଚି ସହିତ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଯାହାର ସ୍ୱଭାବ ଏହି ପ୍ରକାର ରୁଚିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ , ଧରି ନିଆ ଯାଇପାରେ ଯେ ତାକୁ ବିକସିତ କରିବା ପାଇଁ ପରମାତ୍ମା ତାକୁ ଧୀ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପରମାତ୍ମା କାହାକୁ ବି ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରେତ୍ୟେକ ତାଙ୍କ କୃପା ଲାଭ କରିବାକୁ ହକଦାର ଓ କୃପାଲାଭ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଲଭ । ଧୀ ତତ୍ତ୍ୱର କର୍ମଶୀଳତାକୁ ଆଚରଣ ସିଦ୍ଧକରି , ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଶ୍ୱରୀୟ କୃପା ଲାଭ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଦୂର୍ବୁଦ୍ଧି ଓ ଦୁସ୍କର୍ମ ଯୋଗୁ ସେ କୃପାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଯାଏ ।

ମୌଦଗଲ୍ୟ, ଯେଉଁ ଚତୁର୍ବିଂଶତି ଯୋନୀ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ମୈଥୁନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୀକ୍ଷା ଲାଭ ପାଇଁ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ,ନିଜ ଶିଷ୍ୟକୁ କହିଥିଲେ , ତାହା ତ ମୈତ୍ରେୟ କହି ନ ପାରି ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ନେବାକୁ ତାଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ , ସେହି ବିଷୟ ମୌଦଗଲ୍ୟ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ ।

ମନ ଏବ ସବିତା ବାକ୍ ସାବିତ୍ରୀ ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ମନସ୍ତଦ୍ବାକ୍
ଯତ୍ର ବୈ ବାକ୍ ତନ୍ମନ ଇତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୧

ମନ ହେଉଛି ସବିତା ଓ ବାକ୍ ଗାୟତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ମନ ରହିଛି ସେଠାରେ ବାକ୍ ଅଛି ଓ ଯେଉଁଠାରେ ବାକ୍ ରହିଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ମନ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଅଗ୍ନିରେବ ସବିତା ପୃଥିବୀ ସାବିତ୍ରୀ ଯତ୍ର ହ୍ୟେବାଗ୍ନିସ୍ତତ୍ପୃଥିବୀ
ଯତ୍ର ବୈ ପୃଥିବୀ ତଦଗ୍ନିରୀତି ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୨

ଅଗ୍ନି ହିଁ ସବିତା ଓ ପୃଥିବୀ ଗାୟତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଅଗ୍ନି ରହିଛନ୍ତି ସେଠାରେ ପୃଥିବୀ ରହିଛ ଓ ଯେଉଠି ପୃଥିବୀ ରହିଛନ୍ତି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ନି ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ବାୟୁରେବ ସବିତା ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ସାବିତ୍ରୀ ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ବାୟୁସ୍ତଦନ୍ତରିକ୍ଷମ୍
ଯତ୍ର ବା ଅନ୍ତରିକ୍ଷଂ ତଦ୍ ବାୟୁରିତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୩

ବାୟୁ ହେଉଛି ସବିତା ଓ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ବାୟୁ ରହିଛି ସେଠାରେ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ରହିଛି ଓ ଯେଉଠି ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ବାୟୁ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଆଦିତ୍ୟ ଏବ ସବିତା ଦ୍ୟୌଃ ସାବିତ୍ରୀ ଯତ୍ର ହ୍ୟେବାଦିତ୍ୟସ୍ତଦ୍ ଦ୍ୟୌଃ
ଯତ୍ର ବୈ ଦ୍ୟୌସ୍ତଦାଦିତ୍ୟ ଇତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୪

ଆଦିତ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ସବିତା ଓ ଦ୍ୟୌ ବା ଆକାଶ ହେଉଛି ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଆଦିତ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ଦ୍ୟୌ ବା ଆକାଶ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ଦ୍ୟୌ ବା ଆକାଶ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆଦିତ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଚନ୍ଦ୍ରମା ଏବ ସବିତା ନକ୍ଷତ୍ରାଣୀ ସାବିତ୍ରୀ ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ଚନ୍ଦ୍ରମାସ୍ତନ୍ନକ୍ଷତ୍ରାଣୀ
ଯତ୍ର ବୈ ନକ୍ଷତ୍ରାଣୀତଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରମାଇତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୫

ଚନ୍ଦ୍ରମା ହେଉଛନ୍ତି ସବିତା ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ହେଉନ୍ତି ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଚନ୍ଦ୍ରମା ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଯେଉଠି ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଅଛନ୍ତି ।ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଅହରେବ ସବିତା ରାତ୍ରୀଃ ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବାହସ୍ତଦ୍ରାତ୍ରୀଃ
ଯତ୍ର ବୈ ରାତ୍ରୀସ୍ତଦହରିତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୬

ଦିନ ହେଉଛି ସବିତା ଓ ରାତ୍ରୀ ହେଉଛି ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଦିବସ ରହିଛି ସେଠାରେ ରାତ୍ରୀ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ରାତ୍ରୀ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଦିବସ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଉଷ୍ଣମେବ ସବିତା ଶୀତଂ ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବୋଷ୍ଣଂ ତଚ୍ଛୀତମ୍
ଯତ୍ର ବୈ ଶୀତଂ ତଦୁଷ୍ଣମିତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୭

ଉଷ୍ଣତା ହେଉଛି ସବିତା ଓ ଶୀତ ହେଉଛି ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଉଷ୍ଣ ଅଛି ସେଠାରେ ଶୀତ ଅଛି ଓ ଯେଉଁଠି ଶୀତ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଉଷ୍ଣତା ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଅଭ୍ରମେବ ସବିତା ବର୍ଷ ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବାଭ୍ରଂ ତଦ୍‌ବର୍ଷ
ଯତ୍ର ବୈ ବର୍ଷ ତଦଭ୍ରମିତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୮

ଅଭ୍ର ବା ବାଦଲ୍ ହେଉଛି ସବିତା ଓ ବର୍ଷଣ ହେଉଛି ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ବାଦଲ ଅଛି ସେଠାରେ ବର୍ଷଣ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ବର୍ଷଣ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ବାଦଲ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ବିଦ୍ୟୁଦେବ ସବିତା ସ୍ତନୟିତ୍ନୁ ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ବିଦ୍ୟୁତ୍ତସ୍ତନୟିତ୍ନୁଃ
ଯତ୍ର ବୈ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁସ୍ତଦ୍ୱିଦ୍ୟୁତିତି ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୯

ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସବିତା ତାର ଝଲକ୍ ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଅଛି ସେଠାରେ ଝଲକ୍ ମଧ୍ୟ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ଝଲକ୍ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ପ୍ରାଣ ଏବ ସବିତା ଅନ୍ନଂ ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ପ୍ରାଣସ୍ତଦନ୍ନଂ
ଯତ୍ର ବା ଅନ୍ନଂ ତତ୍ପ୍ରାଣ ଇତି । ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀ ଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୧୦

ପ୍ରାଣ ସବିତା ଅନ୍ନ ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ପ୍ରାଣ୍ ଅଛି ସେଠାରେ ଅନ୍ନ ମଧ୍ୟ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ଅନ୍ନ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ବେଦା ସବିତା ଛନ୍ଦାଂସି ସାବିତ୍ରୀ । ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ବେଦସ୍ତତ୍ଛନ୍ଦାଂସି
ଯତ୍ରବୈ ଛନ୍ଦାଂସି ତଦ୍ବେଦା ଇତି ।ଏତେ ଦ୍ୱେଯୋନୀଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୧୧

ବେଦ ସବିତା, ଛନ୍ଦ ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ବେଦ ଅଛି ସେଠାରେ ଛନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ଛନ୍ଦ ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ବେଦ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଯଜ୍ଞ ଏବ ସବିତା ଦକ୍ଷୀଣା ସାବିତ୍ରୀ ।ଯତ୍ର ହ୍ୟେବ ଯଜ୍ଞସ୍ତଦ୍ଦକ୍ଷୀଣା
ଯତ୍ର ବି ଦକ୍ଷୀଣାସ୍ତଦ୍ୟଜ୍ଞ ଇତି । ।ଏତେ ଦ୍ୱେ ଯୋନୀଏକଂ ମିଥୁନମ୍ ॥ ୧୨

ଯଜ୍ଞ ସବିତା, ଦକ୍ଷୀଣା ସାବିତ୍ରୀ । ଯେଉଁଠି ଯଜ୍ଞ ଅଛି ସେଠାରେ ଦକ୍ଷୀଣା ମଧ୍ୟ ଅଛି ଓ ଯେଉଠି ଦକ୍ଷୀଣା ଅଛି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞ ଅଛି । ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଯୋନୀ ଓ ଏକ ମିଥୁନ ।

ଏତଦ୍ଧ ସ୍ମୈତଦ୍ୱିଦ୍ୱାଂସମୋପକାରୀମାସସ୍ତୁର୍ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ତେ ସଂସ୍ଥିତ ଇତି ।
ଅଥୈତ ଆସସ୍ତୁରାଚିତ ଇବ ଚିତୋ ବଭୁବ ଅଥୋତ୍ଥାୟ ପ୍ରାବ୍ରାଜୀଦୀତି ।
ଏତ୍ୱା ଅହଂ ବେଦ ନୈତାସୁ ଯୋନିଷ୍ୱେତ ଏତେଭ୍ୟୋ ବା ମିଥୁନେଭ୍ୟଃ
ସମ୍ଭୂତୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମମ ପୂରାପୁଷଃ ପ୍ରେୟାଦିତି ।

ଏହା ଶୁଣି ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ ହେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଓ ପରୋପକାରୀ ! ଏ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଆସି ଜ୍ଞାନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗଲି । ଏହାପରେ ସେ ସେଠାରୁ ଉଠିଗଲେ । ପୁଣି କହିଲେ , ଏବେ ମୁଁ ସବୁ ଜାଣିଗଲି । ଏହି ଯୋନିସବୁ ଓ ମିଥୁନର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ ମୋର କୌଣସି ଶିଷ୍ୟ ଅଳ୍ପାୟୁ ହେବେ ନାହିଁ ।

ମୌଦଗଲ୍ୟଙ୍କ ଶରଣରେ ଆସିବା ପରେ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା ସବିତା କିଏ ଓ ସାବିତ୍ରୀ କିଏ । ମହର୍ଷି ମୌଦଗଲ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଆକାରରେ କହିଲେ , ଯିଏ ସବିତା ସେହି ସାବିତ୍ରୀ ଓ ସେ ଦ୍ୱୟଙ୍କ ଅବିଛିନ୍ନ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଦେବତା ସବିତା ହୋଇଥିବା ହେତୁ ମନ୍ତ୍ରବିଷୟ ହିଁ ସବିତା ଓ ସବିତାଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟତା କାରଣରୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଅନ୍ୟ ନାମ ସାବିତ୍ରୀ । ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ । ଏକ କେନ୍ଦ୍ର ହେଲେ ଅନ୍ୟଟି ଶକ୍ତି , ଏହିପରି ସେ ଦ୍ୱୟ ଏକ ଯୋଡା ଅଟନ୍ତି ।

ଶକ୍ତିର ବିସ୍ତାର ନ ହେବା ଯାଏ ତାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପରମାଣୁ ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ ଓ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ପରମାଣୁ ବିସ୍ଫୋଟନ ହେଲେ ପ୍ରଳୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ , ଏହା ହିଁ ଶକ୍ତିର ବିସ୍ତାର । ଯେଉଁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ଫୋଟ ନ ହୋଇଛି ବା ଶକ୍ତିର ବିସ୍ତାର ବା ପ୍ରକଟିକରଣ ନ ହୋଇଛି ତାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେହି ହିସାବରେ ସବିତା କହନ୍ତି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଓ ସାବିତ୍ରୀ କହନ୍ତି ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିକୁ । ସବିତା ଓ ସାବିତ୍ରୀ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ଏକ ଜୋଡା ବା ମିଥୁନ । ସେଥିପାଇଁ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ଅଜ୍ଞେୟ, ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିରାକାର ପରମାତ୍ମା , ଏପରି ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି ଯେ କେହି ବି ପ୍ରଯତ୍ନ କରି ତାଙ୍କ କୃପା ଲାଭ କରି ପାରିବ । ଏହି ଗୁଢ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଉପନିଷଦକାରମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏପରି ସୁବୋଧ କରାଇ ଛନ୍ତି ଯେ ତାହା ସହଜରେ ଜଣେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବ ।

ମନ ସବିତା, ବାକ୍ ସାବିତ୍ରୀ, ଏହିପରି ବାର ଜୋଡା ମିଥୁନର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଉପନିଷଦକାରମାନେ କହିଛନ୍ତି ଯେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଏକା ବିସ୍ତାର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ବା ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ସହିତ ମିଥୁନ ବା ଯଗ୍ମତ୍ୱ ଆବଶ୍ୟକ । ଅବ୍ୟକ୍ତ ବସ୍ତୁ ସେତିକି ବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଯେତେବେଳେ ତାର ଶକ୍ତିର ପ୍ରକଟିକରଣ ହୋଇଯାଏ । ସେହିପରି ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରମାତ୍ମା ସବିତା ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଯେ କେହି ତାଙ୍କ ସାମୀପ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବ । ଜୀବ, ମାୟା ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରୁ ଅବ୍ୟକ୍ତରୁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଛି । ମିଥୁନକୁ ବା ଯୁଗ୍ମତ୍ୱକୁ ହେୟ ଜ୍ଞାନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବରଂ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରିୟାଶୀଳତା ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ତାହାର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଏକା ଏକା ବିକସିତ ହୋଇ ପାରିବ

ନାହିଁ , ତାର ଶକ୍ତିକୁ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେବ । ଯେ ନିଜ ଶକ୍ତିକୁ ବିସ୍ତାର କରିଥାନ୍ତି ସେ ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ୍ ପରସ୍ପର ଆଶ୍ରୀତ ଓ ପରସ୍ପର ଓତପ୍ରୋତ । ସବିତା ଯେପରି ନିଜ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ସେପରି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ସହିତ ତାର ବହୁମୁଖି ମିଥୁନରେ ବା ବହୁମୁଖି ଶକ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଉଚିତ । ଯାହାର ଯେତେ ମିଥୁନ ସେ ସେତେ ପରିମାଣରେ ସୁଖି ।

ଏହି ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ୍ ରହସ୍ୟ ଜାଣି ମୈତ୍ରେୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଓ କହିଲେ , ମହର୍ଷିଙ୍କର ଏ ଶିଷ୍ୟ ବାସ୍ତବିକରୂପେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଲାଭକଲା । ମୁଁ ଓ ମୋ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଏହି ସମସ୍ତ ଯୋନି ଓ ମିଥୁନର ରହସ୍ୟ ଜାଣି କେବେ ବି ଅଳ୍ପାୟୁ ହେବୁ ନାହିଁ । ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ନିଜର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ମାନି, କେବେ ବି ଦୂରୁପଯୋଗ କରିବୁ ନାହୁଁ । ଏହି ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ୍ ରହସ୍ୟର ସଦୁପଯୋଗକରି ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ସହିତ, ପୂର୍ବଜମାନେ ଅଧିକ ଆୟୁର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମ ହ୍ୟେଦଂ ଶ୍ରିୟଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାମାୟତନମୈକ୍ଷତ ତତ୍ତପସ୍ୟ
ଯଦି ତଦ୍‌ବ୍ରତେ ଧିୟେତ ତତ୍ ସତ୍ୟେ ପ୍ରତ୍ୟତିଷ୍ଠତ୍ ।
ସ ସବିତା ସାବିତ୍ର୍ୟା ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ତତ୍ ସାବିତ୍ରୀଂ ପର୍ଯ୍ୟଦଧାତ୍
ତତ୍ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଇତି ସାବିତ୍ର୍ୟାଃ ପ୍ରଥମଃ ପାଦଃ ।

ଶ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଆୟତନକୁ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମ କହିଲେ , ତପ କର, ଯଦି ତପର ବ୍ରତକୁ ଧାରଣ କରାଯାଏ ବା ନିଷ୍ଠାରେ ପାଳନ କରାଯାଏ ତେବେ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ପାରିବ । ସେହି ସବିତା, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସୃଷ୍ଟିକଲେ

ଓ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଧାରଣ କରି ରହିଲେ । ତତ୍ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଏହା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପାଦ ।

ପୃଥିବ୍ୟର୍ଚ ସମଦଧାତ୍ । ଋଚା ଅଗ୍ନିମ୍ । ଅଗ୍ନିନା ଶ୍ରିୟମ୍ । ଶ୍ରିୟା ସ୍ତ୍ରୀୟମ୍ । ସ୍ତ୍ରୀୟା ମିଥୁନମ୍ ।ମିଥୁନେନ ପ୍ରଜାମ୍ । ପ୍ରଜାୟା କର୍ମମ୍ । କର୍ମଣା ତପଃ । ତପସା ସତ୍ୟମ୍ । ସତ୍ୟେନ ବ୍ରହ୍ମ । ବ୍ରହ୍ମଣା ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ । ବ୍ରାହ୍ମଣେନ ବ୍ରତମ୍ । ବ୍ରତେନ ବୈ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସଂଶିତୋ ଭବତି , ଅଶୂନ୍ୟୋ ଭବତି, ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନୋ ଭବତି । ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନୋଽସ୍ୟ ତନ୍ତୁରବିଚ୍ଛିନ୍ନଂ ଜୀବନଂ ଭବତୀତି । ଯ ଏବ ବେଦ ଯସ୍ୟୈବଂ ବିଦ୍ୱାନେବମେତଂ ସାବିତ୍ର୍ୟା ପ୍ରଥମଂ ପାଦଂ ବ୍ୟାଚଷ୍ଟେ ।

ପୃଥିବୀ ସହିତ ଋକ୍ କୁ ଯୋଡାରୂପେ ଯୁକ୍ତ କଲେ । ଋକ୍ ସହିତ ଅଗ୍ନି,ଅଗ୍ନି ସହିତ ଶ୍ରୀ ,ଶ୍ରୀ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀ , ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ମିଥୁନ , ମିଥୁନ ସହିତ ପ୍ରଜାକୁ, ପ୍ରଜା ସହିତ କର୍ମକୁ , କର୍ମ ସହିତ ତପକୁ ,ତପ ସହିତ ସତ୍ୟକୁ , ସତ୍ୟ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମ କୁ , ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ , ବ୍ରାହ୍ମଣ ସହିତ ବ୍ରତକୁ ଜୋଡା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରତରେ୍ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହେଲେ ,ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେ । ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱାନ ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରେ ତାର ବଂଶ ଓ ତାର ଜୀବନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ।

ବ୍ରହ୍ମ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତର୍ମୁଖି ରହିଥିଲେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଥିଲା ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଏକରୁ ଅନେକ ହେବାର କଳ୍ପନା ବା ଇଚ୍ଛାରୂପକ ଶକ୍ତି ସହିତ ମିଥୁନ ହେଲା,ସେତେବେଳେ ସେହି ମିଥୁନ କାରଣରୁ ସଂସାର ଉତ୍ପନ୍ନ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ବ୍ରହ୍ମ ସୃଷ୍ଟିରେ ଯେଉଁ ତିନୋଟି ବସ୍ତୁ ଦେଖିଲେ , ତାହା ହେଲା ଶ୍ରୀ, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଆୟତନ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ । ଏହି

ବିଲକ୍ଷଣ ସୁଖ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମ କହିଲେ ତପ କର ଅର୍ଥାତ ତନ୍ମୟତା ପୂର୍ବକ ଶ୍ରମ କର । ଯଦି ତପର ବ୍ରତ ଧାରଣ କରାଯାଏ,ତପକୁ ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଶ୍ରମଶୀଳତାକୁ ନିଜର ସ୍ୱଭାବରେ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯିବ,ଅବଶ୍ୟ ହି ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିବ ଓ ଶେଷରେ ଅବଶ୍ୟ ହି ଅଭିଷ୍ଟ ଫଳ ଲାଭ କରିପାରିବ । ସବିତା ବା ପରମାତ୍ମା ନିଜର ସତ୍ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଯେ ଏହି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ରହିଲେ । ତେଣୁ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ପରାୟଣ ହେଲେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଈଶ୍ୱରୀୟ ଦିବ୍ୟ ଭାବ ଓ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ଧାରଣ କରି ଓ ତାର ସଦୁପଯୋଗ କରି ଲାଭାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ଅନ୍ୟ କେହି ଏହି ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରି ନୁହନ୍ତି । ଯେ ବଳ ପୂର୍ବକ ଏ ଶକ୍ତିକୁ ଅଧିକାର କରିବେ ସେ ଲାଭାନ୍ୱିତ ତ ହେବେ ନାହିଁ , ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିପତ୍ତିର ଶିକାର ହେବେ ଓ ଅନ୍ୟକୁ ବିପଦରେ ପକାଇ ଦେବେ । ଅଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟରେ କୌଣସି ଦିବ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଅଧିକ ସମୟ ରହିପାରେ ନାହିଁ , ଏହା ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ।

ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଯେ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ, ପରମାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ହିଁ ସ୍ଥାୟୀ ରୂପେ ଶ୍ରୀ, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଆୟତନ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଯାହାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେବାକୁ ଅଛି ଓ ଏହି ତ୍ରୀ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ଅଛି, ତାକୁ ତାର ଗୁଣ କର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମୀ ଭାବର ପ୍ରାଧାନ୍ୟତା ରଖିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ସବିତା ବରଦାନ ସ୍ୱରୂପ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ଯେ,ତପଦ୍ୱାରା , ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା, ଯଜ୍ଞ ଦ୍ୱାରା, ପ୍ରେମ ଦ୍ୱାରା ଓ ନ୍ୟାୟ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେବାକୁ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବାକୁ ,

ଯା ଫଳରେ ସଂସାରରେ ଏହି ତିନୋଟି ଦିବ୍ୟ ସୁଖର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତିନି ବ୍ୟାହୃତି ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତିନି ପାଦ ଆବିର୍ଭୂତ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପାଦ 'ତତ୍ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ' ର ପ୍ରତିନିଧି ଭୂଃ ଯେ ପୃଥ୍ୱୀଲୋକର ପରିଚାୟକ । ପୃଥ୍ୱୀ ସହିତ ପୃଥ୍ୱୀ ନିବାସୀଙ୍କୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କଲେ , ଋକ୍ ସହିତ ଜ୍ଞାନକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କଲେ , ଜ୍ଞାନ ସହିତ ଅଗ୍ନି ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟା, ଅଗ୍ନି ସହିତ ଶ୍ରୀ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟା ସହିତ ବୈଭବକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କଲେ , ଶ୍ରୀ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀ ଅର୍ଥାତ୍ ବୈଭବ ସହିତ ତୃପ୍ତିକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କଲେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଅର୍ଥାତ୍ ତୃପ୍ତି ସହିତ ମିଥୁନ ଏକ ଜୋଡା ହୋଇ ମୈତ୍ରୀ ହେଲା, ମୈତ୍ରୀ ରୁ ପ୍ରଜା ଅର୍ଥାତ୍ ବହୁଜନ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା, ବହୁଜନ ସହଯୋଗରେ କର୍ମ ହେଲା, ସତ୍ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ତପ ପାଇଁ ସାହସ ହେଲା, ତପରୁ ସତ୍ୟମାର୍ଗ ମିଳିଗଲା, ସତ୍ୟମାର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ହେଲା, ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତିରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁହାଗଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବ୍ରତ ଓ ଆଦର୍ଶବାଦି ଆଚରଣର ପ୍ରତିଜ୍ଞାକଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଯାହାର ଜୀବନ ଆଦର୍ଶବାଦି ଆଚରଣ, ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ତିଷ୍ଠି ରହେ, ତାହାର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା, କ୍ରିୟାଶୀଳତା, ପୂର୍ଣ୍ଣତା କେବେ ବି ଖଣ୍ଡିତ ହେବନାହିଁ ।

ଯେ ଏହିପ୍ରକାର ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରିବାର ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ବଂଶ କେବେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବା ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଆଗରୁ କୁହା ଯାଇଛି ଯେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହାକୁ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଜ୍ଞାନ ରୂପକ ତିନି ରତ୍ନର ଅଧିକାରୀ କରିଥାନ୍ତି । ତା ଅର୍ଥ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟରୁ ଯେ ଉପରୋକ୍ତ ତିନି

ରତ୍ନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାଏ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ କରି , ଭୌତିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥାଏ ।

ଯିଏ ଜାଣିପାରେ ଯେ, ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପାଦର ବାସ୍ତବିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ମାନବ ଜୀବନକୁ ଆଦର୍ଶବାଦ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଓତପ୍ରୋତ କରିବା, ସେ ହିଁ କେବଳ ଏହି ଜ୍ଞାନର ବାସ୍ତବିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜାଣି ପାରିବ । ଯେ ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ନିଜର ଜୀବନରେ ବ୍ୟବହାରିକ ଆଚରଣ କରି ପାରିଛି ତାହାର ଜୀବନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବା ଅଖଣ୍ଡିତ ହୋଇପାରିବ । ଜୀବନସାରା ସେ ପଥ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ କି ତାର ବଂଶ କେବେ ଖଣ୍ଡିତ ହେବନାହିଁ । ଏହି ଦିବ୍ୟଭାବନା ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ଅତୁଟ ରହିବ ।

ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି ଇତି ସାବିତ୍ର୍ୟା ଦ୍ୱିତୀୟଃ ପାଦଃ ।
ଅନ୍ତରିକ୍ଷେଣ ଯଜୁଃ ସମଦଧାତ୍, ଯଜୁଷା ବାୟୁମ୍ , ବାୟୁନା ଅଭ୍ରମ୍ ।
ଅଭ୍ରେଣ ବର୍ଷମ୍ , ବର୍ଷଣୌଷଧିବନସ୍ପତିନ୍ ,ଔଷଧି ବନସ୍ପତିଭିଃ ପଶୁନ୍
ପଶୁଭିଃ କର୍ମ, କର୍ମଣା ତପଃ, ତପସା ସତ୍ୟମ୍, ସତ୍ୟେନ ବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମଣା
ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ , ବ୍ରାହ୍ମଣେନ ବ୍ରତମ୍ ,ବ୍ରତେନ ବୈ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସଂଶିତୋ ଭବତି
ଅଶୂନ୍ୟଭବତ୍ୟବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭବତି । ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନୋଽସ୍ୟ ତନ୍ତୁରବିଚ୍ଛିନ୍ନଂ ଜୀବନଂ
ଭବତି,ଯ ଏବଂ ବେଦ ଯଶ୍ଚୈବଂ ବିଦ୍ୱାନେବମେତଂ ସାବିତ୍ର୍ୟା ଦ୍ୱିତୀୟଂ
ପାଦଂ ବ୍ୟାଚଷ୍ଟେ ।

ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି , ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ । ଅନ୍ତରିକ୍ଷକୁ ଯଜୁଃ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରୁଛି, ଯଜୁର୍ବେଦ ସହିତ ବାୟୁକୁ ଯୁକ୍ତ କରୁଛି,ବାୟୁ ଦ୍ୱାରା

ମେଘ , ମେଘ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଷା ,ବର୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି, ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି ଦ୍ୱାରା ପଶୁ ବା ଜୀବଗଣ, ଜୀବ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ, କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ତପ , ତପ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ , ସତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମ , ବ୍ରହ୍ମ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ,ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରତ ଏବଂ ବ୍ରତରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଷ୍ଟ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଯେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଏହି ଜ୍ଞାନର ବାସ୍ତବିକତା ଜାଣିପାରେ ତାହାର ବଂଶ ତଥା ଜୀବନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବା ଅଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରଥମ କାଣ୍ଡିକାରେ ଭୂଃ ପୃଥିବୀକୁ ଋକ୍ ବେଦ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରି ପ୍ରଥମ ପଦର ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇଥିଲା, ଏବେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦ ଭୁବଃ ଅନ୍ତରିକ୍ଷକୁ ଯଜୁର୍ବେଦ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରାଯାଇଛି । ଯଜୁଃ କହନ୍ତି ଯଜ୍ଞକୁ ଓ ଯଜ୍ଞ କହନ୍ତି ପରମାର୍ଥକୁ । ପ୍ରଥମ କାଣ୍ଡିକାରେ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ପ୍ରାପ୍ତିର ଉପାୟ କୁହା ଯାଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ କାଣ୍ଡିକାରେ ଯଜ୍ଞ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରତମୟ ଜୀବନ ଶୃଙ୍ଖଳା ବର୍ଣ୍ଣନ କରା ଯାଇଛି ।

ଭୁବଃ ସହିତ ବା ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ସହିତ ଯଜୁର୍ବେଦକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରା ଯାଇଛି , ଯଜୁର୍ବେଦ ସହିତ ବାୟୁକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରା ଯାଇଛି ,ସେହିପରି ବାୟୁ ସହିତ ମେଘ, ମେଘ ସହିତ ବର୍ଷା, ବର୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଔଷଧି ଓ ବନସ୍ପତି , ଔଷଧି ଓ ବନସ୍ପତି ଦ୍ୱାରା ପଶୁମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରା ଯାଇଛି । ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ସଂସାରର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଚକ୍ର ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନ ହୋଇଛି । ଯଜ୍ଞହେଲେ ବାୟୁ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ବାୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ଗୁଣଦାୟକ ଜଳ ବର୍ଷଣ ହୁଏ । ସେହିଥିରୁ ବୃକ୍ଷଲତା, ବନସ୍ପତି, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତତ୍ତ୍ୱବାଲା ପଶୁ ହୋଇଥାନ୍ତି , ଏ ସବୁକୁ ଉପଯୋଗ କରି ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ମ ହୋଇଥାଏ । ମନରେ କର୍ମକୁ , କର୍ମରେ ସତ୍ୟକୁ, ସତ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମକୁ , ବ୍ରହ୍ମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ସହିତ ବ୍ରତକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରା ଯାଇଛି । ଶେଷରେ ବ୍ରତ ଧାରଣ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବଂଶ ହୋଇଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମ କାଣ୍ଡିକା ଅନୁସାରେ, ଜ୍ଞାନ ଦ୍ଵାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାହା ପ୍ରାପ୍ତ କରିପାରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞ ଦ୍ଵାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ମ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାପ୍ତ କରିପାରେ ବୋଲି ଦ୍ଵିତୀୟ କାଣ୍ଡିକା ସୁଚାଇ ଦେଉଛି । ଅନ୍ତଃକରଣ ରୁ ବାହାରୁଥିବା ଉଚ୍ଚ ସଭାବନା ସମସ୍ତ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ, ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ଓ ପରିବେଶକୁ ସତ୍‌ମୟ କରିଦିଏ । ସେହି ପରିବେଶରେ ରହୁଥିବା ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ବସ୍ତୁ ସତ୍‌ଚିନ୍ତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍‌ପରାୟଣ ଓ ବ୍ରତବାନ୍ ହୋଇ ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବଂଶ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ହିଁ ଗାୟତ୍ରୀ ଦ୍ଵିତୀୟ ଚରଣର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ।

ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାଦିତି ସାବିତ୍ର୍ୟା ସ୍ତୃତୀୟଃ ପାଦଃ ।
ଦିବା ସାମ ସମଦଧାତ୍ ସାମ୍ନାଽଦିତ୍ୟମ୍ ,ଆଦିତ୍ୟେନ ରଶ୍ମିନ୍ ,ରଶ୍ମିଭିର୍ବର୍ଷମ୍ ବର୍ଷଣୋଷଧିବନସ୍ପତୀନ୍ , ଔଷଧିବନସ୍ପତୀଭିଃ ପଶୁନ୍ , ପଶୁଭିଃ କର୍ମ, କର୍ମଣା ତପଃ, ତପସା ସତ୍ୟମ୍ ,ସତ୍ୟେନ ବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମଣା ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ , ବ୍ରାହ୍ମଣେନ ବ୍ରତମ୍ , ବ୍ରତେନ ବୈ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ,ସଂଶିତୋ ଭବତ୍ୟଶୂନ୍ୟୋଭବତ୍ୟବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭବତି । ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନୋଽସ୍ୟ ତନ୍ତୁରବିଚ୍ଛିନ୍ନଂ ଜୀବନଂ ଭବତି ଯ ଏବଂ ବେଦ, ଯଶ୍ଚୈବଂ ବିଦ୍ୱାନେବମେତଂ ସାବିତ୍ର୍ୟାସ୍ତୃତୀୟଂ ପାଦଂ ବ୍ୟାଚଷ୍ଟେ ।

ଦ୍ୟୁଲୋକରୁ ସାମବେଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ,ସାମବେଦରୁ ଆଦିତ୍ୟ, ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ରଶ୍ମି , ରଶ୍ମିରୁ ବର୍ଷା , ବର୍ଷାରୁ ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି, ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି ରୁ ପଶୁଗଣ, ପଶୁଗଣରୁ କର୍ମ, କର୍ମ ରୁ ତପ ,ତପ ରୁ ସତ୍ୟ ,ସତ୍ୟ ରୁ ବ୍ରହ୍ମ

,ବ୍ରହ୍ମ ରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ , ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରତ ଏବଂ ବ୍ରତରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତାକ୍ଷ୍ଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବଂଶ ହୋଇଥାଏ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତୃତୀୟ ପାଦ ସ୍ୱଃ ଓ ସ୍ୱଃ କୁ ଦ୍ୟୁଲୋକ କହନ୍ତି । ଦ୍ୟୁଲୋକକୁ ସାମବେଦ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ସାମବେଦରୁ ଆଦିତ୍ୟ, ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ରଶ୍ମି , ରଶ୍ମିରୁ ବର୍ଷା , ବର୍ଷାରୁ ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି, ଔଷଧ ଓ ବନସ୍ପତି ରୁ ପଶୁଗଣଙ୍କୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରାଗଲା । ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆଗ କାଣ୍ଡିକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନ ହେଲାପରି ମନୁଷ୍ୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ,ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ବ୍ରତାଚାରୀ ହୋଇ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜୀବନ ତଥା ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବଂଶବାଲା ହୋଇଗଲେ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଏହି ତିନି ପାଦରୁ ତିନି ବେଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ତାହା ତିନି ଲୋକର ପ୍ରତୀକ । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତିନିପାଦ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହି ତିନି ଲୋକରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ଆକର୍ଷଣ କରି ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧକ ସର୍ବଦା ସୁଖି ରହିପାରେ ଓ ଶ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ରିକ ନୁହେଁ, ଏହା ଜାଗତିକ ଓ ସାର୍ବଜନିକ ଲାଭ ଦାୟକ । ଏହା ହିଁ ତ୍ରୀପଦା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ରହସ୍ୟ ।

ବ୍ରହ୍ମଣା ଆକାଶମଭିପନ୍ନଂ ଗ୍ରସିତଂ ପରାମୃଷ୍ଟମ୍,ଆକାଶେନ ବାୟୁରଭିପନ୍ନୋ ଗ୍ରସିତଃ ପରାମୃଷ୍ଟୋ । ବାୟୁନା ଜ୍ୟୋତିରଭିପନ୍ନଂ ଗ୍ରସିତଂ ପରାମୃଷ୍ଟମ୍ । ଜ୍ୟୋତିଷାପୋଽଭିପନ୍ନା ଗ୍ରସିତା ପରାମୃଷ୍ଟା । ଅଭିଭୂମିରଭିପନ୍ନା ଗ୍ରସିତା ପରାମୃଷ୍ଟା ।ଭୂମ୍ୟାନ୍ନମଭିପନ୍ନା ଗ୍ରସିତା ପରାମୃଷ୍ଟା,ଅନ୍ନେନ ପ୍ରାଣୋଽଭିପନ୍ନୋ ଗ୍ରସିତଃ ପରାମୃଷ୍ଟଃ । ପ୍ରାଣେନ ମନୋଽଭିପନ୍ନଂ ଗ୍ରସିତଂ ପରାମୃଷ୍ଟମ୍ । ମନସା ବାଗଭିପନ୍ନା ଗ୍ରସିତା ପରାମୃଷ୍ଟା ।ବାଚା ବେଦା ଅଭିପନ୍ନା ଗ୍ରସିତାଃ ପରାମୃଷ୍ଟାଃ ।

ବେଦୈର୍ଯଜ୍ଞୋଽଭିପନ୍ନୋ ଗ୍ରସିତଃ ପରାମୃଷ୍ଟଃ । ତାନିହ ବା ଏତାନି ଦ୍ୱାଦଶ ମହାଭୂତାନ୍ୟେବଂ ବିଧି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତାନି ତେଷାଂ ଯଜ୍ଞ ପରାର୍ଧ୍ୟଃ ।

ଅଭିପନ୍ନ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାପ୍ତପାଇଁ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବା , ଗ୍ରସିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଓତପ୍ରୋତ ହେବା ବା ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା, ପରାମୃଷ୍ଟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଭବି ବା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହେବା । ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥକୁ ଧ୍ୟାନଦେଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ବ୍ରହ୍ମ ,ଆକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ , ଗ୍ରସିତ ଓ ପରାମୃଷ୍ଟ । ସେହିପରି ଆକାଶରୁ ବାୟୁ, ବାୟୁରୁ ଜ୍ୟୋତି, ଜ୍ୟୋତିରୁ ଜଳ, ଜଳରୁ ପୃଥ୍ୱୀ, ପୃଥ୍ୱୀରୁ ଅନ୍ନ, ଅନ୍ନରୁ ପ୍ରାଣ, ପ୍ରାଣରୁ ମନ, ମନରୁ ବାକ୍ , ବାକ୍ ରୁ ବେଦ ଓ ବେଦରୁ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରାପ୍ତ, ଗ୍ରସିତ ଓ ପରାମୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଏହିପରି ଜ୍ଞାନରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ବାର ପ୍ରକାର ମହାଭୂତରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ରହିଲେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଯଜ୍ଞ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ପୂର୍ବର ତିନି କାଣ୍ଡିକାରୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତିନି ପାଦର ରହସ୍ୟ ଜାଣି ଯାଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରହ୍ମକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ , ବ୍ରହ୍ମରେ ଓତପ୍ରୋତ ବା ଗ୍ରସିତ ହୋଇଯାଏ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ବା ପରାମୃଷ୍ଟ ରହେ । ତାର ଭିତର ବାହାର ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ । ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ, ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟ, ବେଦ, ଯଜ୍ଞ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଆଦି ୧୨ କଡିରେ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ମୂଳ କଡି । ଏହି ସବୁ କଡିଯାକ ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି । ସେହି ହେତୁ ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତରେ କାମ କରୁଥିବା ମନ ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ଚୈତନ୍ୟତା , ବ୍ରହ୍ମ ଠାରୁ ପୃଥକ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ରହିଛନ୍ତି । ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃ ଚୈତନ୍ୟତା , ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ନ ଥାନ୍ତା , ତେବେ ଏମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାଶୀଳତା ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତା । ଯିଏ ପ୍ରକୃତିରେ, ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଓ ଶରୀରରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଆଚ୍ଛାଦନ ଅନୁଭବ କରେ ସେ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ତାର ଶରୀରର କୋଣ

ବିକୋଣରେ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ, ସତ୍‌କର୍ମ ବ୍ୟାପି ରହଥିବ । ତେଣୁ ସମସ୍ତଜ୍ଞାନରେ ଯଜ୍ଞ ଓ ସତ୍‌କର୍ମ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅଟେ । ଯାହାକୁ ଏହି ରହସ୍ୟସବୁ ଜଣାରହେ, ସେ ସୃଷ୍ଟିର ବିସ୍ତାର ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରେ ।

ତଂ ହି ସ୍ୱୈତମେବଂ ବିଦ୍ୱାଂସୋ ମନ୍ୟତେ ବିଦ୍ୱୈନମିତି
ଯଥାତଥ୍ୟମବିଦ୍ୱାଂସଃ

ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମନେକରେ ଯେ ସେ ଏହି ଯଜ୍ଞକୁ ବୁଝିପାରିଛି ,ସେ କିଛି ବି ବୁଝିପାରି ନାହିଁ । କାରଣ -------

ଅୟଂ ଯଜ୍ଞୋ ବେଦେଷୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ । ବେଦା ବାଚି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତାଃ । ବାଙ୍ ମନସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା । ମନଃ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ । ପ୍ରାଣୋଽନ୍ନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ । ଅନ୍ନଂ ଭୂମୌ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ । ଭୂମିରପ୍‌ସୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା । ଆପୋ ଜ୍ୟୋତିଷି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା । ଜ୍ୟୋତିର୍ବାୟୌ ପ୍ରତିଷ୍ଠତମ୍ । ବାୟୁରାକାଶେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ । ଆକାଶଂ ବ୍ରହ୍ମଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ । ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ବ୍ରହ୍ମବିଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ । ଯୋ ହ ବା ଏବଂ ବିତ୍ ସ ବ୍ରହ୍ମବିପୃନ୍ୟାଂ ଚ କୀର୍ତ୍ତି ଲଭତେ , ସୁରଭିଷ୍ଟ ଗନ୍ଧାନ୍ । ସୋଽପହତପାପ୍ମାନନ୍ତାଂ ଶ୍ରୀୟମଶ୍ନୁତେ ଯ ଏବଂ ବେଦ , ଯଶ୍ଚୈବଂ ବିଦ୍ୱାନେବମେତାଂ ବେଦାନାଂ ମାତରଂ ସାବିତ୍ରୀ-ସମ୍ପଦମୁପନିଷଦମୁପାସ୍ତ ଇତି ବ୍ରାହ୍ମଣଂ । ଗୋ. ପ. ବ୍ରା. ୧-୩୮

ଏହି ଯଜ୍ଞ ବେଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ବେଦ ବାକ୍ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ବାକ୍ ମନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ମନ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ପ୍ରାଣ ଅନ୍ନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ , ଅନ୍ନ ଭୂମିରେ

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଭୂମି ଜଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ , ଜଳ ତେଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ , ତେଜ ବାୟୁ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ବାୟୁ ଆକାଶରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ଆକାଶ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ,ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ପ୍ରକାର ଜାଣିଥିବା ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ପୂଣ୍ୟ ଏବଂ ଯଶ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ ତଥା ସୁରଭିତ ଗନ୍ଧ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପାପହୀନ ହୋଇ , ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ ।

ପୂର୍ବ କାଣ୍ଡିକାରେ ଯଜ୍ଞକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ କୁହା ଯାଇଛି । ଏହା ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ , କେହି କେହି ବିଦ୍ୱାନ ଯଜ୍ଞ କଅଣ ଜାଣିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ ଜାଣି ନ ଥାନ୍ତି । କାରଣ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ବାହ୍ୟରୂପରୁ , କାର୍ଯ୍ୟର ଭଲ ମନ୍ଦ ଜଣା ଯାଏ ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟର ବାହ୍ୟ ରୂପ ସହିତ ଯଜ୍ଞର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ , ବରଂ ଯଜ୍ଞର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଆନ୍ତରିକ ଭାବନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ପୂର୍ବ କାଣ୍ଡିକାରେ ଯଜ୍ଞ ବେଦ ଆଦି ବାର ପ୍ରକାର ମହାଭୂତ ଗଣନା ଏକ ପ୍ରକାର ଥିଲାବେଳେ ଏ କାଣ୍ଡିକାରେ ଓଲଟା ପ୍ରକାର ରହିଛି । ପ୍ରକାର ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଯିଏ ଏ ସବୁକୁ ଜାଣି ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଓ ସତ୍‌କର୍ମରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇଯାଏ ସେ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ସେ ଜ୍ଞାନର ଉପାସକ ହୋଇ ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଉପନିଷଦର ଉପାସକ ହୋଇଯାଏ । ତା ଅର୍ଥ ଏହି ଉପନିଷଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନକୁ ସେ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଧାରଣ କରି ସେହି ଜ୍ଞାନରେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦିଏ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଏପରି ଶାସ୍ତ୍ର ହିଁ ଅଭିବଚନ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରାମାୟଣ ପରି ଏକ ମହତ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ରାମାୟଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ୨୪ ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ । ରାମାୟଣର ପ୍ରତି ଏକ ହଜାର ଶ୍ଳୋକରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଏକ ଏକ ଅକ୍ଷର ସମ୍ପୁଟ କରାଯାଇ ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣର ସୃଷ୍ଟି । କାଳକ୍ରମେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାମାୟଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅପଭ୍ରଂସ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକ ବହୁତ ଅନୁଶିଳନ କରି ଏ ପ୍ରକାର ସମ୍ପୁଟ ଲଗାଇବାର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ।

ସେ କାଳରୁ ଆଜି ଭିତରେ ସେ ମହାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର କେତେକ ଅପଭ୍ରଂଶ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରାମ ଶର୍ମା କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ କେତେକ ଶ୍ଳୋକ ଲୁପ୍ତ ରହିଛି ତ କେତେକ ଉପର ତଳ ହୋଇଛି , ପୁଣି କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ନୁତନ ଶ୍ଳୋକ ଯୋଗ କରା ଯାଇଛି । ପୂର୍ବେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କହିଥିବା ଯୋଗ ବିଦ୍ୟା , ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କହିଲା ପରି , ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଧୁନା ସେହି ପ୍ରକାର ପରିଣତି ହୋଇ ଯାଇଛି ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏହି ଅପଭ୍ରଂଶତା ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକ , ପ୍ରତି ହଜାର ଶ୍ଳୋକରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଏକ ଏକ ଅକ୍ଷର ଆଧାରରେ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିବାର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ରାମାୟଣ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେଉଁରେ ପ୍ରଭୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗରିମା ବର୍ଣ୍ଣନ କରା ଯାଇଛି ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତି ଶ୍ଳୋକ ଅନ୍ତରାଳରେ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକୀଙ୍କର

ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେରଣା ଓ ଉପଦେଶ ଛପି ରହିଛି , ଯାହାକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କଲେ ସମଗ୍ର ଜୀବ ଜଗତ ଉପକୃତ ହେବ ।

୨୪ ଅକ୍ଷରର ପ୍ରତିଅକ୍ଷର ଅନୁପ୍ରାସରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ୨୪ ଶ୍ଳୋକକୁ ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ କହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକରେ ଛପି ରହିଥିବା ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକୀଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଓ ଉପଦେଶକୁ ବୁଝି, ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି , ମନୁଷ୍ୟ ,ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ ପାଠକଲେ , ବାଲ୍ମିକି ରାମାୟଣ ପଠନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ୨୪ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣ ମୂଳ ରାମାୟଣର ଅନ୍ତର୍ଭୂକ୍ତ । କ୍ରମିକ ଅନୁପ୍ରାସ ଅନୁସାରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାନ ,ମୂଳ ରାମାୟଣର ପ୍ରତି ହଜାରତମ ଶ୍ଳୋକ ।

୧ - ତପଃ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ନିରତଂ ତପସ୍ୱୀ ବାଗ୍ୱିଦାଂ ବରମ୍
ନାରଦଂ ପରିପ୍ରପଚ୍ଛ ବାଲ୍ମିକିମୁନିପୁଂଗବମ୍ ।
ବା.ରା.ବାଲକାଣ୍ଡ ୧ - ୧

ଅର୍ଥ- ସର୍ବଦା ତପ, ସ୍ୱଧ୍ୟାୟ କରୁଥିବା ଓ ମୁନି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାରଦଙ୍କୁ , ତପସ୍ୱୀ ବଲ୍ମିକି ପଚାରିଲେ । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ନାରଦ ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ବିଦ୍ୱାନ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠତପସ୍ୱୀ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ହଜାର ହଜାର ପୁସ୍ତକ, ଶାସ୍ତ୍ର ,ପୁରାଣ ପାଠ କରିଦେଲେ ଜଣେ ବହୁତ କିଛି ଜାଣିପାରିବ ଓ ବହୁତ କିଛି ଧାରଣା କରିପାରିବ ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାର ଆତ୍ମିକ ଲାଭ କିଛି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ଉପରେ, ଶାସ୍ତ୍ରର

ମର୍ମ ଉପରେ, ପ୍ରେରଣା ବା ଆଦେଶ ଉପରେ ଓ ତାର ମହତ୍ୱ ଉପରେ ଗମ୍ଭିରତା ସହିତ ଚିନ୍ତା କରିବା, ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା, ଆତ୍ମ ମନ୍ଥନରୁ ବାହାରି ଥିବା ଲବଣୀ ସେବନ କରିବା , ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟେ । ଯେ ଏହିପରି ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ କରିଥାଏ ତାହାକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୱାନ କହନ୍ତି । ଏହି ହେତୁ ***ନାରଦ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୱାନ*** । ସତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ମନନ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମୁନି କହନ୍ତି । ଏହିପରି ଅନେକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ସର୍ବଦା ମନନ କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କେବଳ ଏତିକି କରିବା,ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଯିଏ ସତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱକୁ ମନନ କରିବା ସହିତ ନିଜକୁ ଆଦର୍ଶ ମୁନି କରିବାକୁ ସତତ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବାରେ ଲାଗି ରହନ୍ତି ଓ ତାହା ପାଇଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ସହନ କରିବା ସହିତ ତପ କରିବାକୁ ସାହସ ରଖନ୍ତି , ସେହି କେବଳ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ତପସ୍ୱୀ ବା ମୁନି । ମହର୍ଷି ନାରଦ କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର ବିଶ୍ରାମ ନକରି , ସକଳ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି, ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ , ଯହିଁ ତହିଁ ଭ୍ରମଣରେ ସାରା ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି କେବଳ ***ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ତପସ୍ୱୀ ବା ମୁନି*** ଅଟନ୍ତି । ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ, ବା ମୂଳ ରାମାୟଣର ହଜାରତମ ଶ୍ଳୋକ ନାରଦଙ୍କ ପରି ତପସ୍ୱୀ ଓ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଶୀଳ ହେବାର ସତ୍‌ଉପଦେଶ ଦେଉଛି ।

୨- ସ ହତ୍ୱା ରାକ୍ଷସାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ଯଜ୍ଞଘ୍ନାନ୍ ରଘୁନନ୍ଦନଃ
ଋଷିଭିଃ ପୂଜିତସ୍ତତ୍ର ଯଥେନ୍ଦ୍ରୋ ବିଜୟେ ପୁରା ।
ବା.ରା.ବାଳକାଣ୍ଡ ୩୦-୨୪

ଅର୍ଥ- ଯଜ୍ଞ ନଷ୍ଟ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରୁଥିବା ସମସ୍ତ ରାକ୍ଷସଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାମ ନିଧନ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବେ ଅସୁର ମାନଙ୍କୁ ବିଜୟ କରିଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯେପରି ସର୍ବେ ପୂଜା କରିଥିଲେ ସେହିପରି ଋଷିମାନେ ରାମଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ।

ଏହି ଶ୍ଲୋକରେ ତିନି ପ୍ରକାର ତଥ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

୧ - ଯଜ୍ଞ ନଷ୍ଟ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ରାକ୍ଷସ କୁହାଯାଇଛି ।

୨ - ସେହି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ।

୩- ରାକ୍ଷସଙ୍କ ସଂହାର କରିବାପାଇଁ ବିବେକଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳିବା ।

ଯଜ୍ଞ ହେଉ ବା ଭଲ କାମ ହେଉ , ତା ପାଇ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବା, ଜଗତର ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ବିଘ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରିବା , ପୁଣ୍ୟ କାମରେ ପାପ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଆଦି ଲୋକ-କଣ୍ଟକ ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ରାକ୍ଷସ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି । ସେହି ରାକ୍ଷସକୁ ସଂହାର କରିବାର ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃକରଣରୁ ଶ୍ରୀରାମ ରୂପି ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଲୋକ-କଣ୍ଟକ ପ୍ରକୃତି ରୂପକ ପ୍ରବୃତିକୁ ବିଲୋପ କରିବା । ନଚେତ୍ ସେହି ପ୍ରବୃତି ପ୍ରତିରୋଧ ବିନା ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହୋଇ ଧିରେ ଧିରେ ସାରା ଜଗତରେ ବ୍ୟାପିଯିବ ଓ ସଂସାର ରାକ୍ଷସମୟ ହୋଇଯିବ । ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ତଥ୍ୟ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ,ମହର୍ଷି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସେହି ସମସ୍ତ ରାକ୍ଷସ ଦମନ ପାଇଁ ରାଜକୁମାର ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ । ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ନିଧନ ନିଜେ ହିଁ ତାଙ୍କ ତପୋ ବଳରେ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ଓ ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଦେଇ ନଥାନ୍ତେ । ଯେପରି ଆଜିର ମନୁଷ୍ୟ, କାହାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ପୋଲିସର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ, ଆଇନି ନିଜ ହାତକୁ ନେଇ ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା

ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ମହର୍ଷି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସେପରି ନ କରି ,ଆଇନି ନିଜ ହାତକୁ ନ ନେଇ, ଦଣ୍ଡ ବିଧାନର କ୍ଷମତା ରଖିଥିବା ରାଜକିୟ ଅନୁଶାସନର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । କାରଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉପଦ୍ରବରୁ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଜଣେ ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ରାଜାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ରାଜକୁମାର ରାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ରାକ୍ଷସ ସଂହାର ପାଇଁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ,କେବଳ ରାକ୍ଷସ ରୂପି ଜୀବର ସଂହାର ନୁହେଁ,ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଗଢି ଉଠିଥିବା ରାକ୍ଷସ ପ୍ରବୃତିର ବିଲୋପ ସାଧନ କରିବା ଏବଂ ତାହା ସମ୍ଭବ କେବଳ ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରୁପି ସଦ୍‌ପ୍ରବୃତି, ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ପରାୟଣତା ଓ ବିବେକଶୀଳ ଅନୁଶାସନ ଫଳରେ । ଏହା ହିଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ତଥ୍ୟ ।

ତୃତୀୟ ତଥ୍ୟ ହେଉଛି ଋଷି ମୁନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜଶକ୍ତିକୁ ସମ୍ମାନ କରିବା । ଦୁଷ୍ଟଶକ୍ତିର ବିଲୋପ କରୁଥିବା ଶକ୍ତିକୁ ସର୍ବଦା ସମର୍ଥନ ଓ ସହଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ଉଚିତ । ମନୁଷ୍ୟ ମନର ରାକ୍ଷସତ୍ୱର ବିରୋଧ ବା ବିଲୋପ କରୁଥିବା ଅବସରରେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିରୋଧାଭାଷ ଭୂଲି, ବିଲୋପକାରୀ ଶକ୍ତିକୁ ସହଯୋଗ ଓ ସମର୍ଥନ କରିବା ଉଚିତ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ଉଚିତ । ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରାଜୁମାନ ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଗୁଣଗାନ କରି , ମହର୍ଷି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ବେଳ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ ।

୩- ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଃ ସରାମସ୍ତୁ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଜନକ ଭାଷିତମ୍
ବସ୍ଥ ରାମ ଧନୁଃ ପଶ୍ୟ ଇତି ରାଘବମବ୍ରବୀତ୍ ॥
ବା.ରା .ବାଲକାଣ୍ଡ ୬୭-୧୨

ଅର୍ଥ – ବାଶ୍ୱାମିତ୍ର ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଜନକଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, ବତ୍ସ ଧନୁକୁ ଦେଖ ।

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଭାବିଲେ ,ଧନୁ ବ୍ୟବହାର ରୂପକ କଠିନ କାମ ଅନେକ ରାଜା ମହାରାଜା ତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବି ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଚିନ୍ତା କଲେ ଯାହା ବଡ ବଡଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନ ହୋଇ ପାରେ ତାହା କେବେ କେବେ ସାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଫଳ ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ଛଳରେ,ସେ ଧନୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ କହିଲେ । କାରଣ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇଲେ ଅସମ୍ଭବ କର୍ମ ବି ଅନେକ ସମୟରେ ସଫଳ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ କଠିନରୁ କଠିନତର ବିପତ୍ତିକୁ ସାହସ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ସମସ୍ତ ବିଘ୍ନ ମନକୁ ମନ ଅପସରି ଯିବ ଓ କଠିନତା ସରଳ ହୋଇଯିବ, ତାହା ହିଁ ଘଟିଥିଲା ଭଗବାନ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ । କୌଣସି ବିପତ୍ତିରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ନ ଦେଇ, ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ଦୃଢତାପୂର୍ବକ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଏହି ଶ୍ଳୋକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ।

୪ -ତୁଷ୍ଟାବାସ୍ୟ ତଦା ବଂଶ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ସ ବିଂଶାପତେ
ଶୟନୀୟଂ ନରେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ତଦାସାଦ୍ୟ ବ୍ୟତିଷ୍ଠତ ॥
ବା.ରା. ଅଯୋଧ୍ୟାକାଣ୍ଡ ୧୫-୧୧-୧୦

ଅର୍ଥ- ସୁମନ୍ତ୍ର, ରାଜାଙ୍କ ବଂଶ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରଶଂସା ଗାନ କରି କରି ତାଙ୍କ ଶୟନାଗାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ।

ସାଧାରଣତଃ ରାଜାଙ୍କ ଶୟନାଗାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ବଂଶର ପ୍ରଶଂସା ତଥା ବଂଶର ଅହମିକାର ପ୍ରଶଂସା ଗାନ କରି କରି , ଜଣେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯିବା ପାଇଁ ଏକ ସହଜ ଉପାୟ । ଅହଂଭାବ ପୋଷଣ କରିବା ଓ କାମସେବନ କରିବା ସଂସାରର ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ବିଳାସ । ମନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବା ଏକ ପ୍ରିୟ ବିଳାସ । ସର୍ପ ଓ ମୃଗ ସଙ୍ଗୀତରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲା ପରି ଆତ୍ମପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପ୍ରଶଂସାର ଗୁରୁତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତରର ସଦ୍‌ଗୁଣ ପରିପ୍ରକାଶରେ, ସାଧାରଣତଃ ଅନ୍ୟମାନେ ତା ପ୍ରତି ପ୍ରଶଂସମୁଖର ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଇର୍ଷାନ୍ୱିତ ହୋଇାନ୍ତି । ଏହା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ଗୁଣର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର କେହି ମନୁଷ୍ୟର ଅସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରକାଶରେ ପ୍ରଶଂସା ତ କରି ନଥାନ୍ତି ବରଂ କେତେକ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ତ କେତେକ ନିରବ ରହିଯାନ୍ତି,ଆଉ କେତେକ ବିପଥଗାମୀ ହେବାରେ ଉତ୍ସାହ ଦେଇଥାନ୍ତି । ରାଜା ମହାରାଜା, ନେତା, ପଦସ୍ଥ ଅଫିସର, ଏମାନେ ଅନୁଚିତ ତୋଷାମଦରେ ଫୁଲି ଉଠନ୍ତି ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅହମିକା ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯଦି କାହାର ଉତ୍ତମ ଗୁଣକୁ ଆଗରେ ରଖି ତାର ଉଚିତ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଏ ତେବେ ତାର ଉତ୍ତମ କର୍ମରେ ଉତ୍ସାହ ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଆତ୍ମବଳ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ସିନା ମନ୍ଦ ଗୁଣ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ ନାହିଁ ।

୫-ବନବାସ ହି ସଂଖ୍ୟାୟ ବାସାଂସ୍ୟାଭରଣାନି ଚ
ଭର୍ତାରମନୁଗଚ୍ଛନ୍ତୈଃ ସୀତୟୈ ଶ୍ୱଶୁର ଦଦୌ ॥
ବା.ରା. ଅଯୋଧ୍ୟାକାଣ୍ଡ ୪୦-୧୪

ଅର୍ଥ – ବନବାସ ଦିନର ସଂଖ୍ୟା ଗଣନାକରି ସୀତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁରଘର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭରଣ ଦେଇଥିଲେ ।

ଭବିଷ୍ୟତର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଆଖିରେ ରଖି ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ଏହି ଶ୍ଳୋକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । କର୍ମଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଆଜିର ଅବସ୍ଥା ତ ମିଳି ସାରିଛି , ତାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଯଦି ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହେବା ବା ସେହି ଅନୁସାରେ କର୍ମ ତତ୍ପର ନ ହେବା ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଯିବ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଗୀତାରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସଞ୍ଚିତ ପୂଣ୍ୟ କର୍ମଫଳ ପ୍ରଭାବରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ପୂଣ୍ୟ କୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଓ ପୂଣ୍ୟମୟ ଜୀବନ ଲାଭ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଏ । ଉଇ ,ପିପିଲିକା ଆଦି ଜୀବମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟିତ ଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ହେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମାନ୍ତରର ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଶୁଭ କର୍ମ କରି ଅଧିକାଧିକ ପୂଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରିବା ଉଚିତ ।

୬- ରାଜା ସତ୍ୟଂ ଚ ଧର୍ମଶ୍ଚ ରାଜା କୁଳବତାଂ କୁଳମ୍
ରାଜା ମାତା ପିତା ଚୈବ ରାଜା ହିତକରୋ ନୃଣାମ୍ ॥
ବା.ରା. ଅଯୋଧ୍ୟାକାଣ୍ଡ ୩୬-୩୪

ଅର୍ଥ- ରାଜା ହିଁ ସତ୍ୟ, ରାଜା ହିଁ ଧର୍ମ, ରାଜା ହିଁ କୁଳବନ୍ତଙ୍କ କୁଳ ଓ ରାଜା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପିତା ମାତା ରୂପି ହିତକାରୀ ଅଟନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତରେ ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପିତା ମାତା ସଦୃଶ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ଓ ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ । ସତ୍ୟର ଆଧାରରେ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାର ହିତରେ ଚାଲୁଥିବା ରାଜ୍ୟକୁ ସୁରାଜ୍ୟ କହନ୍ତି । ବିପରିତ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ

ଚାଲୁଥିବା ରାଜ୍ୟକୁ କୁରାଜ୍ୟ କହନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ସୁରାଜ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ସହିତ ତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରକାଶ କରି, ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମକୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଆ ଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜା, ରାଜ୍ୟର ହିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଜ୍ୟର ନିୟମକୁ ଇଶ୍ୱରିୟ ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ବୋଲି ମାନି, ଏବଂ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଆଦେଶ ବୋଲି ମାନି, ତାହାର ଆଦର କରିବା ଉଚିତ । ରାଜ୍ୟର ସେହି ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ପାଳନକୁ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିବା ଉଚିତ । ଦେଶ ଭକ୍ତି, ରାଜ୍ୟଭକ୍ତି , ସମାଜ ଭକ୍ତି ଓ ପିତୃମାତୃ ଭକ୍ତି ପାଇଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ବିଶ୍ୱ ବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛି ।

୭- ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ସ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ତୁ ଦଦର୍ଶ ଭରତୋ ଗୁରୁମ୍
ଉଟଜେ ରାମମାସୀନଂ ଜଟାମଣ୍ଡଳଧାରିଣମ୍ ॥
ବା.ରା. ଅଯୋଧ୍ୟାକାଣ୍ଡ ୯୯-୨୪

ଅର୍ଥ – ଭରତ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେହି କୁଟିରରେ ଜଟାଧାରୀ ରାମଙ୍କୁ ବସିଥିବାର ଦେଖିଲେ ।

ସାଧାରଣତଃ ଧନ ରତ୍ନ, ମଣି ମୁକ୍ତା ତଥା ଯେତେକ ବୈଭବ, ସମସ୍ତ ନିରାପଦ ଭବନମଧ୍ୟରେ, ନିରାପତ୍ତା କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱା ବଧାନରେ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ମାତ୍ର ଭରତଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ, ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପ, ଜଟାଧାରୀ,ତ୍ୟାଗମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ରୂପକ ଅଲୌକୀକ ରତ୍ନ,ପର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀରରେ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । କୁଟୀର ବାସ, ତ୍ୟାଗ ଓ ଅପରିଗ୍ରହର ପ୍ରତୀକ । ସେହି ହେତୁ ଯାହା ପାଖରେ ,ଏହି ତ୍ୟାଗ ଓ ଅପରିଗ୍ରହ ଗୁଣ ରହଥିବ, ସେହି କେବଳ ଜଟାଧାରୀ ରାମ,ସତ୍‌ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ କରି

ପାରିବ । ପୁନଃ ସତ୍‌ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ତାକୁ ଭରତ ପରି ସରଳ ଓ ଅଗାଧ ଭକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ପଡିବ । ଏହା ହିଁ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ପରିଭାଷା ।

୮- ଯଦି ବୁଦ୍ଧିଃ କୃତା ଦ୍ରଷ୍ଟୁମଗସ୍ତ୍ୟଂ ତଂ ମହାମୁନିମ୍
ଅଦ୍ୟୈବ ଗମନେ ବୁଦ୍ଧିଂ ରୋଚୟସ୍ୱ ମହାମତେ ॥
ବା.ରା. ଅରଣ୍ୟକାଣ୍ଡ ୧୧-୪୩

ଅର୍ଥ – ହେ ମହାମତେ, ଯଦି ମହାମୁନି ଅଗସ୍ତ୍ୟଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ତେବେ ଆଜି ହିଁ ଗମନ କରନ୍ତୁ ।

ଆକ୍ଷରୀକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଏହି ଶ୍ଲୋକର ଅର୍ଥ ଏହିପରି । ମାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରକାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ।

ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଅର୍ଥ କଲ୍ୟାଣ ,କଲ୍ୟାଣ ଦର୍ଶନ ଅର୍ଥ ଆତ୍ମ ସାକ୍ଷାତ୍କାର , ଆଜି ହିଁ ଗମନ କରନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ଆଜି ହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । ଆକ୍ଷରୀକ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଶାସ୍ତ୍ରକାର ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ହେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ନିଜର କଲ୍ୟାଣଦର୍ଶନ ବା ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ବା ଆ୍ମ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ତେବେ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଆଜି ହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ ଆରମ୍ଭ କରି ଦିଅନ୍ତୁ ।କୌଣସି କର୍ମ କାଲି ପାଇଁ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କାରଣ କାଲି କେବେ ବି ଆସି ନ ପାରେ । ଯେପରି ବହିଯାଇଥିବା ପାଣି କେବେ ଫେରେ ନାହିଁ ସେପରି ବିତି ଯାଇଥିବା ସମୟ କେବେ ବି ଫେରିବ ନାହିଁ , ତେଣୁ କାଲି ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବର୍ତ୍ତମାନର ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହାହି ଏହି ଶ୍ଲୋକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ।

୯- ଭରତସ୍ୟାର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରସ୍ୟ ଶ୍ୱଶ୍ରୂଣାଂ ମମ ଚ ପ୍ରଭୋ
ମୃଗରୂପମିଦଂ ଦିବ୍ୟଂ ବିସ୍ମୟଂ ଜନୟୀଷ୍ୟତି ॥
ବା.ରା. ଅରଣ୍ୟକାଣ୍ଡ ୪୩-୧୮

ଅର୍ଥ- ହେ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର , ଏହି ଦିବ୍ୟରୂପ ବିଶିଷ୍ଟ ମୃଗ ଜୀବିତ ବା ମୃତ ଧରାଯାଇ ପାରିଲେ,ଭରତଙ୍କର, ଆପଣଙ୍କର ତଥା ମୋ ଶାଶୁମାନଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଜାତ କରିପାରିବ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକର ଶବ୍ଦଗତ ଅର୍ଥ , ତା ଭାବଗତ ଅର୍ଥର, ପ୍ରତୀକ । ଶବ୍ଦଗତ ଅର୍ଥ ତ ଉପରେ ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର ଭାବଗତ ଅର୍ଥକୁ ବିଚାର କଲେ ଯଣାଯିବ, ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ ଦିବ୍ୟରୂପ ମୃଗ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ନିଜର ସଦ୍‌ଗୁଣ । କାରଣ ସଦ୍‌ଗୁଣହିଁ ନିଜର ଦିବ୍ୟତା,ସୁନ୍ଦରତା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ କରିଥାଏ ମଧ୍ୟ । ସଦ୍‌ଗୁଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଭ ନ ହୋଇ ପାରିଲେ ବି ହତୋତ୍ସାହ ନ ହୋଇ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ ଚାଲୁ ରଖିବା ଉଚିତ । କାରଣ 'ନାହିଁ ମାମୁଁ ଠାରୁ କଣା ମାମୁଁ ଭଲ' । ଅର୍ଥାତ୍ 'ଯେତିକି ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ସେତିକି ଉପଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ଓ ଅଧିକ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ ଚାଲୁ ରଖିବା ଉଚିତ ' । ଏହା ହି ଏହି ଶ୍ଳୋକର ସାର ମର୍ମ ।

୧୦ – ଗଚ୍ଛ ଶୀଘ୍ରମିତୋ ବୀର ସୁଗ୍ରୀବଂ ତଂ ମହାବଳମ୍
ବୟସ୍ୟଂ ତଂ କୁରୁ କ୍ଷୀପ୍ରମିତୋ ଗତ୍ୱାଽଦ୍ୟ ରାଘବ ॥
ବା.ରା. ଅରଣ୍ୟକାଣ୍ଡ ୭୨-୧୭

ଅର୍ଥ – ହେ ରାଘବ, ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ମହାବଳୀ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ପଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିତ୍ରତା କର ।

ସାଧାରଣତଃ ବଳବାନ୍ ସହିତ ମିତ୍ରତା କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ବି ବଳବାନ୍ ଭାବେ ଓ କୌଣସି ବିପତ୍ତିରେ ନିଜକୁ ଅସହାୟ ମନେ କରେ ନାହିଁ କି କୌଣସି ବିଷୟରେ ଶଙ୍କା କରେ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଇ,ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ , ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ବଳବାନ୍ ଥିବା, ସୁଗ୍ରୀବ ସହିତ ମିତ୍ରାତା କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆ ଯାଇଛି । ସେହିପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜଠାରୁ ଅଧିକ ଆତ୍ମବଳ ସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ମିତ୍ରତା ବା ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରି ବା ସାନିଧ୍ୟ ଲାଭକରି ନିଜର ଆତ୍ମବଳ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ । ତା ହେଲେ ଜଣେ ଆତ୍ମବଳୀ ,ଯେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ନିଜକୁ ଅଶକ୍ତ ଓ ଅସହାୟ ମନେ କରିବେ ନାହିଁ। ଏହା ହିଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

୧୧- ଦେଶକାଲୌ ଭଜସ୍ୱାଦ୍ୟ କ୍ଷମମାଣ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟେ
ସୁଖଦୁଃଖଃ ସହ କାଳେ ସୁଗ୍ରୀବବଶଗୋ ଭବ ॥
ବା.ରା. କିଷ୍କିନ୍ଧାକାଣ୍ଡ ୨୨-୨୦

ଅର୍ଥ- ଦେଶ କାଳ ବିଚାର କର, ପ୍ରିୟ ଅପ୍ରିୟ ତଥା ସୁଖଦୁଃଖକୁ ସହ୍ୟକରି ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ଅଧିନରେ ରୁହ ।

ପ୍ରାରବ୍ଧ ଭୋଗର ବିଚିତ୍ରତା ବଶତଃ ଓ ତା ସହିତ ଦେଶ କାଳର ବିଚିତ୍ରତା କାରଣରୁ,ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଅନେକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ଓ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରିୟ ଅପ୍ରିୟ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ପରିସ୍ଥିତିତ ସମ୍ମୁଖିନ ହେବାକୁ ପଡିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ, ସୁଗ୍ରୀବରୂପି ଆତ୍ମବଳ ସହାୟତାରେ ସମସ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିକୁ

ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ଅତି୍ରମ କରିଯାଏ । ତେଣୁ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକି ଏହି ଶ୍ଳୋକମାଧ୍ୟମରେ ଜଗତକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରେତ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଆତ୍ମବଳ ବୃଦ୍ଧିକରି ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ।

୧୨- ବନ୍ଦିତବ୍ୟାସ୍ତତଃ ସିଦ୍ଧାସ୍ତପସା ବିତକଲ୍ମଷାଃ
ପ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟା ଚାପି ସୀତାୟାଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିର୍ବିନୟାନ୍ୱିତୈଃ ॥
ବା.ରା. କିଷ୍କିନ୍ଧାକାଣ୍ଡ ୪୩-୩୨

ଅର୍ଥ- ନିଷ୍ପାପ, ସିଦ୍ଧ ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ପ୍ରଣାମ କରି , ବିନୟ ସହକାରେ ସୀତାଙ୍କ ଠିକଣା ପଚାରିବେ ।

ଏଠାରେ ତିନୋଟି ଗୁଣର ଆଭାଷ ଦିଆଯାଇଛି । ୧-ନିଷ୍ପାପ, ୨- ସଫଳତା ପ୍ରାପ୍ତ, ୩- ତପସ୍ୱୀ । ଜଣେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ-ଶୀକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖରେ ଏହି ତିନୋଟି ଗୁଣ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଉଚିତ । ସାଧାରଣତଃ ଜଣେ ମାଷ୍ଟର ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭକରି ଶିକ୍ଷକ ହୋଇଥାଏ , ସେପରି ଜଣେ ନିଷ୍ପାପ ହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତପକରି ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ଜଣେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ହୋଇ ପାରିବେ । ଏହିପରି ଏକ ଗୁରୁଙ୍କର ଅଧୀନରେ ରହି ଶିଷ୍ୟ କେବେ ବି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ନଥାଏ । ଏହିପରି ଏକ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ବିନୟତା ପୂର୍ବକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଉଚିତ । ଶିଷ୍ଟାଚାର ଓ ଶିଷ୍ୟଭାବ ସହିତ ଉଚିତ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ଆଧ୍ୟତ୍ମିକ ଗୁରୁ ଉଚିତ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଗୁରୁଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ଓ ଶିଷ୍ୟର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଶୈଳୀ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି ।

୧୩ – ସ ନିର୍ଜିତ୍ୟ ପୁରୀଂ ଲଙ୍କା ଶ୍ରେଷ୍ଠାଂ ତାଂ କାମରୂପିଣୀମ୍
ବିକ୍ରମେଣ ମହାତେଜା ହନୁମାନ କପିସତ୍ତମଃ ॥
ବା.ରା. ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ ୪-୧

ଅର୍ଥ – କପିଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାତେଜସ୍ୱୀ ହନୁମାନ ନିଜ ପରାକ୍ରମରେ କାମରୂପିଣୀ ଲଙ୍କାକୁ ଜିତିଲେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତରର କାମ ବାସନାରୂପି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାରେ, କାମନାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଉଥିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ରୂପି ଅସୁରମାନେ ବାସ କରନ୍ତି । ମନ ବୁଦ୍ଧି ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାର ଏହି ବାସନା ରୂପି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାର ଚିରିଟି ଦ୍ୱାର । ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପି ଅସୁରମାନେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଥାନ୍ତି ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତି ଲଙ୍କାର ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟ ରୂପି ଚାରିଦ୍ୱାର ସୁରକ୍ଷିତ ଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ମହା ପରାକ୍ରମୀ , ବ୍ରହ୍ମଚାରିତା, ସଂଯମତା, ଶୀଳତା ଓ ସଦାଚାରିତା ରୂପି ହନୁମାନ ସେହି କାମ ବାସନାରୂପି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାର ଚାରିଦ୍ୱାରକୁ ଜୟ କରି ଯିବ ସେତେବେଳେ ବାସନା ରୂପି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ଚୁର୍‌ମାର୍ ହୋଇଯିବ । ଏହି ରାମାୟଣ ଶୀକ୍ଷା ଦିଏ ଯେ, ଅସୁରତାର ବିନାଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟକୁ ଦ୍ୱାର ରୂପେ ଧରି ରଖିଥିବା କାମବାସନାରୂପି ଲଙ୍କାଗଡକୁ ଜୟକରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତା ପାଇଁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରିତା, ସଂଯମତା, ଶୀଳତା ଓ ସଦାଚାରିତାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ହେବ ।

୧୪- ଧନ୍ୟା ଦେବାଃ ସଗନ୍ଧର୍ବାଃ ସିଦ୍ଧାଶ୍ଚ ପରମର୍ଷୟଃ
ମମ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯେ ବୀରଂ ରାମଂ ରାଜୀବଲୋଚନମ୍ ॥
ବା.ରା. ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ ୨୬-୩୧

ଅର୍ଥ- ଦେବତା ଗନ୍ଧର୍ବ ସିଦ୍ଧ ତଥା ଋଷିଗଣ ଧନ୍ୟଅଟନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ମୋର ରାଜୀବଲୋଚନ ବୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।

ତା ଅର୍ଥ ଯେଉଁମାନେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ସେହିମାନେ ହିଁ ଧନ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ପରମାତ୍ମା ତ ମନୁଷ୍ୟର ଭିତରେ, ବାହାରେ , ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଓ ସବୁ ଦିଗରେ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ମାୟାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ,ଯାବତୀୟ ମନ୍ଦ ଆଚରଣର ଅଥଳ ଗର୍ଭରେ ବୁଡିରହି, ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ କେବେ ବି ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ଅବୋଧ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ମନ୍ଦ ଆଚରଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରି , ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ, ଗୁଣ, କର୍ମ , ସ୍ୱଭାବ ଓ ଆଚରଣ ଜାଗ୍ରତ କରିପାରିବ , ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଆବୃତ୍ତ କରିଥିବା ମାୟାଜାଲ ଅପସରି ଯିବ ଓ ତାର ଦିବ୍ୟ ନେତ୍ର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ଓ ସେ ଦେବତା ଗନ୍ଧର୍ବ ସିଦ୍ଧ ତଥା ଋଷିଗଣ ପରି ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିପାରିବ ।

୧୫- ମଙ୍ଗଳାଭିମୁଖୀ ତସ୍ୟ ସା ତଦାସୀନ୍ମହାକପେଃ
ଉପତସ୍ଥେ ବିଶାଳାକ୍ଷୀ ପ୍ରୟତା ହବ୍ୟବାହନମ୍ ॥
ବା.ରା. ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ ୪୩-୨୬

ଅର୍ଥ – ମହାକପିଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କାମନାରେ ବିଶାଳାକ୍ଷୀ ସୀତା ଅଗ୍ନିଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ ।

ମଙ୍ଗଳ କାମନାରେ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ପୂଜା ଆରାଧନା କରିବା ଏକ ବୈଦିକ ରୀତି । ସାଧାରଣତଃ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ହୋମ ଓ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭ

କର୍ମରେ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ପୂଜା ଆରାଧନା କରା ଯାଇଥାଏ ଫଳରେ ପରିଣାମ ଶୁଭ ବି ହୋଇଥାଏ । ଅଗ୍ନିକୁ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ବି କହନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମଚାରିତା ଓ ସଂଯମତା ରୂପକ ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ଓ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରିୟାଶୀଳତା ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । କ୍ରିୟାଶୀଳତା ବୃଦ୍ଧିହେଲେ ସକଳକର୍ମ ସହଜ ଓ ସଫଳ ହୁଏ ।

ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥରେ ମହାକପି ହନୁମାନ ଲଙ୍କାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଲା ବେଳେ ଅଗ୍ନି ହନୁମାନଙ୍କର କିଛି କ୍ଷତି ନ କରିବା ପାଇଁ ସୀତା ଅଗ୍ନିଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭାବାର୍ଥରେ ,ସେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତରର ଅସୁରତାର ବିନାଶ ପାଇଁ, ବ୍ରହ୍ମଚାରିତା ଓ ସଂଯମତା ଆଚରଣ ରୂପକ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ।

୧୬ – ହିତଂ ମହାର୍ଥ ମୃଦୁ ହେତୁସଂହିତଂ
ବ୍ୟତୀତକାଳାୟତିସଂପ୍ରତିକ୍ଷମମ୍
ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍‌ବାକ୍ୟମୁପସ୍ଥିତଜ୍ୱରଃ
ପ୍ରସଂଗବାନୁତ୍ତରମେତଦବ୍ରବୀତ୍ ॥
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୧୦-୨୭

ଅର୍ଥ- ତିନିକାଳରେ ହିତକାରୀ,ପ୍ରମାଣଯୁକ୍ତ, କୋମଳ ଓ ଅର୍ଥଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ବିଭୀଷଣର ବାକ୍ୟ ଶୁଣି କ୍ରୋଧୀ ରାବଣ ଏହିପରି କହିଲେ ।

ଯେ ଅହଂକାରୀ, ଯେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରେ ,ସେ ହିତ ଅହିତ କିଛି ବି ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ କି କିଛି ବି ବିଚାର କରି ପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ହିତକାରୀ, ପ୍ରମାଣଯୁକ୍ତ,କୋମଳ ଓ ଅର୍ଥଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ବିଭୀଷଣର ପରାମର୍ଶ,

ରାବଣ ଉପରେ କିଛି ବି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ , ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଓଲଟା ସିଧା କହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱାର୍ଥୀ,ଓ ଅହଂକାରୀ ନ ହୋଇ ସକଳ ପରିସ୍ଥିତିର ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ପରିଣାମ ଉପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଚାର ବିମର୍ଷ କରି ତାକୁ ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ପରମାର୍ଶ ଦେଉଛି । ତେଣୁ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ଓ ଅହଂକାର ରୂପି ରାବଣ ସଦ୍‌ଭାବନା ରୂପି ବିଭୀଷଣର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ।

୧୭ - ଧର୍ମାତ୍ମା ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସଂପ୍ରାପ୍ତୋଽୟଂ ବିଭୀଷଣଃ
ଲଙ୍କୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମିଦଂ ଶ୍ରୀମାନ୍‌ଧ୍ରୁବଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତ୍ୟକଂଟକମ୍ ॥
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୪୧-୬୮

ଅର୍ଥ – ଧର୍ମାତ୍ମା ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଭୀଷଣ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ ବୈଭବପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା , ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀ ଯୁକ୍ତ ଓ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହେଉ ।

ଜଣେ ଶାସକ, ପରିବାରର ହେଉ ବା ରାଜ୍ୟର ହେଉ ବା କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ହେଉ , ତାର ଅନେକ ବିରୁଦ୍ଧ ରହିଥାନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଅନେକ ଅପପ୍ରଚାର କରିଥାନ୍ତି । । ମାତ୍ର ଯେ ନିସ୍ୱାର୍ଥପର,ନିଷ୍କପଟ ଓ ଯେ ନ୍ୟାୟ ଓ ଉଦାରତାକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇ ଆସିଛି, ସେ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରଦାୟୀତ୍ୱ, ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଶାସନ ଭାର ନିଜ ହାତରେ ନେଲେ ତାର କୌଣସି ବିରୋଧି ରହି ନଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶାସକ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର ଜଣେ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ମଧ୍ୟ ଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ବିଭୀଷଣ ମଧ୍ୟ ରାବଣର ଜଣେ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ଥିଲେ । ରାବଣ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଶାସକ ହିସାବରେ , ନିସ୍ୱାର୍ଥପର, ନିଷ୍କପଟ ଓ ନ୍ୟାୟ ପରାୟଣ ଓ ଉଦାର ଭାବରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁ ବୋଲି ବିଭୀଷଣ ସର୍ବଦା

କାମନା କରୁଥିଲେ ଓ ସାହି ଅନୁସାରେ ନିଜର ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲେ । କାରଣ ବିଭୀଷଣଙ୍କର ଇଛାଥିଲା ବୈଭବପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା , ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀ ଯୁକ୍ତ ଓ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହୋଇ ରହିଥାଉ । ଏହା ହିଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଉପଦେଶ ।

୧୮ – ଯୋ ବଜ୍ରପାତାଶନିସଂନିପାତାନ୍ନ ଚୁକ୍ଷୁଭ୍ୟୋ ନାପି ଚଚାଳ ରାଜା
ସ ରାମବାଣାଭିହତୋ ଭୃଶାର୍ତଶ୍ଚଚାଳ ଚାପଂ ଚ ମୁମୋଚ ବୀରଃ
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୪୯-୧୩୯

ଅର୍ଥ – ଯେଉଁ ରାବଣ ବଜ୍ରପାତ ଓ ଅଗ୍ନିଶରରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନଥିଲା, ସେ ରାମଙ୍କ ବାଣରେ ଆହତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିରୋଧରେ ବାଣ ଚଳାଇଲା ।

ସାଧାରଣତଃ ଯେ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା , ସେ କିଛି ବି ଆଘାତରେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କି ଆହତ ହୋଇଥିଲେ ବି ତାକୁ ଭୃକ୍ଷେପ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଉପରେ ଭରସା କରି, ନିର୍ବଳକୁ କଷ୍ଟଦେବା, ଅନ୍ୟର ସମ୍ପଦ ଲୁଟ୍ କରିବା, କାହାକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ବୃଥା ଅଭିମାନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ଅଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଦ୍ଧାର କାମ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ପାପର ଦଣ୍ଡ ସ୍ୱରୂପ ଦୈବୀ ପ୍ରହାର ପଡିଯାଏ , ତାର ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ ପରାକ୍ରମ ସବୁ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇପଡେ । ତେଣୁ ପ୍ରେତ୍ୟକ ଅହଂକାରୀଙ୍କର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କେହି ଜଣେ ଅଧିକ ବଳବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି କେଉଁଠି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିଦେବେ । ସେ ବଳବାନ୍ ପୁରୁଷ , ଦୈବୀଶକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ । ଅହଂକାରୀର ପାପଭାର ଅଧିକ ହେଲେ ଦୈବୀଶକ୍ତି ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ

ବିଧାନ କରିଦେବେ । ତେଣୁ ଶ୍ଲୋକର ଉପଦେଶ ଏହି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଦୈବୀ ଦଣ୍ଡକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ନିଜର ଆଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁ ।

୧୯ - ଯସା ବିକ୍ରମମାସାଦ୍ୟ ରାକ୍ଷସା ନିଧନଂ ଗତାଃ
ତେ ମନ୍ୟେ ରାଘବଂ ବୀରଂ ନାରାୟଣମନାମୟମ୍ ।।
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୭୨-୯୯

ଅର୍ଥ –ଯେ ନିଜର ବୀରତା ଓ ପରାକ୍ରମ ସାହାଯ୍ୟରେ ସକଳ ରାକ୍ଷସଙ୍କର ନିଧନ କରିପାରନ୍ତି ସେହି ଅନାମୟ ବୀର ହିଁ ନାରାୟଣ ବା ରାଘବ ।

ଧନ୍ୟ ସେହିମାନେ ,ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଓ ସାହସର ଦୂରୁପଯୋଗ ନକରି ,କେବଳ ଅସୁରତ୍ୱକୁ ବଲୋପ କରିବାରେ ଓ ନିଜକୁ ତଥା ଜୀବଜଗତକୁ ପାପ ପ୍ରଭାବରୁ ସୁରକ୍ଷାଦେବାରେ ଉପଯୋଗ କରଥାନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ପରାକ୍ରମୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୀରତ୍ୱର ଓ ପରାକ୍ରମର ପରିଚୟ ।

୨୦ - ନ ତେ ଦଦୃଶିରେ ରାମଂ ଦହନ୍ତମପିବାହିନୀମ୍
ମୋହିତା ପରମାସ୍ତ୍ରେଣ ଗାନ୍ଧର୍ବେଣ ମହାତ୍ମନା ।।
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୯୩-୨୬

ଅର୍ଥ- ମହାତ୍ମା ରାମ ଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ରାକ୍ଷସ ମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରି ନିଧନ କରିଥିଲେ ବି କେହି ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରି ନଥିଲେ ।

ବାସ୍ତବିକ ମନୁଷ୍ୟର ଅସତ୍ କର୍ମର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଅଶେଷ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ଏପରି କି ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପ୍ରାରବ୍ଧ ରୂପେ

ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ତାର ସମସ୍ତ ଅସତ୍ କର୍ମ ଓ ପାପବୃତ୍ତି, ତାର ସକଳ କଷ୍ଟର ମୂଳ କାରଣ ବୋଲି ସେ ଜାଣି ପାରେନାହିଁ କି ଅନୁମାନ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ କ୍ଷଣିକ ସୁଖ ଲାଭର ପ୍ରଲୋଭନରେ ଅସତ୍ କର୍ମ ଓ ପାପବୃତ୍ତିରେ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ତାର ପାପର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଦୈବୀଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଦୈବୀଶକ୍ତି ଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ମୋହିତ କରି ସକଳ ଦୂର୍ଗତିରେ ପକାଇ ଦେଇ ଥାଏ ।

୨୧ - ପ୍ରଣମ୍ୟ ଦୈବତେଭ୍ୟଶ୍ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟଶ୍ଚ ମୈଥିଳୀ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିପୁଟା ଚେଦମୁବାଚାଗ୍ନିସମୀପତଃ ॥
ବା.ରା. ଯୁଦ୍ଧକାଣ୍ଡ ୧୧୬-୨୪

ଅର୍ଥ – ଦେବତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ମୈଥିଳୀ ଅଗ୍ନି ସମୀପକୁ ଯାଇ କହିଲେ ।

ସତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମାତ୍ମା , ଯଦି କୌଣସି ଅନ୍ତରସ୍ଥ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ଇଛା କରନ୍ତି ,ସେମାନେ ଦେବତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କହିଥାନ୍ତି , କାରଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ତଥା ପରାମର୍ଶ ସର୍ବଦା ଗ୍ରହଣିୟ । ସୀତା ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସମୀପକୁ ଯାଇ କହିବାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ସୀତା, ଅନ୍ତଃକରଣର ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ନିକଟରେ ଅନ୍ତରର ଭାଷା କହିଦେଇ ଆତ୍ମ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରି ପାରିବେ ।

୨୨- ଚାଳନାପୂର୍ବତସ୍ୟୈବ ଗଣା ଦେବସ୍ୟ କମ୍ପିତାଃ
ଚଚାଳ ପାର୍ବତୀ ଚାପି ତଦାଶ୍ଳିଷ୍ଟା ମହେଶ୍ୱରମ୍ ॥

ଅର୍ଥ - ପର୍ବତ କମ୍ପମାନ ହେବାରୁ ଶିବଗଣ କମ୍ପି ଉଠିଲେ ଓ ପାର୍ବତୀ ମଧ୍ୟ କମ୍ପନରେ ଶିବଙ୍କ ଉପରେ ଆଉଜିଗଲେ ।

ପର୍ବତ କମ୍ପିବାରୁ ଶିବପାର୍ବତୀ କମ୍ପି ଉଠିଲେ । ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଅନ୍ତଃକରଣର କମ୍ପନ , ବାହ୍ୟ ଜୀବନର ସକଳ ସ୍ତରରେ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟିକରେ , ଯେପରି ଭୂକମ୍ପନରେ ଭୂପୃଷ୍ଠସ୍ଥ ସମସ୍ତ ସ୍ଥିର ଓ ଦୃଢ ବସ୍ତୁରେ କମ୍ପନ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କମ୍ପନର ସ୍ଥିତି, ପ୍ରଖରତା ଓ ସ୍ଥାୟୀତ୍ୱ ତାର ମୂଳ ଆଧାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ମନୁଷ୍ୟର ରୁଚି ଓ ଅରୁଚି ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଂସାରର କେତେକ ପଦାର୍ଥ, କ୍ରିୟା, ଘଟଣାପ୍ରବାହ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ହିତକର ପରି ମନେ ହୁଏ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃକରଣରେ କାମନା ବାସନା ରୂପି କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ତା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳି ଯାଏ ଓ ତା ସ୍ଥାନରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତାଧାରା ବା ବିଚାରଧାରା ପ୍ରବେଶ କରେ । ସେହି ଆଧାରରେ ପୂର୍ବ ରୁଚି ବଦଳିଯାଇ ନୁତନ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ସମସ୍ତ ପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥ, କ୍ରିୟା, ଘଟଣାପ୍ରବାହ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ଯାହା ହିତକର ମନେ ହେଉଥିଲା, ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଅହିତକର ମନେହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଜୀବନ ଶୈଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ସେହି ଆଧାର, ଯାହା ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାର୍ଥ ବିଚାରରେ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସଂସାରରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ସାମୁହିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଚାଲିଛି ତାହାର କାରଣ କେବଳ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆଧାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ତେଣୁ ନିଜକୁ , ସମାଜକୁ,ତଥା ଦେଶକୁ ଯେଉଁ ହିସାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ, ସେହି ଅନୁସାରେ ତାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ବିଚାର ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଆଧାରଶୀଳାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

୨୩ - ଦାରାଃ ପୁତ୍ରାଃ ପୁରଂ ରାଷ୍ଟ୍ରଂ ଭୋଗାଛାଦନଭୋଜନମ୍
ସର୍ବମେବାବିଭକ୍ତଂ ନୌ ଭବିଷ୍ୟତି ହରିଶ୍ୱର ॥
ବା.ରା.ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ ୩୪-୪୧

ଅର୍ଥ – ବାନରରାଜ ! ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର,ନଗର, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଭୋଗ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ଭୋଜନ ଆମର ଅବିଭକ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ହେବ ।

ଏହି ସଂସାରରେ ଯେତେ ଇଶ୍ୱର ପ୍ରଦତ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଛି ତା ଉପରେ ସମସ୍ତ ମାନବ ଓ ପ୍ରାଣିଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ରହିଛି । ତେଣୁ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଏହି ସାମଗ୍ରୀ ସମୂହକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ରହିଛି । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପରେ ସମାଜବାଦ ଆଧାର କରେ । ତେଣୁ ଏହି ସାମଗ୍ରୀକୁ ନିଜ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଧିକାର ସ୍ଥିର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ହିଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଉପଦେଶ ଦିଏ ।

୨୪ - ଯାମେବ ରାତ୍ରୀଂ ଶତୃଘ୍ନଃ ପର୍ଣ୍ଣଶାଳାଂ ସମାବିଶତ୍
ତାମେବ ରାତ୍ରୀଂ ସୀତାପି ପ୍ରାସୁତ ଦାରକଦ୍ୱୟମ୍ ॥
ବା.ରା.ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ ୬୬-୧

ଅର୍ଥ – ଯେଉଁ ରାତ୍ରୀରେ ଶତୃଘ୍ନ ବାଲ୍ମିକି ଆଶ୍ରମସ୍ଥିତ ପର୍ଣ୍ଣଶାଳାକୁ ଗଲେ ସେହି ରାତ୍ରୀରେ ସୀତା ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ ।

ଯେଉଁ ଦିନ ଶତୃନାଶ କଲାବାଲା ପ୍ରେମ ଓ ଲୋଭ ରୂପକ ମହଲକୁ ତ୍ୟାଗକରି ଆତ୍ମାରୂପି ସୀତା ଋଷିଭାବନାର ପ୍ରତୀକ ତ୍ୟାଗରୂପି ପର୍ଣ୍ଣଶାଳାକୁ

ଗଲେ ସେହିଦିନ ସେ ଜ୍ଞାନ(ଲବ) ଓ କର୍ମ(କୁଶ) ରୂପକ ପୁତ୍ର ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ନିର୍ମଳ ଓ ନିସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମଭାବ ,ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଶତୃତାକୁ ହଟାଇ ଦେଇ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ମନେକରି ,ସଦ୍‌ଭାବନା ଧାରଣ କରି ଓ ବ୍ୟକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରିକ ଭୋଗ ସଂଗ୍ରହର ବାସନା ତ୍ୟାଗକରି , ସଂଯମ ଓ ତ୍ୟାଗ ଅବଲମ୍ବନ କରେ । ଏହା ହିଁ ଶତୃଘ୍ନ ବାଲ୍ମିକିଙ୍କ ପର୍ଣ୍ଣଶାଳାରେ ପହଞ୍ଚିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ସ୍ଥିତି ଆସିଗଲେ ଅତ୍ମାରେ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଜାତ ହୁଏ ଓ ସେ ସତ୍କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ ରହେ । ଏହା ହିଁ ସୀତାଙ୍କର ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟ ଜନ୍ମ ହେବାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ରାମାୟଣର ୨୪ ଶ୍ଳୋକରେ ଧର୍ମ,ନୀତି , ସମାଜ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଆଦିର ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ରହସ୍ୟ ଉପରେ ବିଚାର କରି ତଦନୁସାରେ ଆଚରଣ କଲେ ଅନ୍ତିମ ପରିଣାମ କଣ ହେବ ତାହା ଅନ୍ତିମ ଶ୍ଳୋକରେ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି । ଅନ୍ତିମ ଶ୍ଳୋକରେ ଅନ୍ତିମ ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ,ଦେବୀ ସୀତା ରୂପକ ଆତ୍ମାର କୋଳରେ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଓ ସତ୍କର୍ମ ରୂପକ ଦୁଇ ପୁତ୍ର କ୍ରିଡା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାର ସମସ୍ତ କାୟାକ୍ଲେଶ ବିସ୍ମରଣ ହୋଇଯିବ ଓ ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ରୂପକ ଦିବ୍ୟ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କ ଚପଳତା ଦେଖି ତାର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇ ଉଠିବ । ଏହା ହିଁ ଗାୟତ୍ରୀ ସିଦ୍ଧିର ପରମାନନ୍ଦ । ଏହା ହିଁ ଏହି ରାମାୟଣର ଉପଦେଶ । ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମିକି ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବର ସକଳ ରହସ୍ୟ ଏହି ୨୪ ଶ୍ଳୋକରେ ଭରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯାହା ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରଣିଧାନ ଯୋଗ୍ୟ । ବିଜ୍ଞ ପାଠକ ଓ ବିଚାରକ, ନିଜର ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଯଦି ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡିକରେ ଛପି ରହିଥିବା ଆଉ କିଛି ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ପାରିବେ, ତେବେ ଜଗତ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ହୃଦୟମ୍

ଋଷି ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମଦେବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଛଳରେ ଯାହା ଯାହା କଥୋପକଥନ ହୋଇଥିଲା ତାହା ସମସ୍ତ ସଂକଳିତ ହୋଇ ଗାୟତ୍ରୀ ହୃଦୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୃଷ୍ଟି । ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ ଓ ବ୍ରହ୍ମଦେବଙ୍କ ପ୍ରେଶ୍ନୋତ୍ତର କଥୋପକଥନ ସମ୍ବଳିତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଭୂମିକା ଅତୁଳନୀୟ ।

କିପରି ସୃଷ୍ଟି ରଚନା ହେଲା,ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ବ୍ୟାହୃତି ତ୍ରୟର ସଙ୍କେତ କଅଣ ଓ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରରେ ତତ୍ ସବିତା ବରେଣ୍ୟ ଭର୍ଗ ଦେବ ଆଦି ପାଞ୍ଚଟି ତତ୍ତ୍ୱର ବିଶେଷତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆ ଯାଇଛି । ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପରିଚୟ ସମ୍ବନ୍ଧିୟ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । କାଳ ଅନୁସାରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ତିନି ନାମ ରହିଛି ଓ ଏଥିରେ ଏହି ତିନି ନାମ ବାଲା ଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବ୍ୟାହୃତି ମାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କଅଣ , କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାପୃତ୍ତି ଓ ସ୍ଥିତି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିସ୍ତାର କରା ଯାଇଛି । ସ୍ତୋତ୍ର ଅନୁସାରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ୨୪ ଅକ୍ଷରରେ ୨୪ ଦେବଶକ୍ତି ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି ଓ ସେହି ଦେବଶକ୍ତି ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଶରୀରର ୨୪ ଅବୟବରେ ମଧ୍ୟ ବାସ କରିଥାନ୍ତି । ସାଧକ ଯେତେବେଳେ ଗାୟତ୍ରୀ ଶକ୍ତିକୁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣ କରେ ସେତେବେଳେ ସେ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ଯେ ସେହି ଦେବ ଶକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସେହି ସେହି ଅବୟବ ମାନଙ୍କରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ତା ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ସଂଚାର କରାଉଛନ୍ତି ।

ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇଗଲେ ଏହି ଦେବଶକ୍ତି ମାନେ ସାଧକର ତେଜ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି ।

ଓଁ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ୍ୟଃ ସ୍ୱୟଂଭୁବଂ ପରିପୃଚ୍ଛତି ।
ତ୍ୱଂ ନୋ ବୃହି ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗାୟତ୍ର୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଂ ତୁରୀୟାଂ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ।
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୋତ୍ପତ୍ତିଂ ପ୍ରକୃତିଂ ପରିପୃଚ୍ଛାମି ॥୧ ॥

ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ପଚାରିଲେ, ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି , ପ୍ରକୃତି ଓ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହେଲାବିସ୍ତାର କରି କୁହନ୍ତୁ ,ତାହା ଜାଣିବାକୁ ମୁଁ ଇଛା କରୁଛି ।

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନୁବାଚ-
ପ୍ରଣବେନ ବ୍ୟାହୃତୟଃ ପ୍ରବର୍ତନ୍ତେ ତମସସ୍ତୁ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିଃ ।
କଃ ପୁରୁଷଃ ? ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର୍ବିଷ୍ଣୁରୀତି । ଅଥ ତାଂ ସ୍ୱାଂଗୁଲ୍ୟାମଥ୍ନାତି ।
ମଥ୍ୟମାନାତ୍ ଫେନୋ ଭବତି । ଫେନାତ୍ ବୁଦ୍‌ବୁଦୋ ଭବତି ।
ଅଣ୍ଡାତ୍ ଆତ୍ମା ଭବତି । ଆତ୍ମନ ଆକାଶୋ ଭବତି । ଆକାଶାତ୍‌ବାୟୁର୍ଭବତି ।
ବାୟୋରଗ୍ନିର୍ଭବତି । ଅଗ୍ନେରୋଙ୍କରୋ ଭବତି । ଓଁକାରାତ୍ ବ୍ୟାହୃତିର୍ଭବତି । ବ୍ୟାହୃତ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ଭବତି । ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ସାବିତ୍ରୀ ଭବତି । ସାବିତ୍ର୍ୟାଃ ସରସ୍ୱତୀ ଭବତି । ସରସ୍ୱତ୍ୟା ବେଦାଃ ଭବନ୍ତି । ବେଦେଭ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମା ଭବତି । ବ୍ରହ୍ମଣୋ ଲୋକା ଭବନ୍ତି । ତସ୍ମାଲ୍ଲୋକାଃ ପ୍ରବର୍ତନ୍ତେ । ଚତ୍ୱାରୋ ବେଦାଃ ସାଂଗାଃ ସୋପନିଷଦଃ ସେତିହାସାସ୍ତେ ସର୍ବେ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ

ପ୍ରବର୍ତନ୍ତେ । ଯଥା ଅଗ୍ନିର୍ଦ୍ଦେବାନାଂ,ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ,ମେରୁଃ ଶିଖରିଣାଂ, ଗଙ୍ଗା ନଦୀନାଂ , ବସନ୍ତୋ ଋତୁଣାଂ, ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଜାପତୀନାଂ, ଏବମସୌ ମୁଖ୍ୟଃ । ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ଗାୟତ୍ରୀ ଛନ୍ଦୋର୍ଭବତି । ।।୨ ।।

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ବ୍ରହ୍ମା, ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କଙ୍କୁ କହିଲେ , ଓଁ କାର ଓ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଆଦି ବ୍ୟାହୃତିମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ପରମ ଜ୍ୟୋତିର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି ଯାହା ପ୍ରକୃତିର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ରଜୋଗୁଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି ସିନା କିନ୍ତୁ ତମଗୁଣଠାରୁ ଦୂରରେ ଥାନ୍ତି । ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ ପଚାରିଲେ ଏଥିରେ ପରୁଷ କିଏ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଉତ୍ତର ହେଲା ଯେ, ସେହି ପରମ ଜ୍ୟୋତି ହିଁ ପୁରୁଷ । ସେ ଅଜନ୍ମା ପରମାତ୍ମା । ସେ ପ୍ରକାଶ ସୁରୂପ , ତାଙ୍କ ନିବାସ ସ୍ଥାନରେ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରର ଲେଶ ମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭକ୍ତର ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବଦା ଜ୍ଞାନଜ୍ୟୋତିରେ ପ୍ରକାଶବାନ୍ ରହିଥାଏ ।

ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ ପୁନଃ ପଚାରିଲେ ସୃଷ୍ଟିର ରଚନା କିପରି ? ଏହି ଜ୍ୟୋତି ପୁରୁଷ ପ୍ରଥମେ ଜଳ ରଚନା କଲେ , ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ମଥନ କଲେ ,ସେଥିରୁ ଫେଣ ହେଲା, ଫେଣରୁ ବୁଦ୍ ବୁଦ୍ ବାହାରିଲା , ବୁଦ୍ ବୁଦ୍ରୁ ଅଣ୍ଡ, ଅଣ୍ଡରୁ ଆତ୍ମା, ଆତ୍ମାରୁ ଆକାଶ, ଆକାଶରୁ ବାୟୁ , ବାୟୁ ଚଳନ ଜନିତ ପରମାଣୁ ଘର୍ଷଣ ଫଳରେ ଅଗ୍ନି,ଅଗ୍ନିରୁ ଓଁ କାର ଶବ୍ଦ । ଏହି ପ୍ରକାର ସ୍ଥୁଳ ଶରୀରର ପାଞ୍ଚ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା , ସେହିପରି ସୁକ୍ଷ୍ମ ଚୈତନ୍ୟର ପାଞ୍ଚ କୋଶ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହି ପଞ୍ଚକୋଷ ବାଲା ଶରୀରର ଗତିବିଧିର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ହେଲା । ଶରୀର,ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ଯାହା ଭୂଃ ଭୁବଃ ଓ ସ୍ୱଃ ଆଦି ତିନି ବ୍ୟାହୃତି । ବ୍ୟହୃତିରୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । କାରଣ ଶକ୍ତି ରୂପା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶକ୍ତି ରୂପା ସାବିତ୍ରୀ ଓ ସ୍ଥୁଳ ଶକ୍ତି ରୂପା ସରସ୍ୱତୀ ହେଲେ । ଏକ ହିଁ

ଇଶ୍ୱରିୟ ଶକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ ଜଣାଗଲେ । ଇଶ୍ୱରିୟ ସ୍ଥୁଳ ଶକ୍ତି ରୂପା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଠାରୁ,ବେଦଶକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ବେଦଶକ୍ତିକୁ ସର୍ବ ସାଧାରଣରେ ଉପଯୋଗ ପାଇଁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ କରି ଚାରି ଭାଗ କରିଦେଲେ । ବେଦ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା ତିନି ଲୋକ କଲେ ଓ ବେଦ ଜ୍ଞାନରେ ସଜ୍ଜିତ କରିଦେଲେ । ବେଦ ସହିତ ତାର ସୁବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଉପନିଷଦ,ସାଙ୍ଗ,ଇତିହାସ ବି ରଚିତ ହେଲା । ଏ ସମସ୍ତ ଗାୟତ୍ରୀମୟ ହୋଇଗଲା ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣରେ କେହି କେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଗୌରବମୟ ତଥା ବୈଭବଶାଳୀ ଥାନ୍ତି ,ସେହପରି ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଗ୍ନି,ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ , ପର୍ବତରେ ସୁମେରୁ,ନଦୀରେ ଗଙ୍ଗା, ଋତୁରେ ବସନ୍ତ ଓ ପ୍ରଜାପତୀରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସାଧାରଣ ଅଟନ୍ତି ସେହିପରି ଛନ୍ଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ , ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ଓ ଶକ୍ତି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ବିଭୂତି ବୋଲି ସୁଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

କିଂ ଭୂଃ ?କିଂ ଭୁବଃ ?କିଂ ସ୍ୱଃ ?କିଂ ମହଃ ?କିଂ ଜନଃ ?କିଂ ତପଃ ?
କିଂ ସତ୍ୟଂ ?କିଂ ତତ୍ ?କିଂ ସବିତୁଃ ?କିଂ ବରେଣ୍ୟଂ ?କିଂ ଭର୍ଗ ?
କିଂ ଦେବସ୍ୟ ? କିଂ ଧୀମହି ? କିଂ ଧିୟଃ ?କିଂ ଯଃ ?କିଂ ନଃ ?
କିଂ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ? ॥୩॥

ଭୂରିତି ଭୂର୍ଲୋକୋ ,ଭୁବଃ ଇତ୍ୟନ୍ତରୀକ୍ଷର୍ଲୋକଃ ,ସ୍ୱରିତି ସ୍ୱର୍ଲୋକୋ, ମହରିତି ମହର୍ଲୋକୋ,ଜନ ଇତି ଜନୋଲୋକଃ, ତପଃ ଇତି ତପୋ

-

ଲୋକଃ ,ସତ୍ୟମିତି ସତ୍ୟଲୋକଃ, ଭୂର୍ଭୁବଃସ୍ୱଃ ଇତି ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଂ ତଦିତି ତେଜୋ ଯତେଜସୋଽଗ୍ନିର୍ଦେବତା ସବିତୁରିତ୍ୟାଦିତ୍ୟସ୍ୟ ବରେଣ୍ୟମିତ୍ୟନ୍ନମ୍ ଅନ୍ନମେବ ପ୍ରଜାପତୀଃ । ଭର୍ଗ ଇତ୍ୟାପଃ, ଆପୋ ବୈ ଭର୍ଗଃ । ଯଦାପସ୍ତତ୍ ସର୍ବା ଦେବତାଃ । ଦେବସ୍ୟ ସବିତୁର୍ଦେବୋ ବା ଯଃ ପୁରୁଷଃ ସ ବିଷ୍ଣୁଃ । ଧୀମହିତ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ , ଯଦୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସ ପ୍ରାଣ ଇତ୍ୟଧ୍ୟାତ୍ମଂ , ତଦଧ୍ୟାତ୍ମମ୍ । ତତ୍ ପରମଂ ପଦଂ , ତନ୍ମହେଶ୍ୱରଃ । ଧିୟ ଇତି ମହୀତି । ପୃଥିବୀ ମହି । ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତିତି କାମଃ । କାମ ଇମାନ୍ ଲୋକାନ୍ ପ୍ରଚ୍ୟାବୟତେ । ଯୋ ନୃଶଂସଃ । ଯୋଽନୃଶଂସୋଽସ୍ୟାଃ ସ ପରୋ ଧର୍ମ ଇତ୍ୟେଷା ବୈ ଗାୟତ୍ରୀଃ । ॥୪ ॥

ଅର୍ଥ– ୩- ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ କଅଣ ଅଟେ ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ଉପରେ ବିଚାର କରି ତା ମଧ୍ୟରେ ଛପି ରହିଥିବା ଅର୍ଥ, ରହସ୍ୟ ଓ ସଙ୍କେତକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଅର୍ଥ-୪-ଭୂଃ–ଭୂର୍ଲୋକ,ଭୁବଃ-ଆକାଶଲୋକ,ସ୍ୱଃ–ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ, ମହଃ – ମହଲୋକ, ଜନଃ- ଜନଲୋକ, ତପଃ–ତପଲୋକ, ସତ୍ୟମ୍ - ସତ୍ୟଲୋକ, ତତ୍ -ତେଜ ବା ଅଗ୍ନି । ସବିତା ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ,ବରେଣ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ନ ବା ପ୍ରଜାପାଳିନୀ ଶକ୍ତି , ଭର୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପ ବା ଶକ୍ତି ସମୂହ , ଦେବସ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସବିତା ଦେବ ପୁରୁଷ ବା ବିଷ୍ଣୁ , ଧୀମହି ଅର୍ଥାତ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଧ୍ୟାନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅର୍ଥ ହେଲା ପ୍ରାଣ,ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ପରମପଦ , ମହେଶ୍ୱର , ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ଅର୍ଥାତ୍ କାମ, ଯାହା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତି ଲୋକର ସଂଚାଳନ ହେଉଥାଏ । ଅସତ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ଦ କାମକୁ ସଂହାର କରୁଥିବା କାମନା । ନୃଶଂସ

ଅର୍ଥାତ୍ ଗର୍ହିତ । ଯେଉଁ କାମନା ସତ୍‌କର୍ମ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥାଏ ତାହା ଅନୃଶଂସ ଓ ଗ୍ରାହ୍ୟ । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ଗାୟତ୍ରୀ ଧର୍ମ ଓ ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ ।

ଭୂଃ,ଭୁବଃ ଆଦି ସପ୍ତଲୋକର ସ୍ଥିତି ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ । ତା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ, ଲୋଭ, ଦୁଃଖ ଆଦି ସଙ୍କୁଚିତ ଭାବନାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି,ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସମସ୍ୟାକୁ ନିଜର ସମସ୍ୟା ମନେ କରି, ତାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇ ପାରିବ ।

ତତ୍, ସବିତା, ବରେଣ୍ୟଂ,ଭର୍ଗ, ଦେବ ଏହି ପାଞ୍ଚ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ତେଜ, ଉଷ୍ମତା,ଅନ୍ନ, ଦିବ୍ୟତା ଓ ପରମାତ୍ମା ଏହି ପାଞ୍ଚ ମହାନ ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ଧ୍ୟାନ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ପାଞ୍ଚ , ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ତାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଞ୍ଚିତ କରିବା ଉଚିତ । ତେଜସ୍ୱୀତା, ପ୍ରତିଭା, ଶାଳୀନତା, ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ପରାକ୍ରମ, ଏମାନେ ତତ୍ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଉଷ୍ମତା , ସ୍ଫୂର୍ତି , ପାଚନଶକ୍ତି ,ନିରୋଗତା ଓ ସୁଦୃଢତା , ସବିତା ଶବ୍ଦ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ଦୁଧିଆଳୀ ପଶୁ, ଗୃହିଣୀ, ସନ୍ତାନ ଓ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଜୀବନୋପଯୋଗୀ ବସ୍ତୁ ବରେଣ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଦିବ୍ୟତା, ସଦ୍‌ଗୁଣ, ଯୋଗ୍ୟତା, ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଭର୍ଗ ଶବ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସକ ଏହି ପାଞ୍ଚ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ଦୈବୀ ସହାୟତା ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି ।

ଧୀମହି କହନ୍ତି ଧ୍ୟାନକୁ । ଧ୍ୟାନ କରାଯାଏ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ, ଯାହାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କଲେ ଓ ଯାହାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମରେ ଚଳିଲେ ଅଶେଷ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ମିଳେ । ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ କହନ୍ତି କାମନାକୁ । ଧର୍ମ ଶୀଳତା, କଲ୍ୟାଣକର, ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ହେତୁକ କାମନା ସବୁ ଅନୃଶଂସ,

ସେହି ଅନୃଶଂସ କାମନାର ବଶ ହେବା ପାଇଁ ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀ ହିଁ ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାନ୍ତି ।

କିଂ ଗୋତ୍ରା ?କତ୍ୟକ୍ଷରା ?କତି ପାଦା ?କତି କୁକ୍ଷିଃ ?କତି ଶୀର୍ଷା ? ॥୫॥
ସାଂଖ୍ୟାୟନ ଗୋତ୍ରା , ଚତୁର୍ବିଂଶତ୍ୟକ୍ଷରା ବୈ ଗାୟତ୍ରୀ , ତ୍ରୀପଦା,
ଷଟ୍କୁକ୍ଷିଃ, ପଞ୍ଚ ଶୀର୍ଷା । ॥୬॥
କେଽସ୍ୟାସ୍ତ୍ରୈପାଦାଃ ଭବନ୍ତି ? କା ଅସ୍ୟା ଷଟ୍କୁକ୍ଷୟଃ ? କାନି ଚ
ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷାଣି ॥୭ ॥
ଋକ୍ବେଦଽସ୍ୟାଃ ପ୍ରଥମଃ ପାଦୋ ଭବତି, ଯଜୁର୍ବେଦୋ ଦ୍ୱୀତୀୟଃ ,
ସାମବେଦସ୍ତୃତୀୟଃ, ପୂର୍ବା ଦିକ୍ ପ୍ରଥମା କୁକ୍ଷିର୍ଭବତି ,ଦକ୍ଷିଣା ଦ୍ୱିତୀୟା,
ପଶ୍ଚିମା ତୃତୀୟା, ଉତ୍ତରା ଚତୁର୍ଥୀ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱା ପଞ୍ଚମୀ ,ଅଧୋଽସ୍ୟାଃ ଷଷ୍ଠୀ ।
ବ୍ୟାକରଣମସ୍ୟାଃ ପ୍ରଥମଂ ଶୀର୍ଷ ଭବତି , ଶୀକ୍ଷା ଦ୍ୱିତୀୟଂ, କଳ୍ପସ୍ତୃତୀୟଂ,
ମିକୁକ୍ତଂ ଚତୁର୍ଥ , ଜ୍ୟୋତିଷାମୟନମିତି ପଞ୍ଚମମ୍ । ॥୮॥
କିଂ ଲକ୍ଷଣମ୍ ? କିଂ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ?କିମୁଦାହୃତମ୍ ? ॥୯॥
ଲକ୍ଷଣଂ ମିମାଂସା,ଅଥର୍ବବେଦୋ ବିଚେଷ୍ଟିତଂ,
ଛନ୍ଦୋ ବିଚିତିରୁଦାହୃତମ୍ ॥୧୦ ॥
କୋ ବର୍ଣ୍ଣଃ ?କଃ ସ୍ୱରଃ ? ଶ୍ୱେତ ବର୍ଣ୍ଣଃ, ଷଟ୍ ସ୍ୱରାଃ ॥୧୧॥

ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡିକ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ତାର ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରଶ୍ନ ଗୁଡିକ ହେଲା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର କି ଗୋତ୍ର,କେତେ ଅକ୍ଷର, କେତେ ପାଦ, କେତେ କୁକ୍ଷି , କେତେ ଶୀର୍ଷ, ଏହଂ କିଏ କିଏ ଏହାଙ୍କର ପାଦ,କୁକ୍ଷି ଓ ଶୀର୍ଷ । ଏହାଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ କଣ, ଚେଷ୍ଟା

କଣ ଓ ଉଦାହରଣ କଣ । ଏହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସ୍ୱର କିପରି ଇତ୍ୟାଦି । ଯୋଗ ଓ ସାଂଖ୍ୟ ନାମରେ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣର ଦୁଇଟି ମାର୍ଗ କିନ୍ତୁ ଗୀତାରେ ତାକୁ ଏକମାର୍ଗ ବୋଲି କୁହା ଯାଇଛି , ଯଥା 'ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୌ ପୃଥଗ୍ ବାଲା ପ୍ରବଦନ୍ତି ନପଣ୍ଡିତ' ଅର୍ଥାତ୍ ଯୋଗ ଓ ସାଂଖ୍ୟ ପୃଥକ ବୋଲି କେବଳ ଅପଣ୍ଡିତ ମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ସାଂସାରିକ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ରହି, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଯୋଗ କହନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସାଂସରିକ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥରେ ତଥା କର୍ମଫଳରେ ସମଭାବ ରଖିବା ଓ ଏହି ଭାବନାକୁ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଦୁପଯୋଗ କରିବାକୁ ସାଂଖ୍ୟ କହନ୍ତି । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ସାଂଖ୍ୟାୟନ ହେବାର ଅର୍ଥ ତାଙ୍କ ଘର ହେଉଛି ସାଂଖ୍ୟ । ଏପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ , ସାଂଖ୍ୟ ପ୍ରଧାନତା ସହିତ ଜୀବନ ବିତାଇବା ପାଇଁ ସଙ୍କେତ ଦେଉଛି । ତେଣୁ ଏହି ସାଂଖ୍ୟାୟନ ହେଉଛି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ***ଗୋତ୍ର*** ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଚବିଶି ଅକ୍ଷର, ଋକ୍ ଯଜୁ ଓ ସାମ ଆଦି ବେଦ ଗୁଡିକ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥିବାରୁ , ଗାୟତ୍ରୀ ତିନି ***ପାଦ***ରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି , ପୂର୍ବ,ପଶ୍ଚିମ,ଦକ୍ଷିଣ, ଉତ୍ତର,ଅଧ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଛଅ ଦିଗ ତାଙ୍କର ଛଅ ***କୁକ୍ଷି*** ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଶକ୍ତି ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଛି ,ବେଦର ଷଟ୍ ଅଂଗ ତାଙ୍କର ***ଅଂଗ***, ଶରୀର ଓ ବ୍ୟାକରଣ ସୂଚକ ଗାୟତ୍ରୀଛନ୍ଦ, ଶୀକ୍ଷା,କଳ୍ପ,ନିରୁକ୍ତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଦି ପଞ୍ଚ ବେଦାଂଗ ତାଙ୍କ ***ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷ*** । ଏହି ପଞ୍ଚ ବେଦାଂଗରେ ଯେଉଁସବୁ ମହାନ୍ ଭାବନା ରହିଛି ସେହି ଭାବନାସବୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ***ଶକ୍ତି***, ତେଣୁ ପଞ୍ଚ ବେଦାଂଗ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷ ।

ସକଳ ମିମାଂସା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ***ଲକ୍ଷଣ*** । ମିମାଂସା ଅର୍ଥ ବିଚାର, ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମହାଶକ୍ତିର ଆବିର୍ଭାବ, ମନୁଷ୍ୟର

ବିଚାରଧାରା ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ ଜଣାଯାଏ । ଅଥର୍ବବେଦ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ***ଚେଷ୍ଟା*** ଓ ଛନ୍ଦର ପ୍ରତୀକ । ଅଥର୍ବବେଦ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ବ୍ୟବହାରିକ ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାର । ଏଥିରେ ଶିଳ୍ପକଳା, ରସାୟନ,ବିଜ୍ଞାନ,ଚିକିତ୍ସା ଓ କାମଶାସ୍ତ୍ର ଆଦି ବ୍ୟବହାରିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେବାବାଲା ବିଦ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଅଥର୍ବବେଦ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖୁଥିବା ଚେଷ୍ଟା ଯଥା ଉଦ୍ୟୋଗ, ପ୍ରୟୋଗ ଉତ୍ପାଦନ,ନିର୍ମାଣ,କଳାକୌଶଳ,ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପରିବର୍ତ୍ତନ,ଗ୍ରହଣ ଓ ବିସର୍ଜନ ଆଦି , ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ***ଚେଷ୍ଟା*** । ଛନ୍ଦ ପଦାର୍ଥକୁ ବୁଝାଯାଏ ଓ ଛନ୍ଦ ହେଉଛି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଉଦାହରଣ । ଲକ୍ଷଣ ଓ ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ଵାରା ବିଚାର ଓ କର୍ମଦ୍ଵାରା ଅଭିଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଉତ୍ତମୋତ୍ତମ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ପରିସ୍ଥିତି ବା ବାତାବରଣର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ କୃପାର ଉଦାହରଣ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ***ଶ୍ୱେତ*** । ଶ୍ୱେତ , ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ,ଶୁଭ୍ରତା, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଓ ପବିତ୍ରତାର ପ୍ରତୀକ । ସ୍ୱର ଛଅ ପ୍ରକାର ଯଥା ହ୍ରସ୍ୱ,ଦୀର୍ଘ, ପ୍ଲୁତ, ଉଦାତ୍ତ, ଅନୁଦାତ୍ତ ଓ ସ୍ୱରିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱରର ନିଜ ନିଜ ମହତ୍ୱ ରହିଛି । ଶବ୍ଦର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଶବ୍ଦର ସ୍ୱର ଅନୁସାରେ ବାୟୁ ମଣ୍ଡଳରେ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ତତ୍‌ଜନିତ ସଂସାରରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାତାବରଣର ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଏହି ଛଅ ସ୍ୱର ଧ୍ୟାନର ଛଅ ଭେଦ । ଏହି ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱ ଓ ୨୪ ତତ୍ତ୍ୱର ସମଷ୍ଟି ଯାହା ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ହିସାବରେ ପରିଚିତ , ତାହାର ଗତି ସଂଚାର ହୁଏ । ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଗତିଶୀଳତାକୁ ସଞ୍ଚାର ଦେବାବାଲା ସବୁ ପ୍ରକାର ସ୍ୱର ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସମାହିତ ରହିଛି ।

ପୂର୍ବା ଭବତି ଗାୟତ୍ରୀ, ମଧ୍ୟମା ସାବିତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମା ଚ ସରସ୍ୱତୀ
ରକ୍ତା ଗାୟତ୍ରୀ , ଶ୍ୱେତା ସାବିତ୍ରୀ , କୃଷ୍ଣା ସରସ୍ୱତୀ . ॥ ୧୨॥

ପ୍ରଣବେ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତା ସ୍ୟାତ୍ ବ୍ୟାହୃତିଷୁ ସପ୍ତସୁ ।ସର୍ବେଷାମେବ ପାପାନାଂ ସଂକରେ ସମୁପସ୍ଥିତେ । ଶତସାହସ୍ରମଭ୍ୟସ୍ତା ଗାୟତ୍ରୀ ପାବନଂ ମହତ୍ । ॥୧୩॥

ଉଷଃ କାଳେ ରକ୍ତା, ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଶ୍ୱେତାଽପରାହ୍ନେ କୃଷ୍ଣା । ପୂର୍ବ ସନ୍ଧି ବ୍ରାହ୍ମୀ , ମଧ୍ୟସନ୍ଧି ମାହେଶ୍ୱରୀ ପରାସନ୍ଧି ବୈଷ୍ଣବୀ । ହଂସବାହିନୀ ବ୍ରାହ୍ମୀ, ବୃଷବାହିନୀ ମାହେଶ୍ୱରୀ, ଗରୁଡବାହିନୀ ବୈଷ୍ଣବୀ । ॥୧୪ ॥

ପୂର୍ବାହ୍ନକାଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ,କୁମାରୀ ରକ୍ତାଙ୍ଗୀ ରକ୍ତବାସାସ୍ତ୍ରିନେତ୍ରା , ପାଶାଙ୍କୁଶାକ୍ଷମାଳା କମଣ୍ଡଳୁକରା ହଂସାରୂଢା ଋକ୍‌ବେଦସହିତା, ବ୍ରହ୍ମଦୈବତ୍ୟା ଭୂର୍ଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତାଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ । ॥୧୫ ॥

ମଧ୍ୟାହ୍ନକାଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସାବିତ୍ରୀ, ଯୁବତୀ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗୀ,ଶ୍ୱେତବାସାସ୍ତ୍ରିନେତ୍ରା, ପାଶାଙ୍କୁଶତ୍ରୀଶୂଳଡମ୍ବରୁହସ୍ତା,ବୃଷଭାରୂଢା ଯଜୁର୍ବେଦସହିତା, ରୂଦ୍ରଦୈବତ୍ୟା ,ଭୁବର୍ଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତାଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ । ॥୧୬ ॥

ସାୟାହ୍ନକାଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀ, ବୃଦ୍ଧା କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗୀ, କୃଷ୍ଣବାସାସ୍ତ୍ରିନେତ୍ରା, ଶଙ୍ଖଗଦାଚକ୍ର ପଦ୍ମହସ୍ତା, ଗରୁଡାରୂଢା ସାମବେଦ ସହିତା, ବିଷ୍ଣୁ ଦୈବତ୍ୟା, ସ୍ୱର୍ଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ତିତାଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ । ॥୧୭॥

ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି ,ଗାୟତ୍ରୀ ତିନି ନାମରେ ବିଦିତ । ପ୍ରାରମ୍ଭ, ତରୁଣ ଓ ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତିନି ନାମର ସୁଚକ । ଆରମ୍ଭ ଅବସ୍ଥାରେ ଗାୟତ୍ରୀ , ମଧ୍ୟମ ଅବସ୍ଥାରେ ସାବିତ୍ରୀ ଓ ଶେଷରେ ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାରେ ସରସ୍ୱତୀ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାତଃ କାଳରେ ଲାଲ, ମଧ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଶ୍ୱେତ ଓ ଅନ୍ତରେ ଧୁସର । ସେହି ଅନୁସାରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ରକ୍ତିମ,ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୱେତ ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଧୁସର ବର୍ଣ୍ଣ । ସାଧକ ତେଣୁ

ନିଜର କାଳ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ରକ୍ତ, ଶ୍ୱେତ ଓ ଧୂସର ବର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ କରିଥାଏ । ଗାୟତ୍ରୀ ସର୍ବଦା ଓଁ ପ୍ରଣବଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ତିନି ବ୍ୟାହୃତି ପ୍ରୟୋଗ ହେଉଥିଲେ ବି ବ୍ରହ୍ମୋପାସନାରେ ତଥା ଉପନିଷଦ ଅନୁସାରେ ସପ୍ତ ବ୍ୟାହୃତି ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ । 'ଶତସହସ୍ରାମଭ୍ୟସ୍ତା ଗାୟତ୍ରୀ ପାବନଂ ମହତ୍' ର ଅର୍ଥ ଶହେ ହଜାର ବା ଏକ ଲକ୍ଷ ମନ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟାସରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ତ ପାପ ବିନାଶ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥରେ ଶତ କହନ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବକୁ, ସହସ୍ରାର କହନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ରକୁ , ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମ ରନ୍ଧ୍ରରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଧାରଣ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସରେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପାପ ନାଶ ହୁଏ ।

ଶ୍ଳୋକ ୧୫,୧୬,୧୭ରେ ଏହି ତିନି ନାମ ବାଲା ଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନ କରାଯାଇଛି । ୧୫ ଶ୍ଳୋକର ଆଳଂକାରିକ ଅର୍ଥରେ, ପ୍ରାତଃ କାଳରେ, ହଂସ ବାହିନୀ, କୁମାରୀ, ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗବାଲୀ, ରକ୍ତବସ୍ତ୍ର ବିଭୂଷିତା, ତ୍ରିନେତ୍ରା , ପାଶଅଙ୍କୁଶ, ଅକ୍ଷମାଳା ଓ କମଣ୍ଡଳୁ ହସ୍ତରେ ଧରି ଋକ୍‌ବେଦ ସହିତ, ବ୍ରହ୍ମ ଦୈବତ ଭୂର୍ଲୋକ ସ୍ଥିତ ଆଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ପୂଜା ଆରାଧନା କରାଯାଏ ।

କିନ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରାତଃକାଳକୁ ବ୍ରହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କହନ୍ତି ଓ ଏହି ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଧାନତା ଥିବାରୁ ଏହି ସମୟର ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ବ୍ରାହ୍ମୀ ସନ୍ଧ୍ୟା କହନ୍ତି । ହଂସ କହନ୍ତି ପ୍ରାଣକୁ ତେଣୁ ହଂସାରୂଢା ଅର୍ଥ ଦେବୀ ପ୍ରାଣ ଉପରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାନ୍ତି । କୁମାରୀ ଅର୍ଥ ବାଲ୍ୟ ଚଞ୍ଚଳତାଯୁକ୍ତ । ରକ୍ତ ଅର୍ଥ ଗତିଶୀଳତାର ବିକାସ, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପରି । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଗତିଶୀଳତା ପ୍ରାତଃ କାଳୀନ , ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସଞ୍ଚାର ଗୁଣ ରଖିଥିବାରୁ ସେ ରକ୍ତାଙ୍ଗୀ ଓ ରକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ପରିହିତା ବୋଲି ଅର୍ଥ ହୋଇଛି । ପୃଥିବୀ,ଆକାଶ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ବା ଶରୀର ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ରୂପକ ତିନି ଲୋକକୁ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବାରୁ ସେ ତ୍ରିନେତ୍ରା ।

ପାଶ ଅର୍ଥ ବନ୍ଧନ, ଅଙ୍କୁଶ ଅର୍ଥ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ଅକ୍ଷମାଳା ଅର୍ଥ ଶବ୍ଦମାତୃକା, କମଣ୍ଡଳୁ ଅର୍ଥ ଧାରଣ, ଋକ୍‌ବେଦ ଅର୍ଥ ଜ୍ଞାନ,ବ୍ରହ୍ମଦୈବତ ଅର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦେବଶକ୍ତି । ଏହି ସବୁ ଲକ୍ଷଣ ,ଗୁଣ ଓ ସାଧନାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଦେବୀ , ସାଧକ ଉପରେ ସବୁ ଉପଚାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି ଓ ସାଧକ ସାଧନାରେ ବ୍ରହ୍ମଭୂତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ବ୍ରହ୍ମ ଗାୟତ୍ରୀ ଭୂର୍ଲୋକ ନିବାସିନୀ । ଭୂର୍ଲୋକ ସ୍ଥିତ ପ୍ରାଣିଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଉପଯୋଗ ହୋଇଥାଏ । ଭୂଃ କହିଲେ ଶରୀରକୁ ବୁଝାଏ, ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମୀ ଶରୀରକୁ ସ୍ୱସ୍ଥ ରଖନ୍ତି । ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗାମିନୀ । ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କୀରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଲା ପରି ପ୍ରାତଃ ଗାୟତ୍ରୀ ଶକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାନ୍ତି ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳରେ, ବୃଷଭ ବାହିନୀ, ଯୁବତୀ, ଶ୍ୱେତ ଅଙ୍ଗବାଲୀ, ଶ୍ୱେତବସ୍ତ୍ର ବିଭୂଷିତା, ତ୍ରିନେତ୍ରା ,ପାଶଅଙ୍କୁଶ, ଡମ୍ବରୁ ହସ୍ତରେ ଧରି ଯଜୁର୍ବେଦ ସହିତ, ରୁଦ୍ର ଦୈବତ ଭୁବର୍ଲୋକ ସ୍ଥିତ ଆଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ପୂଜା ଆରାଧନା କରାଯାଏ ।

ଏହାର କିଛିସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥ ଯଥା ତ୍ରିନେତ୍ରା,ପାଶ,ଅଙ୍କୁଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟପଥ ଗାମିନୀ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରାତଃକାଳର ବ୍ରାହ୍ମୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସମାନ । ଅନ୍ୟଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଯୁବତୀ ଅର୍ଥାତ୍ ବିକସିତ,ପରିପୁଷ୍ଟ, ସ୍ଥିର ଓ ସୁଦୃଢ । ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶ୍ୱେତବସ୍ତ୍ରା ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶବତୀ, ଆଲୋକମୟୀ । ସବିତା ବା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ହେବାଦ୍ୱାରା ଏହାଙ୍କ ନାମ ସାବିତ୍ରୀ । ତ୍ରିଶୂଳ ଅର୍ଥ ଅଜ୍ଞାନ ଅଭାବ ଓ ଅଶକ୍ତ ରୂପକ ତିନି ଦୁଃଖକୁ ନିଜ ମୁଠିରେ ରଖିଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତିନି ଶୂଳ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିଛନ୍ତି । ଡମ୍ବରୁ, ଧ୍ୱନି ବା ବାଣୀର ପ୍ରତୀକ, ବୃଷଭ ଧର୍ମର ପ୍ରତୀକ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦ କର୍ମକାଣ୍ଡର ପ୍ରତୀକ । ତା ଅର୍ଥ ବିକସିତ,ପରିପୁଷ୍ଟ,

----
-

ସ୍ଥିର ଓ ସୁଦୃଢ ତରୁଣ ରୂପରେ ସାବିତ୍ରୀ ବୃଷଭରୂପି ଧର୍ମ ଉପରେ ଆରୂଢ ହୋଇ ଅଭାବ,ଅଶକ୍ତି ଓ ଅଜ୍ଞାନ ରୂପକ ତ୍ରୀଶୂଳ ହସ୍ତରେ ଧରି , ରୁଦ୍ର ରୂପକ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ସହିତ କର୍ମର ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ଭୁବଲୋକ ଅର୍ଥ ମାନସ ଲୋକରେ ନିବାସ କରି ମନୁଷ୍ୟର ବିଚାର ତର୍କ ବୁଦ୍ଧି ପରିମାର୍ଜିତ କରୁଛନ୍ତି ।

ସାୟାହ୍ନ କାଳରେ, ଗରୁଡାରୂଢା, ବୃଦ୍ଧା, କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗବାଲୀ, କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର ବିଭୂଷିତା,ତ୍ରିନେତ୍ରା ,ପାଶଅଙ୍କୁଶ, ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଗଦା ପଦ୍ମ ହସ୍ତରେ ଧରି ସାମବେଦ ସହିତ, ବିଷ୍ଣୁ ଦୈବତ ସ୍ୱର୍ଲୋକ ସ୍ଥିତ ଆଦିତ୍ୟପଥଗାମିନୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ପୂଜା ଆରାଧନା କରାଯାଏ ।

ଏହି ଚାରି ଲକ୍ଷଣ ତ୍ରିନେତ୍ରା,ପାଶ,ଅଙ୍କୁଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟପଥ ଗାମିନୀ , ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ, ସରସ ସଙ୍ଗୀତ କଳା , କବିତ୍ୱ ତଥା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରସର ନିର୍ଝରିଣୀ ହେତୁ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିବା ସାନ୍ଧ୍ୟକାଳୀନ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ସରସ୍ୱତୀ କୁହାଯାଏ । ବୃଦ୍ଧା ଅର୍ଥ ପରିପକ୍ୱ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକସିତ । ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନାର ମିଶ୍ରଣରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ପରି ବ୍ରହ୍ମ ଓ ପ୍ରକୃତିର ମିଶ୍ରଣରେ ସରସ୍ୱତୀ ସୃଷ୍ଟିହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମ ଓ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ମିଶ୍ରଣରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସେ କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର ବାଲୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶଙ୍ଖ ଅର୍ଥ ବାଣୀ, ଚକ୍ର ଅର୍ଥ ତେଜ, ଗଦା ଅର୍ଥ ବିନାଶ ଓ ପଦ୍ମ ଅର୍ଥ ବୈଭବ , ଏହି ଚାରିଟି ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହିଁ ସରସ୍ୱତୀ । ଗରୁଡ ଅର୍ଥ କ୍ରିୟା ବା ଗତିଶୀଳତା ତେଣୁ ସରସ୍ୱତୀ ସର୍ବଦା ଗତିଶୀଳ । ସାମବେଦ ସଙ୍ଗୀତ ଗାୟନର ପ୍ରତୀକ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସେବିକା ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ମାନଙ୍କର ସେ ପ୍ରତିନିଧି । ସ୍ୱର୍ଲୋକ କହନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ । ସରସ୍ୱତୀ, ବୀଣାର ତାର ଝଙ୍କୃତ କରି ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ କରନ୍ତି ।

ଅବିକସିତ,ବିକସିତ ଓ ପରପକ୍ୱ ଭେଦରେ ଦେବୀଙ୍କ ତିନି ରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଗଲା । ସାଧନର ସମୟ ପ୍ରାତଃ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟାହ୍ନ କୁହାଗଲା । ତେଣୁ ସାଧକ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ ଯାହାକୁ ଆରାଧନା କରିପାରିବ ।

କାନ୍ୟକ୍ଷରଃ ଦୈବତାନି ଭବତି । ॥ ୧୮॥
ପ୍ରଥମାଗ୍ନେୟଂ, ଦ୍ୱିତୀୟେ ପ୍ରଜାପତ୍ୟଂ , ତୃତୀୟଂ ସୌମ୍ୟଂ,
ଚତୁର୍ଥମୈଶାନଂ, ପଞ୍ଚମାଦିତ୍ୟଂ,ଷଷ୍ଠ ବାର୍ହସ୍ୱତ୍ୟଂ,ସପ୍ତମମ୍
ଭଗଦୈବତ୍ୟଂ, ଅଷ୍ଟମଂ ପିତୃ ଦୈବତ୍ୟଂ, ନବମମର୍ଯ୍ୟମଣଂ, ଦଶମଂ
ସାବିତ୍ରୀଂ, ଏକାଦଶଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟଂ, ଦ୍ୱାଦଶଂ ପୌଷ୍ଣଂ,
ତ୍ରୟୋଦଶମୈନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନିଂ,ଚତୁର୍ଦଶଂ ବାୟବ୍ୟଂ, ପଞ୍ଚଦଶଂ ବାମଦେବ୍ୟଂ,
ଷୋଡଶଂ ମୈତ୍ରାବରୁଣଂ , ସପ୍ତଦଶଂ ବାଭ୍ରବ୍ୟଂ, ଅଷ୍ଟାଦଶଂ
ବୈଶ୍ୱଦେବ୍ୟଂ, ଏକୋନବିଂଶତିକଂ ବୈଷ୍ଣବ୍ୟଂ, ବିଂଶତିକଂ ବାସବଂ ,
ଏକବିଂଶତିକଂ ତୌଷିତଂ , ଦ୍ୱାବଂଶତିକଂ କୌବେରଂ, ତ୍ରୟୋବିଂଶତିକଂ
ଅଶ୍ୱିନଂ, ଚତୁର୍ବିଂଶତିକଂ ବ୍ରାହ୍ମଂ ଇତ୍ୟକ୍ଷରଦୈବତାନି ଭବନ୍ତି । ॥ ୧୯ ॥

ଅଠର ଶ୍ଲୋକରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇଛି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ୨୪ ଅକ୍ଷରର କେଉଁ କେଉଁ ଅକ୍ଷରରେ କେଉଁ କେଉଁ ଦେବତା ରହନ୍ତି । ତାର ଉତ୍ତର ଉନବିଂଶ ଶ୍ଲୋକରେ ଦିଆ ଯାଇଛି । 'ତତ୍' ରେ ଦେବତା ଅଗ୍ନି,'ସ' ରେ ପ୍ରଜାପତୀ,'ବି 'ରେ ସୋମ, 'ତୁ 'ରେ ଇଶାନ,'ବ'ରେ ଆଦିତ୍ୟ,'ରେ' ରେ ବୃହସ୍ପତି, 'ଣି ' ରେ ଭଗ, 'ୟମ୍'ରେ ପିତୃ ,'ଭ' ରେ ଅର୍ଯ୍ୟମା,'ଗୋ'ରେ ସବିତା ,'ଦେ' ରେ ତ୍ୱଷ୍ଟା, 'ବ'ରେ ପୁଷା,'ସ୍ୟ'ରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନି,'ଧୀ'ରେ ବାୟୁ,'ମ'ରେ ବାମଦେବ 'ହି' ରେ ମିତ୍ର ଓ ବରୁଣ , 'ଧି ' ରେ ବଭ୍ରୁ, 'ୟୋ ' ରେ

ବିଶ୍ୱଦେବ, 'ଯୋ' ରେ ବିଷ୍ଣୁ,'ନଃ' ରେ ବସୁ,'ପ୍ର ' ରେ ତୁଷିତ,'ଚୋ' ରେ କୁବେର , 'ଦ' ରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର, ଓ 'ୟାତ' ରେ ବ୍ରହ୍ମ ଦେବତା ରହନ୍ତି । ଏହି ଦେବତାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରର ଦୈବୀଶକ୍ତି । ତେଣୁ ଏ ମହାମନ୍ତ୍ର ସାଧନାରେ ସେହି ସେହି ଦେବଶକ୍ତି ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସାଧନା ହୋଇଥାଏ ।

ଦେବ୍ୟୀ ମୁର୍ଧ୍ନିସଂଗତାସ୍ତେ , ଲଲାଟେ ରୁଦ୍ରଃ, ଭ୍ରୁର୍ବୋମେଘଃ
ଚକ୍ଷୁଷୋଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରାଦିତ୍ୟୌ, କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ ଶୁକ୍ରବୃହସ୍ପତୀ, ନାସିକେ
ବାୟୁଦୈତ୍ୟେ, ଦନ୍ତୌଷ୍ଠା ବୁଭୟୋସନ୍ଧ୍ୟେ, ମୁଖମଗ୍ନି ଜୀହ୍ୱା ସରସ୍ୱତୀ ,
ଗ୍ରୀବାସାଧ୍ୟାନୁଗୃହୀତିଃ,ସ୍ତନୟୋର୍ବସବଃ, ବାହ୍ୱୋର୍ମରୁତ, ହୃଦୟଂ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ୟମାକାଶମୁଦରଂ, ନାଭିରନ୍ତରୀକ୍ଷଂ, କଟ୍ୟୋରିନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନି,ଜଘନଂ
ପ୍ରଜାପତ୍ୟଂ, କୈଳାସମଳୟାବୂରୁ,ବିଶ୍ୱଦେବା ଜାନୁନୀ,ଜହ୍ନୁ କୁଶିକୌ
ଜଂଘଦ୍ୱୟଂ ,ଖୃରାଃ ପିତରଃ, ପାଦୌ ବନସ୍ପତୟଃ ,ଅଙ୍ଗୁଳୟୋ
ରୋମାଣି, ନଖାଶ୍ଚ ମୁହୂର୍ତାସ୍ତେଽପି ଗ୍ରହାଃ, କେତୁର୍ମାସା ଋତବଃ,
ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳସ୍ତଥାଚ୍ଛାଦନଂ ସମ୍ବତ୍ସରୋ ନିମିଷମହୋରାତ୍ର
ଆଦିତ୍ୟଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମାଃ ॥୨୦॥

ଉପରେ ଗଲା ୨୪ ଅକ୍ଷରରେ ରହିଥିବା ଦେବ ଶକ୍ତି । ଏ ଶ୍ଲୋକରେ କହୁଛନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଶରୀର ତଥା ସମସ୍ତ ଅବୟବରେ ମଧ୍ୟ ଦେବଶକ୍ତି ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସାଧକ ତାର ସାଧନା ସହିତ ଏହି ଦେବଶକ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଆରାଧନା କରି ଥାଏ । ସାଧକ ଯେତେବେଳେ ଗାୟତ୍ରୀ ଶକ୍ତିକୁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରେ ସେତେବେଳେ ସେ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସେହି ଦେବ ଶକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସେହି ଅବୟବ ମାନଙ୍କରେ ବିଦ୍ୟମାନ

ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ଭାବନା ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ସାଧକ ଭିତରେ ଆତ୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ସଂଚାର କରିଥାଏ । ଦେବଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ସାଧକ ଆରମ୍ଭରୁ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ । ପ୍ରତି ଅବୟବରେ କେଉଁ କେଉଁ ଦେବଶକ୍ତି ରହିଛନ୍ତି , ତାହା ଏହିପରି ------

ଗାୟତ୍ରୀମାତାଙ୍କ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ଲଲାଟରେ ରୁଦ୍ର,ବାହୁରେ ମେଘ, ନେତ୍ରଦ୍ୱୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୁକ୍ର ବୃହସ୍ପତୀ ,ନାସିକାରେ ବାୟୁ,ଦନ୍ତ ଓ ଓଷ୍ଠରେ ଦ୍ୱୟ ସନ୍ଧ୍ୟା , ମୁଖରେ ଅଗ୍ନି, ଜୀହ୍ୱାରେ ସରସ୍ୱତୀ ,ଗ୍ରୀବାରେ ସାଧ୍ୟଗଣ, ସ୍ତନରେ ବସୁଗଣ, ଭୁଜରେ ମରୁତଗଣ, ହୃଦୟରେ ପର୍ଜନ୍ୟ, ଉଦରରେ ଆକାଶ, କଟିରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନି, ଜଘନରେ ପ୍ରଜାପତି, ଉରୁରେ କୈଳାସ ଓ ମଳୟ ପର୍ବତ , ଜାନୁରେ ବିଶ୍ୱଦେବ । ଜଂଘରେ ଜହ୍ନୁ ଓ କୁଶିକ, ତଳିପାରେ ପିତୃଗଣ, ଚରଣରେ ବନସ୍ପତିଗଣ, ଅଙ୍ଗୁଳୀ ରୋମ ନଖ ମାନଙ୍କରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗ୍ରହ, ଧୂମକେତୁ , ମାସ ,ଋତୁ ଏବଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଚ୍ଛାଦନ ରହିଥାନ୍ତି ଓ ତା ସହିତ ସମ୍ବତ୍ସର ବର୍ଷ ମାସ ଦିନ ରାତ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ନିମେଷ ବା କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ସମୟ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଦେବଶକ୍ତିମାନେ

ସହସ୍ରପରମାଂ ଦେବୀ ଶତମଧ୍ୟାଂ ଦଶାବରମ୍ । ସହସ୍ର ନେତ୍ରାଂ ଗାୟତ୍ରୀ ଶରଣମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ । ॥୨୧॥
ଓଁ ତସ୍ବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟାୟ ନମଃ ।ଓଁ ତତ୍ ପୂର୍ବ ଜୟାୟ ନମଃ ।ଓଁ ତତ୍ ପ୍ରାତରାଦିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାୟ ନମଃ । ॥୨୨॥
ସାୟମଧିୟାନୋ ଦିବସକୃତଂ ପାପଂନାଶୟତି ।ପ୍ରାତରଧିୟାନୋ ରାତ୍ରୀକୃତଂ ପାପଂ ନାଶୟତି । ତତ୍ ସାୟଂ ପ୍ରାତରଧିୟାନୋଽପାପୋ ଭବତି । ॥୨୩॥

ଯ ଇଦଂ ଗାୟତ୍ରୀହୃଦୟଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଃପଠେତ୍ ଅପେୟପାନାତ୍ ପୂତୋ ଭବତି । ଅଜ୍ଞାନାତ୍ ପୂତୋ ଭବତି । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତେୟାତ୍ ପୂତୋ ଭବତି । ଗୁରୁ ତଳ୍ପଗମନାତ୍ ପୂତୋ ଭବତି । ଅପଂକ୍ତି ପାବନାତ୍ ପୂତୋ ଭବତି । ବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟାୟାଃ ପୂତୋ ଭବତି । ଅବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଭବତି । ଇତ୍ୟନେନ ହୃଦୟେନାଧିତେନ କ୍ରତୁ ସହସ୍ରେଣେଷ୍ଟୋ ଭବତି । ଷଷ୍ଠି ଶତସହସ୍ରାଣି ଜପ୍ୟାନି ଫଳାନି ଭବନ୍ତି ଅଷ୍ଟୌ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ସମ୍ୟଗ୍ ଗ୍ରାହୟେଦର୍ଥସିଦ୍ଧିର୍ଭବତି । ॥୨୪॥

ଯ ଇଦଂ ନିତ୍ୟମଧିୟାନୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ପ୍ରୟତଃଶୁଚିଃ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ଇତି । ବ୍ରହ୍ମଲୋକେ ମହିୟତେ ଇତ୍ୟାହ ଭଗବନ୍ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ୍ୟଃ . ॥୨୫॥

ଇତି ଗାୟତ୍ରୀହୃଦୟଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମ୍

ଅର୍ଥ- ନିତ୍ୟ ଏକ ହଜାର ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବାକୁ ଶ୍ରେୟ କହନ୍ତି । ଯଦି ଏକ ହଜାର ଜପ ନ ହୋଇ ପାରିଲା ତେବେ ଏକଶତ ବା ଏକମାଳା ଜପ କରିପାରିବେ । ଯଦି ତାହା ବି ହୋଇ ନ ପାରିଲା ତେବେ ଅତି କମ୍ ରେ ୧୦ ବାର ଜପ କରିବା ବିଧେୟ । ସହସ୍ର ନେତ୍ରବାଲୀ ଗାୟତ୍ରୀ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଦେଖି ପାରୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ବି ଛପି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ଗାୟତ୍ରୀ ଶକ୍ତି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ମନେ କରି ନିଜକୁ ତଥା ନିଜ ଆଚରଣକୁ ସେହିପରି ନିର୍ମାଣ କରିବା ଉଚିତ ଯେପରି ତାହା ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉତ୍ତମ ଓ ଧର୍ମମୟ ହୋଇଥିବ । ନିଜର ଆଚରଣ,ବାବହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରଖିବାର ନାମ ମାତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ।

ଓଁ ତତ୍ ସହିତ ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଯୁକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରକୁ ନମସ୍କାର କର, କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ମାତାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହୁଏ , ଓଁ ତତ୍ ସହିତ ପୂର୍ବରୁ

କରାଯାଇଥିବା ଜପକୁ ନମସ୍କାର କର, କାରଣ ଜପଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ , ଓଁ ତତ୍ ସହିତ ଭଗବନ୍ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କର, କାରଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରେରଣାରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଆଗେଇଚାଲେ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ ପାଠ କଲେ ଦିନରେ କରିଥିବା ପାପ ନାଶଯାଏ, ପ୍ରାତକାଳରେ ପାଠକଲେ ରାତ୍ରୀରେ କରାଯାଇଥିବା ପାପ ନାଶ ହୁଏ ଓ ସାୟଂ ପ୍ରାତ ଦୁଇ କାଳରେ ପାଠ କରିବାଦ୍ୱାରା ପାପୀ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇଯାଏ । ମଦ୍ୟ ଓ ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ସେବନ, ଅଜ୍ଞାନ, ଚୋରୀ ବ୍ୟଭିଚାର ଓ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଆଦି ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ । ଏହା ଭଗବନ୍ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ କହିଛନ୍ତି । କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ପାଠ ସକଳ ପାପର ବିନାଶକରେ । କିନ୍ତୁ କିପରି ?

ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପଠନ, ମନନ, ଚିନ୍ତନ କରିବା ଫଳରେ ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ସଦ୍‌ମାର୍ଗ ଓ ଅସଦ୍‌ମାର୍ଗକୁ ଜାଣିପାରେ ଓ ତଦନୁସାରେ ସଦ୍‌ମାର୍ଗରେ ନିଜର ନୀତି ନୀୟମ ତିଆରି କରେ । ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବସିଥିବା ଅଜ୍ଞାନତା ଦୂର କରେ, ପୂର୍ବକୃତ ପାପ ପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କରେ , ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାହା ନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ, ଏପରି କରିବା ଫଳରେ ନୁତନ ପାପ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ପୁରାତନ ପାପ ଯାହା ପ୍ରାରବ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଛି ତାହା ଧିରେ ଧିରେ ଭୋଗ ହୋଇଗଲା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇଯିବ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁସବୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ତାହା ଜଣେ ଠିକ୍ ଭାବେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଲେ ତହିଁରୁ ଯେଉଁ ପୂଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ତାହା ଷାଠିଏ ହଜାର ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବାରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ଭଗବନ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କଙ୍କର ଉକ୍ତି ।

// ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜର //

କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉପରେ ବିଚାର ବିମର୍ଷ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେହି ବସ୍ତୁର କୌଣସି ମୂର୍ତ୍ତୀ ମନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ମନୁଷ୍ୟର ମନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏପରି ହୋଇଥାଏ ଯେ ସେ ପ୍ରଥମେ କୌଣସି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିର ଆକାର ମନରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାର କଳ୍ପନା ଶକ୍ତିର କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ । ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ପଛରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଆକୃତି ରହିଥାଏ । କମଳା ଶବ୍ଦହେଉ ବା ପୁସ୍ତକ ଶବ୍ଦହେଉ , ତା ପଛରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକୃତି ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ କମଳା ବା ପୁସ୍ତକ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକୃତିର ପଦାର୍ଥ ମନରେ ସ୍ଥାନ ନିଏ ।

ଇଶ୍ୱର ତଥା ଇଶ୍ୱରୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟା କାମ କରିଥାଏ । କୌଣସି ବସ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉ ବା ସ୍ଥୁଳ ହେଉ, ଆକାର ବା ନିରାକାର ହେଉ , ଏହା ଉପରେ କିଛି ବିଚାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହାକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଆକାର ଦେବାକୁ ହେବ , ଅନ୍ୟଥା ମନୁଷ୍ୟ ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ବି ଚିନ୍ତା କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିରାକାର କହନ୍ତି , ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିରାକାରଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଆକୃତି ନଶ୍ଚୟ ନିଜ ମନରେ ସ୍ଥାପିତ କରିବେ ଯେପରି ଆକାଶ ପରି ନିରାକାର, ପ୍ରକାଶ ପରି ତେଜୋମୟ, ଅଗ୍ନି ପରି ବ୍ୟାପକ ଓ ପରମାଣୁ ପରି ଅଦୃଶ୍ୟ । ସେପରି ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ନିରାକାର ବସ୍ତୁର ଆକାର ସ୍ଥାପିତ ନ

ହୋଇଛି, ନିରାକାର ସହିତ ମନ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଚିତ୍ତଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ।

ଏହି ମହାସତ୍ୟକୁ ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ମୁନି ଋଷି ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକୃତି ସ୍ଥାପନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଇଷ୍ଟ ଦେବା ଦେବୀଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ସୁନ୍ଦର ଓ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରତୀମା ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି । ତା ସହିତ ଦିବ୍ୟ ଆୟୁଧ, ଦିବ୍ୟ ଭୂଷଣ, ଦିବ୍ୟ ଆଭରଣ, ଦିବ୍ୟଗୁଣ, ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ, ଦିବ୍ୟବାହନ, ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ସହିତ ଏହି ଦିବ୍ୟ ଆକୃତିକୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି, ସାଧକ ମାନଙ୍କଠାରେ ସେହି ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ଯାଏ । ଏକ ରେଡିଓ, ଧ୍ୱନି ତରଙ୍ଗ ଆକର୍ଷଣ କଲାପରି ସାଧକ ସେହି କଳ୍ପନାମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଦୈବୀଶକ୍ତିକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ପାରିଥାଏ ।

ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଆଧାର କରି, ସାଧକମାନେ ଧ୍ୟାନ କରିବାପାଇଁ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କର ଅନେକ ବିବିଧ ଆକୃତି କଳ୍ପନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହା କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ , ଯେଉଁ ଦୈବୀ ଶକ୍ତିକୁ ନିଜପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ,ସେହି ଦେବଙ୍କର ଯେଉ ଆକୃତି ହେବା ଉଚିତ ସେହି ଆକୃତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଦେବାକୃତି ବିଧାନ କରାଯାଇଛି, ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଈଶ୍ୱରମୟ କରିବାପାଇ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ‘ ବିଶ୍ୱରୂପ ’ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

ଗାୟତ୍ରୀ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶକ୍ତି, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶକ୍ତି ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଅଣୁ ପରମାଣୁରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ସର୍ବତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀମୟ । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଶରୀରରେ ଏ ଜଗତ ପୁରି ରହିଥିବାର ଭାବନା ଧାରଣ କରିବା ଅର୍ଥ

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ବିରାଟ ରୂପ ଦର୍ଶନ କୁହାଯାଏ । ସେହି ବିରାଟ ରୂପ ଦର୍ଶନ ବା ସାଧକ ଭାବନାରେ ଯେଉଁ ବିରାଟତ୍ୱ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ତାହାର ସ୍ୱରୂପକୁ ସାଧକ ନିଜ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅନ୍ୟ ମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥାଏ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ବିରାଟରୂପ ଦର୍ଶନର ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜର ସ୍ତୋତ୍ର ହିଁ ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ବିରାଟରୂପ ଦର୍ଶନର ବା ଅନୁଭୂତିର ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା । ପଞ୍ଜର କହନ୍ତି ଶରୀର ଢାଞ୍ଚାକୁ , ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଶରୀରର ସେହି ଢାଞ୍ଚା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସାରା ବ୍ୟାପି ରହି ଥିବାର କୁହାଯାଏ । ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜର ସ୍ତୋତ୍ର ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱରୂପର ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା । ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରର ପଠନ, ଚିନ୍ତନ ଓ ଭାବନା ସହିତ ଧ୍ୟାନ କଲେ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଓ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ବିରାଟରୂପୀ ଗାୟତ୍ରୀ ଦର୍ଶନ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ପଞ୍ଜରମ୍ -

ଭୂର୍ଭୁବ ସୁବିରିତ୍ୟେତୈର୍ନିଗମତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିକାମ୍
ମହର୍ଜନସ୍ତପଃ ସତ୍ୟଂ ଲୋକୋପରି ସୁସଂସ୍ଥିତାମ୍ ॥ ୧

ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଦ୍ୱାରା ଏହି ନିଗମକୁ ବା ତ୍ରୀଲୋକକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରନ୍ତି ଓ ମହଃ ଜନଃ ତପଃ ସତ୍ୟମ୍ ଲୋକ ଏହି ନିଗମ ବା ତ୍ରୀଲୋକ ଉପରେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ହୋଇ ରହିଛି ।

କୃତୋଗାନ ବିନୋଦାଦି କଥାଳାପେଷୁ ତତ୍ପରାମ୍
ତଦିତ୍ୟବାଙ୍ ମନୋଗମ୍ୟ ତେଜୋରୂପ ଧରାଂ ପରାମ୍ ॥ ୨

ସେ, ତାଙ୍କ ଗୁଣଗାନରେ କି ବାର୍ତ୍ତାଳାପରେ ବିନୋଦିତ ହେବା ଠାରୁ ଉପରେ ଥିଲେ ବି , ସେ ତେଜରୂପା ପରା ପ୍ରକୃତି ,ବାଣି ଓ ମନର ଗମ୍ୟ ବା ବାଣି ଓ ମନ ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଥାନ୍ତି ।

ଜଗତ ପ୍ରସବିତ୍ରୀଂ ତାଂ ସବିତୁଃ ସୃଷ୍ଟିକାରିଣୀମ୍
ବରେଣ୍ୟମିତ୍ୟନ୍ନମୟୀଂ ପୁରୁଷାର୍ଥଫଳପ୍ରଦାମ୍ ॥ ୩

ଜଗତକୁ ସଂରଚନା କରିଥିବା ସବିତା , ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତ୍ରି ଅଟନ୍ତି । ବରେଣ୍ୟମ୍ ଅର୍ଥ ସେହି ଅନ୍ନମୟୀ ବା ଜୀବନୀଶକ୍ତି ମୟୀ ଶକ୍ତି ଯେ ଏହି ଜୀବଜଗତ୍ତୁ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଫଳ ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେ ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କର ବରଣ ଯୋଗ୍ୟ ।

ଅବିଦ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଯ୍ୟା ଚ ତେଜୋବତ୍‌ଗର୍ଭସଜ୍ଞିକାମ୍
ଦେବସ୍ୟ ସଚ୍ଛିଦାନନ୍ଦ ପରବ୍ରହ୍ମ ରସାତ୍ମିକାମ୍ ॥ ୪

ସେ ଅବିଦ୍ୟା, ବର୍ଣ୍ଣରହିତ । ସେ ସଚ୍ଛିଦାନନ୍ଦ ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ରସମୟୀ ତେଜଯୁକ୍ତ ଗର୍ଭ ସଦୃଶ ।

ଭଗବାନ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ଅଣୁ ଓ ପରମାଣୁର ସକଳ ଜୀବଜଗତ ଶବ୍ଦ ଓ ଶକ୍ତି ରୂପରେ ଗୂଢ ଗର୍ଭରେ ବା ମହତ୍ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ଥାନ୍ତି ଓ ସୃଷ୍ଟି ଆଦ୍ୟରେ ସେହି ଗୁଢ ଗର୍ଭରୁ ସେମାନେ ନିସୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ତେଜୋମୟ ରସମୟ ଗର୍ଭସଜ୍ଞାରେ ଅଭିହିତ କରିବା ଭୂଲ୍ ନ ହୋଇପାରେ ।

ଯଦ୍ଦୟଂ ଧୀମହି ସା ବୈ ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୱୈତସ୍ୱରୂପିଣୀମ୍
ଧିୟୋ ଯୋନସ୍ତୁ ସବିତା ପ୍ରଚୋଦୟାଦୁପାସିତାମ୍ ॥ ୫

ସେ ଅଦ୍ୱୈତ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ବୋଲି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ । ସେହି ସବିତା , ଉପାସନା କରିବାପାଇଁ ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତି ।

ତାଦୃଗସ୍ୟା ବିରାଟ୍‌ରୂପାଂ କିରୀଟବରରାଜିତାମ୍
ବ୍ୟୋମକେଶାଲକାକାଶାଂ ରହସ୍ୟଂ ପ୍ରବଦାମ୍ୟହମ୍ ।।୬

ସେହି ବିରାଟରୂପା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କିରୀଟି ଦ୍ୱାରା ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି । ବ୍ୟୋମ ତାଙ୍କର କେଶ, ଆକାଶ ତାଙ୍କର ଅଳକା । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ରହସ୍ୟ ।

ମେଘ ଭ୍ରୁକୁଟିକାକ୍ରାନ୍ତାଂ ବିଧିବିଷ୍ଣୁଶିବାର୍ଚିତାମ୍
ଗୁରୁ ଭାର୍ଗବକର୍ଣ୍ଣା ତାଂ ସୋମସୂର୍ଯ୍ୟାଗ୍ନିଲୋଚନାମ୍ ।। ୭

ମେଘ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୁକୁଟୀ ,ସେ ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଚ୍ଚିତ , ଗୁରୁ ଶୁକ୍ର ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ,ସୋମ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅଗ୍ନି ତାଙ୍କର ତ୍ରିନେତ୍ର ।

ପିଙ୍ଗଳେଡାଦ୍ୱୟଂ ନୂନଂ ବାୟୁନାସାପୁଟାନ୍ୱିତାମ୍
ସନ୍ଧ୍ୟୌଭୟୋଷ୍ଠପୁଟିତାଂ ଲସଦ୍ୱାଗ୍‌ଭୂପଜିହ୍ୱିକାମ୍ ।।୮

ଇଡା ପିଙ୍ଗଳା ନାଡୀଦ୍ୱୟ ତାଙ୍କର ନାସାପୁଟ, ଦୁଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଓଷ୍ଠ ପୁଟ ଓ ଉପଜୀହ୍ୱା ତାଙ୍କର ବାଣୀ । ଇଡା ପିଙ୍ଗଳାର ସ୍ଥାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କାରିତା ସାଧନା ପଥେ ଖଣ୍ଡରେ କୁହା ଯାଇଛି । ଏହି ନାଡୀଦ୍ୱୟ ଶରୀରର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନାଡୀ ଓ ଏଥିରେ ବାୟୁ ଯାତାୟତ କରାଇ ଜୀବ ସଦ୍ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବାରୁ ତାହା ଦେବୀଙ୍କର ଦୁଇ ନାସାପୁଟ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଛି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ୟୁମଣିକଣ୍ଠାଂ ଚ ଲସତ୍‌ବାହୁ ସମନ୍ୱିତାମ୍
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ୟ ହୃଦୟାସକ୍ତାଂ ବସୁସୁସ୍ତନମଣ୍ଡଳାମ୍ ।।୯

ଦୁଇସନ୍ଧ୍ୟା ରୂପି ଦ୍ୟୁମଣୀ ଭୂଷିତ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ , ଶୋଭାଯୁକ୍ତ ବାହୁ , ପର୍ଯନ୍ୟ ବା ଜଳ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଓ ବସୁମାନେ ତାଙ୍କର ସ୍ତନମଣ୍ଡଳ ।

ବିତତାକାଶମୁଦରଂ ସୁନାଭ୍ୟନ୍ତରଦେଶକାମ୍
ପ୍ରଜାପତ୍ୟାଖ୍ୟଜଘନାଂ କଟୀନ୍ଦ୍ରାଣୀତିସଞ୍ଜିକାମ୍ ।।୧୦

ତାଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଆକାଶ ହେଉଛି ଉଦର, ଭୂଃ ଅନ୍ତର୍ଦେଶ ହେଉଛି ନାଭି , ପ୍ରଜାପତି ହେଉଛନ୍ତି ଜଘନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ତାଙ୍କର କଟୀ ।

ଉରୁମଳୟମେରୁଭ୍ୟାଂ ସନ୍ତି ଯତ୍ରାସୁରଦ୍ୱିଷଃ
ଜାନୁନି ଜହ୍ନୁକୁଶିକୌ ବୈଶ୍ୱଦେବସଦାଭୁଜାମ୍ ।।୧୧

ଉରୁ ଦ୍ୱୟ ତାଙ୍କର ମଳୟମେରୁ ଯେଉଁଠି ଅସୁର ଦ୍ୱେଷୀ ଦେବତାମାନେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ଜହ୍ନୁ କୁଶିକ ତାଙ୍କର ଜାନୁ ଓ ଭୁଜଦ୍ୱୟ ବୈଶ୍ୱଦେବ ।

ଅୟନଦ୍ୱୟଂ ଜଂଘାଦ୍ୟଂ ଖୁରାଦି ପିତୃସଞ୍ଜିକାମ୍
ପଦାଂଘ୍ରି ନଖରୋମାଦି ଭୁତଳଦ୍ରୁମଲାଂଛିତାମ୍ ।।୧୨

ଜଂଘଦ୍ୱୟର ଆଦିସ୍ଥାନ ହେଉଛି ଅୟନ ବା ଯାତାୟତ ବାଟ , ଖୁରା ହେଉଛି ପିତୃଗଣ , ପଦ ଅଂଘ୍ରି ନଖ ରୋମ ଆଦି ଭୂତଳର ବୃକ୍ଷ ।

ଗ୍ରହରାଶିର୍ଦେବର୍ଷୟୋ ମୂର୍ତ୍ତି ଚ ପରସଞ୍ଜିକାମ୍
ତିଥିମାସସ୍ତୁବର୍ଷାଖ୍ୟଂ ସୁକେତୁନିମିଷାତ୍ମିକାମ୍
ମାୟା କଳ୍ପିତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟାଂ ସନ୍ଧ୍ୟାଚ୍ଛାଦନ ସଂବୃତାମ୍ ।। ୧୩

ଗ୍ରହ, ରାଶି, ଦେବ, ଋଷିମାନେ, ପରସଙ୍କକ-ଶଶିଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ,ତିଥି ମାସ ବର୍ଷ ଋତୁ ଓ ସୁକେତୁ ନିମେଷ ଆଦି ଏକ ଏକ ମାୟା କଳ୍ପିତ ବୈଚିତ୍ରତା ଦ୍ଵାରା ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ରୂପି ଆଚ୍ଛାଦନ ଦ୍ଵାରା ସେ ଆବୃତ ଅଟନ୍ତି ।

ଜ୍ଵଲତ୍କାଳାନଳପ୍ରଭାଂ ତଡିତ୍କୋଟିସମପ୍ରଭାମ୍
କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରତିକାଶାଂ ଚନ୍ଦ୍ରକୋଟି ସୁଶିତଳାମ୍ ॥୧୪

ସେ ଜ୍ଵଳନ୍ତ କାଳାଗ୍ନି ପରି ତେଜଯୁକ୍ତ, କୋଟିଏ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତି ପରି ପ୍ରଭାଯୁକ୍ତ, କୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ପ୍ରକାଶବତୀ ବା ଆଲୋକମୟୀ ,ଓ କୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପରି ଶିତଳ ।

ସୁଧାମଣ୍ଡଳମଧ୍ୟସ୍ଥାଂ ସାନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦାଽମୃତାତ୍ମିକାମ୍
ପ୍ରାଗତୀନାଂ ମନୋରମ୍ୟାଂ ବରଦାଂ ବେଦମାତରମ୍ ॥୧୫

ସୁଧାମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆନନ୍ଦମୟୀ ଓ ଅମୃତମୟୀ ଅଟନ୍ତି । ସେ ଆଗ ପଛ ସବୁ ଦିଗରୁ ମନୋରମ , ବରଦାୟିନୀ ଓ ବେଦମାତା ଅଟନ୍ତି ।

ଷଡଂଗା ବର୍ଣ୍ଣିତା ସା ଚ ତାରେବ ବ୍ୟାପକତ୍ରୟମ୍
ପୂର୍ବୋକ୍ତଦେବତାଂ ଧ୍ୟାୟେତ୍ସାକାରଗୁଣସଂଯୁତାମ୍ ॥ ୧୬

ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ଛଅ ଅଙ୍ଗ ତ୍ରୀଭୁବନରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଋଷି,ବସୁ ଓ ଦେବତା ମାନଙ୍କର ଗୁଣ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକାର ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ ।

ପଞ୍ଚବକ୍ତ୍ରାଂ ଦଶଭୁଜାଂ ତ୍ରିପଞ୍ଚନୟନୈର୍ଯୁତାମ୍
ମୁକ୍ତାବିଦ୍ରୁମସୌବର୍ଣ୍ଣା ସ୍ଵଚ୍ଛଶୁଭ୍ରସମାନନାମ୍ ॥ ୧୭

ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ମୁଖ, ଦଶଭୁଜ ଓ ତ୍ରୀ ପଞ୍ଚ ବା ପଞ୍ଚଦଶ ନେତ୍ର । ତା ଅର୍ଥ ଶିବଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିମୁଖରେ ତିନି ନେତ୍ର ରହିଛି । ତେଣୁ ସେ ତ୍ରୀନେତ୍ରା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ମୁକ୍ତା ବିଦ୍ରୁମ ତୁଲ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ , ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୁଭ୍ର ଆନନ ।

ଆଦିତ୍ୟମାର୍ଗଗମନାଂ ସ୍ମରେତ୍ ବ୍ରହ୍ମସୁରୂପିଣୀମ୍
ବିଚିତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ଜନନୀଂ ସ୍ମରେଦ୍ୱିଦ୍ୟାଂ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ॥ ୧୮

ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଗମନ କରନ୍ତି ,ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପିଣୀଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ । ତା ଅର୍ଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାଡୀରେ ବା ଇଡା ନାଡୀରେ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଗମନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେହି ବିଚିତ୍ରରୂପା ଓ ମନ୍ତ୍ର ଜନନୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପଞ୍ଜର ବା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ୍ ବିଶ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏତିକିରେ
ସମାପ୍ତ

॥ ଗାୟତ୍ରୀ ସଂହିତା ॥

ଆଦି ଶକ୍ତିରିତି ବିଷ୍ଣୋସ୍ତାମହଂ ପ୍ରଣମାମି ହି
ସର୍ଗ ସ୍ଥିତି ବିନାଶଶ୍ଚ ଜାୟନ୍ତେ ଜଗତୋଽନୟା ॥୧

ଗାୟତ୍ରୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆଦିଶକ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଜଗତର ନିର୍ମାଣ,ପାଳନ ଓ ବିନାଶ ହେଉଛି । ସେହି ଶକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ।

ନାଭି ପଦ୍ମ ଭୁବା ବିଷ୍ଣୋର୍ବ୍ରହ୍ମଣା ନିର୍ମିତଂ ଜଗତ୍
ସ୍ଥାବରଂ ଜଙ୍ଗମଂ ଶକ୍ତ୍ୟା ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଏବ ବୈ ଧ୍ରୁବମ୍ ।।୨

ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନାଭି କମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମା , ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଡ ଓ ଚେତନ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କେଶେଭ୍ୟୋ ନିର୍ଗତା ହି ସୁରାପଗା
ଭଗୀରଥଂ ତଥାରୈବ ପରିବାରସମଂ ଯଥା ।।୩
ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ସମୁଦ୍ଭୂୟ ଯା ହୃତ୍ମାନସରୋବରେ
ଗାୟତ୍ରୀ ସକୁଳଂ ପାରଂ ତଥା ନୟତି ସାଧକମ୍ ।।୪
ସାସ୍ତି ଗଂଗୈବ ଜ୍ଞାନାଖ୍ୟ ସୁନିରେଣ ସମାକୁଳା
ଜ୍ଞାନ ଗଂଗା ତୁ ତାଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ବାରଂ ବାରଂ ନମାମ୍ୟହମ୍ ।।୫

ଯେପରି ଶିବଙ୍କ ଜଟାକେଶରୁ ନିସୃତ ହୋଇଥିବା ଗଙ୍ଗା ଭଗୀରଥ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ, ସେହିପରି ସଂସାରର ପାଳନ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟର ମାନସରୋବରରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ସାଧକ ଓ ତାର କୁଳ ପରିବାରକୁ ଭବସାଗରରୁ ପାର କରିଦେବେ । ସେହି ଗାୟତ୍ରୀ-ଜ୍ଞାନରୂପି ଜଳରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ପରମ ପାବନୀ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ।

ଋଷୟୋ ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରାଣି ସର୍ବେ ଚୈବ ମହର୍ଷୟଃ
ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ହୃଦି ଗାୟତ୍ରୀ ଧାରୟନ୍ତି ସ୍ତୁବନ୍ତି ଚ ।।୬

ଋଷିବୃନ୍ଦ, ମହର୍ଷିବୃନ୍ଦ, ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଚୟ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରନ୍ତି ।

ହ୍ରାଁ ଶ୍ରାଁ କ୍ଲାଁ ଚେତି ରୂପୈସ୍ତୁ ତ୍ରିଭିର୍ବା ଲୋକପାଳିନୀ
ଭାସତେ ସତତଂ ଲୋକେ ଗାୟତ୍ରୀ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ॥୭

ହ୍ରାଁ ଶ୍ରାଁ କ୍ଲାଁ ତିନି ରୂପରେ ତ୍ରିଭୁବନ ପାଳିନୀ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ଗାୟତ୍ରୀ ସଂସାରରେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରକାଶିତ ଅଛନ୍ତି ।

ଗାୟନ୍ତେିବ ମତା ମାତା ବେଦାନାଂ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ପଦାମ୍
ଚତ୍ୱାରୋଽପି ସମୁତ୍ପନ୍ନା ବେଦାସ୍ତସ୍ୟା ଅସଂଶୟମ୍ ॥୮

ଗାୟତ୍ରୀ , ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମ୍ପଦରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହେଉଥିବା ବେଦମାନଙ୍କର ମାତା ରୂପେ ବିଦିତ ଓ ବେଦମାନେ ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ।

ପରମାତ୍ମନସ୍ତୁ ଯା ଲୋକେ ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତିର୍ବିରାଜତେ
ସୂକ୍ଷ୍ମା ଚ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ଚୈବ ଗାୟତ୍ରୀତ୍ୟଭିଧିୟତେ ॥୯

ସଂସାରରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱୀକ ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି , ତାକୁ ହିଁ ଗାୟତ୍ରୀ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଭାବାଦେବ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଭୂତାନାମଭିଜାୟତେ
ଅନ୍ତଃକରଣେଷୁ ଦେବାନାଂ ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ହି ସମୁଦ୍ଭବ ॥୧୦

କେବଳ ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଦେବ ତତ୍ତ୍ୱ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।

ଗାୟତ୍ର୍ୟୁପାସନାକରଣାଦାତ୍ମଶକ୍ତିର୍ବିବର୍ଦ୍ଧତେ
ପ୍ରାପ୍ୟତେ କ୍ରମଶୋଽଜସ୍ୟ ସାମିପ୍ୟଂ ପରମାତ୍ମନଃ ॥୧୧

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଉପାସନା ଫଳରେ ଜୀବର ଆତ୍ମବଳ ବୃଦ୍ଧିହୁଏ ଓ ଧିରେ ଧିରେ ସେ ଜନ୍ମବନ୍ଧନ ରହିତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମୀପତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ଶୌଚଂ ଶାନ୍ତିର୍ବିବେକ ଶ୍ଚୈତଲ୍ଲାଭ ତ୍ରୟମାତ୍ମିକମ୍
ପଶ୍ଚାଦବାପ୍ୟତେ ନୂନଂ ସୁସ୍ଥିରଂ ତଦୁପାସକମ୍ ॥୧୨

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ମନକୁ ବଶରେ ରଖିପାରୁଥିବା ସାଧକ, ପବତ୍ରତା,ଶାନ୍ତି ଓ ବିବେକ ରୂପେ ତିନି ପ୍ରକାର ଆତ୍ମିକ ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥାଏ । ସେ ସର୍ବଦା ନିଜ ଉପାସନାରେ ସ୍ଥିର ରହିଥାଏ ।

କାର୍ଯେ୍ୟଷୁ ସାହସଃ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ କର୍ମନିଷ୍ଠା ତଥୈବ ଚ
ଏତେ ଲାଭାଶ୍ଚ ବୈ ତସ୍ମାଜ୍ଜାୟନ୍ତେ ମାନସାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥୧୩

କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହସ, ସ୍ଥିରତା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଆଦି କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧି ତିନି ଲାଭ ସହିତ ପବତ୍ରତା,ଶାନ୍ତି ଓ ବିବେକ ଆଦି ମନ ସମ୍ବନ୍ଧି ଏହି ତିନି ଲାଭ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ମିଳିହୁଏ ।

ପୁଷ୍କଳଂ ଧନ ସଂସିଦ୍ଧିଃ ସହଯୋଗଶ୍ଚ ସର୍ବତଃ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଂ ବା ତ୍ରୟ ସ୍ୟୁସ୍ତସ୍ମାଲ୍ଲାଭାଶ୍ଚ ଲୌକିକାଃ ॥୧୪

ସନ୍ତୋଷଜନକ ତଥା ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁସାରେ ଧନ ବୃଦ୍ଧି, ସବୁ ଦିଗରୁ ସହଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତି ସହିତ ଶାରୀରିକ ସ୍ୱସ୍ଥତା ଆଦି ସାଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧି ତିନି ଲାଭ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

କାଠିନ୍ୟଂ ବିବିଧଂ ଘୋରଂ ହ୍ୟାପଦାଂ ସଂହତିସ୍ତଥା
ଶୀଘ୍ରଂ ବିନାଶତାଂ ଯାନ୍ତି ବିବିଧା ବିଘ୍ନରାଶୟଃ ॥୧୫

ସେହି ଦେବୀଙ୍କ କୃପାରୁ ନାନା ପ୍ରକାର କଠିନତା, ଘୋର ବିପତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ବିଘ୍ନରାଶି ସବୁ ଅଚିରେ ନାଶ ହୁଏ ।

ବିନାଶାଦୁକ୍ତ ଶତ୍ରୁଣାମନ୍ତଃ ଶକ୍ତିର୍ବିବର୍ଦ୍ଧତେ
ସଙ୍କଟାନାମନାୟାସଂ ପାରଂ ଯାତି ତୟା ନରଃ ॥୧୬

କଠିନତା,ବିପତ୍ତି ଓ ବିଘ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ଉପରୋକ୍ତ ଶତ୍ରୁମାନେ ବିନାଶ ହୋଇଗଲା ପରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆନ୍ତରିକଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗେ ଓ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ସଙ୍କଟରୁ ଅନାୟାସରେ ମୁକ୍ତି ପାଇଯାଏ ।

ଗାୟତ୍ର୍ୟୁପାସକସ୍ୱାନ୍ତେ ସତ୍କାମା ଉଦ୍ଭବନ୍ତି ହି
ତତ୍ପୂର୍ତୟେଽଭିଯାୟନ୍ତେ ସହଜଂ ସାଧନାନପି ॥୧୭

ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସକଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ସତ୍ ଇଚ୍ଛା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ତାହା ଅତି ସହଜରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ।

ତୃଟୟଃ ସର୍ବଥା ଦୋଷା ବିଘ୍ନା ଯାନ୍ତି ଯଦାନ୍ତତାମ୍
ମାନବୋ ନିର୍ଭୟଂ ଯାତି ପୂର୍ଣ୍ଣନ୍ନୋତିପଥଂ ତଦା ॥୧୮

ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ କଠିନତା,ବିପତ୍ତି ଓ ବିଘ୍ନ ଆଦି ଦୋଷ ତୃଟି ଓ ବିଘ୍ନର ଅନ୍ତ ହୋଇ ଯାଏ ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ନତି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥାଏ ।

ବାହ୍ୟଂଚାଭ୍ୟନ୍ତରଂ ତ୍ୱସ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ ସନ୍ମାର୍ଗଗାମିନଃ
ଉନ୍ନତେରୁଭୟଂ ଦ୍ୱାରଂ ଯାତ୍ୟୁନ୍ମୁକ୍ତକପାଟତାମ୍ ॥୧୯

ଏହିପରି ସନ୍ମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର, ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ତାହାର ଅନ୍ତର ଓ ବାହାର ଉଭୟ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।

ଅତଃ ସ୍ୱସ୍ଥେନ ଚିତ୍ତେନ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ନିଷ୍ଠୟା ତଥା
କତ୍ତର୍ବ୍ୟାବିରତଂ କାଳେ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ସମୁପାସନା ॥୨୦

ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ନିଷ୍ଠା ଓ ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ଠିକ ସମୟରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ।

ଦୟାଳୁଃ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନା ମାତା ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଯଥା
କଲ୍ୟାଣଂ କୁରୁତେ ହ୍ୟେବ ପ୍ରେମ୍‌ଣା ବାଲସ୍ୟ ଚାତ୍ମନଃ ॥୨୧
ତଥୈବ ମାତା ଲୋକାନାଂ ଗାୟତ୍ରୀ ଭକ୍ତବତ୍ସଳା
ବିଦଧାତି ହିତଂ ନିତ୍ୟଂ ଭକ୍ତାନାଂ ଧ୍ରୁବମାତ୍ମନଃ ॥୨୨

ଯେପରି ଦୟାଳୁ ଶକ୍ତିମୟୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିମତୀ ମାତା ପ୍ରେମଭାବରେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତାନର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ଭକ୍ତବତ୍ସଳା ଜଗତଜନନୀ ଗାୟତ୍ରୀ, ସମସ୍ତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ହିତ ସାଧନ କରନ୍ତି ଓ କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ।

କୁର୍ବନ୍ନପି ତ୍ରୁଟିର୍ଲୋକେ ବାଳକୋ ମାତରଂ ପ୍ରତି
ଯଥା ଭବତି କର୍ଶ୍ଚିନ୍ନ ତସ୍ୟା ଅପ୍ରିତିଭାଜନଃ ॥୨୩
କୁର୍ବନ୍ନପି ତ୍ରୁଟିର୍ଭକ୍ତଃ କ୍ୱଚିତ୍ ଗାୟତ୍ର୍ୟୁପାସନେ
ନ ତଥା ଫଳମାପ୍ନୋତି ବିପରିତଂ କଦାଚନ ॥୨୪

ଯେପରି ସଂସାରରେ ସନ୍ତାନମାନେ ମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ କୌଣସି ଭୂଲ କରିଦେଲେ ମାତାଙ୍କ ସ୍ନେହରୁ କେବେ ବି ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି , ସେପରି କୌଣସି ଭକ୍ତ ଉପାସନାରେ କୌଣସି ତୃଟି ବା ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରିଦେଲେ ବି ସେ କେବେ ମାତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି ଓ ବିପରିତ ଫଳ ଲାଭ କରି ନଥାନ୍ତି ।

ଅକ୍ଷରାଣି ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଗୁମ୍ଫନଂ ହ୍ୟସ୍ତି ତଦ୍ୱିଧମ୍
ଭବନ୍ତି ଜାଗୃତା ଯେନ ସର୍ବା ଗୁହ୍ୟାସ୍ତୁ ଗ୍ରନ୍ଥୟଃ ॥୨୫

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରେତ୍ୟକ ଅକ୍ଷର ଯାହାଦ୍ୱାରା ଉପଯୁକ୍ତ ବିଧି ଅନୁସାରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥାଏ , ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷର ସମ୍ବନ୍ଧିତ, ତାହାର ଶରୀରର ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥିମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ଜାଗୃତା ଗ୍ରନ୍ଥୟସ୍ତ୍ୱେତାଃ ସୂକ୍ଷ୍ମାଃ ସାଧକମାନସେ
ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିଂ ସମୁଦ୍ଭୂତିଂ କ୍ଷିପ୍ରଂ କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟସଂଶୟମ୍ ॥୨୬

ସାଧକର ଗୁପ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଯୌଗିକ ଗ୍ରନ୍ଥିମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲା ପରେ, ସାଧକ ମନରେ ଅଚିରେ ଅଶେଷ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାନ୍ତି , ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଜନୟନ୍ତି କୃତେ ପୁଂସାମେତା ବୈ ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତୟଃ
ବିବିଧାନ୍ ବୈ ପରିଣାମାନ୍ ଭବ୍ୟାନ୍ ମଙ୍ଗଳପୁରିତାମ୍ ॥୨୭

ସେହି ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ଓ ମଙ୍ଗଳମୟ ପରିଣାମ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ।

ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟୋଚ୍ଚାରଣଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ ଶୁଦ୍ଧମେବାପ୍ରମାଦତଃ
ତଦଶକ୍ତୋ ଜପେନିତ୍ୟଂ ସପ୍ରଣବାସ୍ତୁବ୍ୟାହୃତୀଃ ।।୨୮

ସେହି ହେତୁ ମନରେ ଦ୍ୱିଧା ରହିତ ହୋଇ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଉଚ୍ଚାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଏପରି କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ତେବେ ଓଁ ସହିତ କେବଳ ବ୍ୟାହୃତି ତ୍ରୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ଜପ କରିବା ଉଚିତ ।

ଓମିତି ପ୍ରଣବଃ ପୂର୍ବ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱସ୍ତଦୁତ୍ତରମ୍
ଏଷୋକ୍ତା ଲଘୁ ଗାୟତ୍ରୀ ବିଦ୍ୱଦ୍‌ଭିର୍ବେଦପଣ୍ଡିତୈଃ ।।୨୯

ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଣବ ଓଁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଉଚିତ, ପରେ ଭୂଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବେ ଯାହାକୁ ବେଦଜ୍ଞ ବିଦ୍ୱାନ ମାନେ ଲଘୁ ଗାୟତ୍ରୀ କହନ୍ତି । ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି, ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉ କି ପୁରୁଷ ହେଉ , ନିଜର ବ୍ୟସ୍ତ ବହୁଳ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ସମୟ ବାହାର କରି ଏହି ଲଘୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କଲେ, ତାହାହିଁ ମାତାଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ଶୁଦ୍ଧଂ ପରିଧାନମାଧାୟ ଶୁଦ୍ଧେ ବୈ ବାୟୁମଣ୍ଡଳେ
ଶୁଦ୍ଧ ଦେହମନୋଭ୍ୟାଂ ବି କାର୍ଯ୍ୟା ଗାୟତ୍ର୍ୟୁପାସନା ।।୩୦

ଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ଶୁଦ୍ଧ ବାତାବରଣରେ, ଦେହ ଓ ମନ ଶୁଦ୍ଧ ରଖି ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ।

ଦୀକ୍ଷାମାଦାୟ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠାଗ୍ରଜନ୍ମନା
ଆରଭ୍ୟତାଂ ତତଃ ସମ୍ୟକ୍‌ବିଧିନୋପାସନା ସତା ।।୩୧

କୌଣସି ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ବିଧି ପୂର୍ବକ ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ ।

ଗାୟତ୍ର୍ୟୁପାସନାମୁକ୍ତ୍ୱା ନିତ୍ୟାବଶ୍ୟକ କର୍ମଷୁ
ଉକ୍ତସ୍ତତ୍ର ଦ୍ୱିଜାତୀନାଂ ନାନଧ୍ୟାୟୋ ବିଚକ୍ଷଣୈଃ ।।୩୨

ବିଦ୍ୱାନ୍ ମାନେ କହିଛନ୍ତି , ଦ୍ୱିଜତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନାକୁ ସେମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କର୍ମ ବୋଲି କହିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଆରାଧୟନ୍ତିଂ ଗାୟତ୍ରୀଂ ନ ନିତ୍ୟଂ ଯେ ଦ୍ୱିଜନ୍ମନଃ
ଯାୟନ୍ତେ ହି ସ୍ୱକର୍ମଭ୍ୟସ୍ତେ ଚ୍ୟୁତା ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ।।୩୩

ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଜ ନିତ୍ୟପ୍ରତି ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନା ନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ନିସନ୍ଦେହରେ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଧରାଯାଏ ।

ଶୁଦ୍ରାସ୍ତୁ ଜନ୍ମନା ସର୍ବେ ପଶ୍ଚାତ୍ୟାନ୍ତି ଦ୍ୱିଜତ୍ୱତାମ୍
ଗାୟତ୍ର୍ୟେବ ଜନାଃ ସାଙ୍ଗ ହ୍ୟୁପବୀତସ୍ୟ ଧାରଣାତ୍ ।।୩୪

ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମରୁ ଶୁଦ୍ର ଅଟନ୍ତି । ତାପରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଧାରଣ କରି ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଉପାସନା କରି ମନୁଷ୍ୟ ଦ୍ୱିଜ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଉଚ୍ୟତା ପତିତାନାଂ ଚ ପାପିନାଂ ପାପନାଶନମ୍
ଜାୟତେ କୃପୟୈବାସ୍ୟାଃ ବେଦମାତୁରନନ୍ତୟୋ ।।୩୫

ପତିତମାନେ ଉଚ୍ଚତ୍ୱ ଲାଭ କରନ୍ତି ଓ ପାପି ମାନେ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇଥାନ୍ତି କେବଳ ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଅନନ୍ତ କୃପାରୁ ।

ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଯା ଯୁତା ସନ୍ଧ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମସନ୍ଧ୍ୟା ତୁ ସା ମତା
କୀର୍ତ୍ତିତଂ ସର୍ବତଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତସ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନମାଗମୈଃ ।।୩୬

ଯେଉଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀଯୁକ୍ତ, ତାକୁ ବ୍ରହ୍ମସନ୍ଧ୍ୟା କହନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସେପରି ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସୁତରାଂ ସେହି ସନ୍ଧ୍ୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରଣୀୟ ।

ଆଚମନଂ ଶିଖାବନ୍ଧଃ ପ୍ରାଣାୟାମୋଽଘମର୍ଷଣମ୍
ନ୍ୟାସଶ୍ଚୋପାସନାୟାଂ ତୁ ପଞ୍ଚକୋଷା ମତା ବୁଧୈଃ ।।୩୭

ଯେଉଁ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଆଚମନ, ଶିଖାବନ୍ଧନ, ପ୍ରାଣାୟାମ, ଅଘମର୍ଷଣ ଓ ନ୍ୟାସ ଆଦି ପଞ୍ଚ କର୍ମ କରାଯାଏ, ବିଦ୍ୱାନ୍ ମାନେ ତାହାକୁ ପଞ୍ଚକୋଷି ଗାୟତ୍ରୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଧ୍ୟାନସ୍ତୁ ତତଃ ପଶ୍ଚାତ୍ ସାବଧାନେନ ଚେତସା
ଜପ୍ୟା ସତତଂ ତୁଳସୀମାଳୟା ଚ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ।।୩୮

ଉପରୋକ୍ତ ପଞ୍ଚ କର୍ମ ପରେ ,ସାବଧାନ ଚିତ୍ତହୋଇ ଧ୍ୟାନ କରିବା ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ ତୁଳସୀ ମାଳାରେ ଜପ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଏକବାରଂ ପ୍ରତିଦିନଂ ନ୍ୟୁନତୋ ନ୍ୟୁନସଙ୍ଖ୍ୟକମ୍
ଧୀମାନ୍ମନ୍ତ୍ର ଶତଂ ନୂନଂ ନିତ୍ୟମଷ୍ଟୋତରଂ ଜପେତ୍ ।।୩୯

ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜନ, ଏହି ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଅତି କମ୍ ରେ ଏକମାଳା ବା ୧୦୮ ବାର ଅବଶ୍ୟ ଜପ କରିବା ଉଚିତ ।

ବ୍ରାହ୍ମେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଙ୍ମୁଖୋ ମେରୁଦଣ୍ଡଂ ପ୍ରତନ୍ୟ ହି
ପଦ୍ମାସନଂ ସମାସୀନଃ ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନମାଚରେତ୍ ।।୪୦

ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତରେ ପୂର୍ବାଭିମୁଖ ହୋଇ,ପଦ୍ମାସନରେ ବସି,ମେରୁଦଣ୍ଡ ସିଧାରଖି ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଦୈନ୍ୟରୁକ୍ ଶୋକ ଚିନ୍ତାନାଂ ବିରୋଧାକ୍ରମଣାପଦାମ୍
କାର୍ଯ୍ୟ ଗାୟତ୍ର୍ୟନୁଷ୍ଠାନଂ ଭୟାନାଂ ବାରଣାୟ ଚ ॥୪୧

ଦୀନତା,ରୋଗ,ଶୋକ,ଚିନ୍ତା, ବିରୋଧ,ଆକ୍ରମଣ, ଆପଦ ବିପଦର ଭୟ ନିବାରଣ ପାଇଁ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିପାରିବେ ।

ଯାୟତେ ସା ସ୍ଥିତିରସ୍ମାତ୍ମନୋଽଭିଳାଷୟାନ୍ୱିତା
ଯତଃ ସର୍ବେଽଭିଜାୟନ୍ତେ ଯଥା କାଳଂ ହି ପୂର୍ଣ୍ଣତାମ୍ ॥୪୨

ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏପରି ସ୍ଥିତି ଆସିଯାଏ, ଯାହା ଦ୍ୱାରା ଯଥା ସମୟରେ ସମସ୍ତ ମନୋବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତି ଯେପରି ଯଥା ସମୟରେ ସମସ୍ତେ କାଳର ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅନୁଷ୍ଠାନତ୍ତୁ ବୈ ତସ୍ମାତ୍ ଗୁପ୍ତାଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତୟଃ
ଚମତ୍କାରମୟା ଲୋକେ ପ୍ରାପ୍ୟନ୍ତେଽନେକଧା ବୁଧୈଃ ॥୪୩

ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସାଧକକୁ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଚମତ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁପ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ସପାଦଲକ୍ଷମନ୍ତ୍ରାଣାଂ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଜପନଂ ତୁ ବୈ
ଧ୍ୟାନେନ ବିଧିନା ଚୈବ ହ୍ୟନୁଷ୍ଠାନଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥୪୪

ବିଧି ବିଧାନ ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସପାଦଲକ୍ଷ ବା ଲକ୍ଷେ ପଚିଶ ହଜାର ଜପ ଓ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ କହନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ୍ୟାଂ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାୟାଂ ବା ଚୈକାଦଶ୍ୟାଂ ତଥୈବ ହି
ଅନୁଷ୍ଠାନସ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଆରମ୍ଭଃ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତୟେ ।।୪୫

ପଞ୍ଚମୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମୀ ଓ ଏକାଦଶୀ ଠାରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ ।

ମାସଦ୍ୱୟେଽବିରାମଂ ତୁ ଚତ୍ୱାରିଂଶ ଦିନେଷ୍ୱୁ ବା
ପୂରୟେତଦନୁଷ୍ଠାନଂ ତୁଲ୍ୟସଂଖ୍ୟାତୁ ବୈ ଜପନ୍ ।।୪୬

ଚାଳିଶ ଦିନ ବା ଦୁଇମାସ ମଧ୍ୟରେ କେବେ ବନ୍ଦ ନ କରି ପ୍ରତ୍ୟହ ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ଜପକରି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ବିଧେୟ ।

ତସ୍ୟାଃ ପ୍ରତିମାଂ ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ପ୍ରେମ୍ଣା ଶୋଭନ ଆସନେ
ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ସତ୍ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଧାନତଃ ।।୪୭

ସୁନ୍ଦର ଓ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ପ୍ରତୀମା ସ୍ଥାପନ କରି , ବିଧି ବିଧାନ ସହିତ ତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଉଚିତ ।

ତଦ୍ୱିଧାୟ ତତୋ ଦୀପ-ଧୁପ-ନୈବେଦ୍ୟଚନ୍ଦନୈଃ
ନମସ୍କୃତ୍ୟାକ୍ଷତେନାପି ତସ୍ୟାଃ ପୂଜନମାଚରେତ୍ ।।୪୮

ତଦନନ୍ତର ଦୀପ ଧୁପ ନୈବେଦ୍ୟ ଚନ୍ଦନ ଓ ଅକ୍ଷତ ସାହାଯ୍ୟରେ ପୂଜା କରି ନମସ୍କାର କରିବା ଉଚିତ ।

ପୂଜନାନନ୍ତରଂ ବିଜ୍ଞଃ ଭକ୍ତ୍ୟା ତତ୍‌ଜପମାଚରେତ୍
ଜପ କାଳେ ତୁ ମନଃ କାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତମଚଞ୍ଚଳମ୍ ।।୪୯
କାର୍ଯ୍ୟତୋ ଯଦି ଚୋତ୍ତିଷ୍ଠେନ୍ମଧ୍ୟ ଏବ ତତଃ ପୁନଃ
କର ପ୍ରକ୍ଷାଳନଂ କୃତ୍ୱା ଶୁଦ୍ଧୈରଂଗୈରୁପାବିଶେତ୍ ।।୫୦

ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ପୂଜା ଅନ୍ତରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବେ ଓ ଜପ ସମୟରେ ସ୍ଥିରମନ ହେବା ଉଚିତ । ସାଧନାସମୟରେ କୌଣସି କାମ ପାଇଁ ଉଠିବାକୁ ହେଲେ ,ପୁନଃ ହାତମୁହଁ ଧୋଇ ପୁନଃ ପୂଜାରେ ବସି ପାରିବେ ।

ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତିର୍ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀ ତୁ ମଦନ୍ତରେ
ଶକ୍ତିକଲ୍ଲୋଳସଂଦୋହାନ୍ ଜ୍ଞାନଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚ ସତତମ୍ ।।୫୧
ଉତ୍ତରୋତ୍ତରମାକୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେରୟନ୍ତି ବିରାଜତେ
ଇତ୍ୟେବାବିରତଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନସ୍ତୁ ତାଂ ଜପେତ୍ ।।୫୨

ତା ପରେ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀ ନିଜ ଭିତରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି କଲ୍ଲୋଳ ଓ ଜ୍ଞାନଜ୍ୟୋତିର ପ୍ରକାଶ ସୃଷ୍ଟିକରି , ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନରେ ବିରାଜିତ ରହି ଥିବାର ଭାବନା ନିରନ୍ତର ମନରେ ଭାବି ଜପ ସମୟରେ ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନ ରହିବେ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶତିଲକ୍ଷଣାଂ ସତତଂ ତଦୁପାସକଃ
ଗାୟତ୍ରୀଣାମନୁଷ୍ଠାନାତ୍ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ସିଦ୍ଧିମାପ୍ନୁତେ ।।୫୩

ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସକ ଚବିଶି ଲକ୍ଷ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ଦ୍ୱାରା ଗାୟତ୍ରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି , ଉପାସକ ଗାୟତ୍ରୀ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଥାନ୍ତି ।

ସାଧନାର୍ଥେ ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ନିଶ୍ଚଳନ ହି ଚେତସା
ବରଣୀୟଃ ସଦାଚାର୍ଯ୍ୟଃସାଧକେନ ସୁଭାଜନଃ ॥୫୪

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଯୋଗ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଗୁରୁ ରୂପେ ବରଣ କରି , ନିଶ୍ଚଳ ମାନସରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ ।

ଲଘ୍ୱାନୁଷ୍ଠାନତୋ ବାପି ମହାନୁଷ୍ଠାନତୋଽଥବା
ସିଦ୍ଧିଂ ବିନ୍ଦତି ବୈ ନୂନଂ ସାଧକଃ ସାନୁପାତିକାମ୍ ॥୫୫

ଲଘୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉ ବା ବୃହତ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉ ସାଧକ ତଦନୁସାରେ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ଏକ ଏବ ତୁ ସଂସିଦ୍ଧଃ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଆଦିଶତ୍
ସମସ୍ତଲୋକ ମନ୍ତ୍ରାଣାଂ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧେସ୍ତୁ ପୁରକଃ ॥୫୬

ସଂସାରର ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବା କାର୍ଯ୍ୟ , କେବଳ ଏକ ମାତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ହିଁ ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନାବସାନେ ତୁ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ବିଧିୟତାମ୍
ଯଥାଶକ୍ତି ତତୋ ଦାନଂ ବ୍ରହ୍ମଭୋଜସ୍ତତଃ ଖଲୁ ॥୫୭

ଅନୁଷ୍ଠାନ ଶେଷରେ ଯଥା ଶକ୍ତି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଦାନ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ କରାଇବାକୁ ହୁଏ ।

ମହାମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଚାପ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପଦେ ପଦେ
ଗୂଢାନନ୍ତୋପଦେଶାନାଂ ରହସ୍ୟଂ ତତ୍ର ବର୍ତ୍ତତେ ॥୫୮

ଏହି ମହା ମନ୍ତ୍ରର ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପଦେ ପଦେ ଅନନ୍ତ ରହସ୍ୟ ପୁରି ରହିଛି ଓ ଅନନ୍ତ ଉପଦେଶ ସମୂହ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଛପି ରହିଛି ।

ଯୋ ଦଧାତି ନରଶ୍ଚୈତାନୁପଦେଶାଂସ୍ତୁ ମାନସେ
ଯାୟତେ ହ୍ୟୁଭୟଂ ତସ୍ୟ ଲୋକମାନନ୍ଦସଂକୁଳମ୍ ।।୫୯

ଯେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଉପଦେଶାବଳୀ ମନରେ ଧାରଣ କରି ରଖେ ତାର ଦୁଇଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।

ସମଗ୍ରାପି ସାମଗ୍ରୀମନୁଷ୍ଠାନସ୍ୟ ପୂଜିତାମ୍
ସ୍ଥାନେ ପବିତ୍ର ଏବୈତାଂ କୁତ୍ରଚିତ୍ ହି ବିସର୍ଜୟେତ୍ ।।୬୦

ଅନୁଷ୍ଠାନ ପରେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସମସ୍ତ ପୂଜିତ ସାମଗ୍ରୀ କୌଣସି ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ବିସର୍ଜନ କରିଦେବାକୁ ହେବ ।

ସତ୍ପାତ୍ରୋ ଯଦି ବାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ନ ଚେଲ୍ଲଂସ୍ଥାପୟେତ୍ତଦା
ନାରିକେଳଂ ଶୁଚିଂ ବୃତ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବେନ ଆସନେ ।।୬୧

ଯଦି ସୁଯୋଗ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନ ମିଳିଲେ ତେବେ ଏକ ନାରୀକେଳକୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ବରଣ କରି ଆସନରେ ସ୍ଥାପନା କରିବେ ।

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତଂ ମତଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ତ୍ରୁଟିନାଂ ପାପକର୍ମଣାମ୍
ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟୈବ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ନାତୋଽନ୍ୟତ୍ ଦୃଶ୍ୟତେ କ୍ୱଚିତ୍ ।।୬୨

ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୂଲ ତ୍ରୁଟି ଓ ପାପ କର୍ମର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ସ୍ୱରୂପ ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା ଆଚରଣ କରିବା ଠାରୁ ଆଉ କିଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଚରଣ ନାହିଁ ।

ସେବ୍ୟାଃ ସ୍ୱାତ୍ମସମୃଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥ ପଦାର୍ଥାଃ ସାତ୍ୱୀକାଃ ସଦା
ରାଜସାଶ୍ଚା ପ୍ରୟୋକ୍ତବ୍ୟାଃ ମନୋବାଞ୍ଛିତ ପୂର୍ତୟେ ।।୬୩

ଅତ୍ମୋନ୍ନତି ପାଇଁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣି ପଦାର୍ଥ ଉପଯୋଗ କରିବା ଓ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ପାଇଁ ରଜୋଗୁଣି ପଦାର୍ଥର ଉପଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ।

ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବସ୍ତୁ ଭାବାନାଂ ତାମସାନାଂ ବିଜାୟତେ
ତମୋଗୁଣାନାମର୍ଥାନାଂ ସେବନାଦିତି ନିଶ୍ଚୟଃ ।।୬୪

ତମୋଗୁଣି ପଦାର୍ଥର ଉପଯୋଗରେ ତମୋଗୁଣି ଭାବ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ମାଲାସନ ସମିଧ୍ୟଞ୍ଚ ସାମଗ୍ର୍ୟର୍ଚନ ସଂଗ୍ରହଃ
ଗୁଣତ୍ରୟାନୁସାରଂ ହି ସର୍ବେ ବୈ ଦଦତେ ଫଳମ୍ ।।୬୫

ମାଲା, ଆସନ, ହବନ ଓ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ଗୁଣତ୍ରୟ ମଧଠରୁ ଯେଉଁ ଗୁଣ ପ୍ରଧାନର ହୋଇଥିବ ,ସେହି ଅନୁସାରେ ସେହି ଗୁଣର ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରାଦୁର୍ଭବନ୍ତି ବୈ ସୂକ୍ଷ୍ମାଶ୍ଚତୁର୍ବିଂଶତି ଶକ୍ତୟଃ
ଅକ୍ଷରେଭ୍ୟସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ମାନବାନାଂ ହି ମାନସେ ।।୬୬

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ଚବିଶ ଅକ୍ଷର ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଚବିଶି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶକ୍ତି ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି ।

ମୁହୂର୍ତା ଯୋଗ ଦୋଷା ବା ଯେଽପ୍ୟମଙ୍ଗଳକାରୀଣଃ
ଭସ୍ମତା ଯାନ୍ତି ତେ ସର୍ବେ ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତୀବ୍ରତେଜସା ।।୬୭

ଅମଙ୍ଗଳ କରୁଥିବା ମୁହୂର୍ତ ବା ଯୋଗ ସମସ୍ତ, ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ତୀବ୍ର ତେଜଦ୍ୱାରା ନାଶ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ଏତସ୍ମାତ୍ତୁ ଜପନ୍ନୂନଂ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନେନ ଚେତସା
ଜାୟତେ କ୍ରମଶଶ୍ଚୈବ ଷଟ୍ ଚକ୍ରାଣୀ ତୁ ଜାଗୃତିଃ ।।୬୮
ଧ୍ୟାନ-ରତ-ଚିତ୍ତ ହୋଇ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବା ଫଳରେ ଧିରେ ଧିରେ ଷଡଚକ୍ର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ଷଟ୍ ଚକ୍ରାଣି ଯଦୈତାନି ଜାଗୃତାନି ଭବନ୍ତି ହି
ଷଟ୍ ସିଦ୍ଧୟୋଽଭିଜାୟନ୍ତେ ଚକ୍ରୈରେତୈର୍ନରସ୍ୟ ।।୬୯
ଯେତେବେଳେ ଏହି ଷଡ ଚକ୍ର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଛଅ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯିବ ।

ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ତୁ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରେଣ ବିଧିବତ୍ କୃତମ୍
ସର୍ବେଷ୍ୱବସରେଷ୍ୱେବ ଶୁଭମେବ ମତଂ ବୁଧୈଃ ।।୭୦
ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ପରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ସବୁ ସମୟରେ ଶୁଭ ବୋଲି ବିଦ୍ୱାନ ମାନେ ମନିଛନ୍ତି ।

ଯଦାବସ୍ଥାସୁ ସ୍ୟାଲ୍ଲୋକେ ବିପନ୍ନାସୁ ତଦା ତୁ ସଃ
ମୌନଂ ମାନସିକଂ ଚୈବ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ ମାଚରେତ୍ ।।୭୧
ଯଦି କୌଣସି ସାଧକ ସୁତିକା,ରୋଗ ଓ ଅଶୌଚ ଅବସ୍ଥାରେ ସାଧନା ବନ୍ଦ କରେ ତେବେ ସେ ମୌନ ମାନସିକ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିପାରେ ।

ତଦନୁଷ୍ଠାନ କାଳେ ତୁ ସ୍ୱଶକ୍ତିଂ ନିୟମେଜ୍ଜନଃ
ନିମ୍ନକର୍ମସୁ ତା ଧୀମାନ୍ ନ ବ୍ୟୟେଦ୍ଧି କଦାଚନ ॥୭୨

ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନାରେ ଯେତେ ଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବେ , ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ତାକୁ ସଞ୍ଚୟ କରିବ ଓ ଛୋଟମୋଟ ଆବଶ୍ୟକତାରେ ତାର ଅପବ୍ୟୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ନୈବାନାବଶ୍ୟକଂ କାର୍ଯ୍ୟମାତ୍ମୋଦ୍ଧାର ସ୍ଥିତେନ ଚ
ଆତ୍ମଶକ୍ତେସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତାୟାଃ ଯତ୍ର ତତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନମ୍ ॥୭୩

ଆତ୍ମାର ଉଦ୍ଧାର ବା ସଦ୍ଗତି ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଶକ୍ତିକୁ ଯେଉଁଠି ସେଇଠି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତା ଅର୍ଥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଶକ୍ତି କେବଳ ଲୋକ ହିତରେ ବିନିଯୋଗ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଆହାରେ ବ୍ୟବହାରେ ଚ ମସ୍ତିଷ୍କେଽପି ତଥୈବ ହି
ସାତ୍ୱୀକେନ ସଦା ଭାବ୍ୟଂ ସାଧକେନ ମନିଷୀଣା ॥୭୪

ଆହାର ବ୍ୟବହାରରେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ସାଧକ, ମନରେ ,ଭାବନାରେ ଓ କର୍ମରେ ସର୍ବଦା ସାତ୍ତ୍ୱୀକ ହେବା ଉଚିତ ।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟଧର୍ମତଃ କର୍ମ ବିପରିତଂ ତୁ ଯତ୍ ଭବେତ୍
ତତ୍ ସାଧକସ୍ତୁ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନାଚରେନ୍ନ କଦାଚନ ॥୭୫

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ଓ ଧର୍ମ କର୍ମର ବିପରିତ କୌଣସି କର୍ମ , ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ ସାଧକ କେବେ ବି କରି ନ ଥାଏ ।

ପୃଷ୍ଠତୋଽସ୍ୟାଃ ସାଧନାୟା ରାଜତେଽତିତରଂ ସଦା
ମନସ୍ୱୀସାଧକାନାଂ ହି ବହୁନା ସାଧନାବଳମ୍ ॥୭୬

ଆଦି କାଳ ଠାରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଂଖ୍ୟ ମନସ୍ୱୀ ସାଧକଙ୍କର ସାଧନାବଳ ଏହି ସାଧନାର ପଛରେ ରହିଛି । ତା ଅର୍ଥ ଆଦି କାଳରୁ ଅନେକ ମନସ୍ୱୀ ସାଧକଙ୍କ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ସଞ୍ଚିତ ରହିଥିବା ସାଧନା ବଳ , ବର୍ତ୍ତମାନର ସାଧକଙ୍କ ସାଧନା ପଛରେ ରହି ସିଦ୍ଧି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ଅଳ୍ପୀୟସ୍ୟା ଜଗତ୍ୟେବଂ ସାଧନାୟାସ୍ତୁ ସାଧକଃ
ଭଗବତ୍ୟାଶ୍ଚ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ କୃପା ପ୍ରାପ୍ନୋତ୍ୟସଂଶୟ ॥୭୭

ଏହି ସଞ୍ଚିତ ସାଧନାବଳ ସାହାଯ୍ୟ କାରଣରୁ ,ଅଳ୍ପକିଛି ମାତ୍ର ସାଧନା ଶ୍ରମରେ , ସାଧକ, ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଅପାର କୃପା ଲାଭ କରିପାରେ ।

ପ୍ରାଣାୟାମେ ଜପନ୍ ଲୋକଃ ଗାୟତ୍ରୀଂ ଧ୍ରୁବମାପ୍ନୁତଂ
ନିଗ୍ରହଂ ମନସଶ୍ଚୈବ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ହି ସମ୍ପଦାମ୍ ॥୭୮

ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସବୁ ସଂଯମ କରି ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣାୟାମ ସହିତ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରି ପାରିଲେ ସଂସାରର ସକଳ ସମ୍ପଦ ଲାଭ କରିପାରେ ।

ମନ୍ତ୍ରଂ ବିଭଜ୍ୟଭାଗେଷ୍ଟୁ ଚତୁର୍ଷ୍ଟୁ ସୁବୁଧସ୍ତଦା
ରେଚକଂ କୁମ୍ଭକଂ ବାହ୍ୟଂ ପୁରକଂ କୁମ୍ଭକଂ ଚରେତ୍ ।୭୯

ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ମନ୍ତ୍ରକୁ ଚାରିଭାଗ କରି କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ପୁରକ,କୁମ୍ଭକ ରେଚକ ଓ ବାହ୍ୟ କୁମ୍ଭକ ରୂପେ ପ୍ରାଣାୟାମ କରିଥାଏ ।

ଯଥା ପୂର୍ବସ୍ଥିତଶ୍ଚୈବ ନ ଦ୍ରବ୍ୟଂ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧକମ୍
ମହାସାଧନତୋଽପ୍ୟସ୍ଥାତଜ୍ଞୋ ଲାଭଂ ତଥାପ୍ନୁତେ ।।୮୦

ଯେପରି ଧନ କେବଳ ପାଖରେ ରଖିଦେଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ସେପରି ଅଜ୍ଞ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ମନ୍ତ୍ରକୁ ଜାଣି ମନେ ରଖିଦେଲେ ଏହି ମହା ସାଧନାର ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ସାଧକ କୁରୁତେ ଯସ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତେରପବ୍ୟୟଃ
ତଂ ବିନାଶୟତି ସୈବ ସମୂଳଂ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ।।୮୧

ଯେଉଁ ସାଧକ ତାର ସଞ୍ଚିତ ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତିକୁ ଦୁରୂପଯୋଗ କରି ଅପବ୍ୟୟ କରେ, ତାର ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ସମୂଳେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଏଥିରେ କୌଣସି ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଜୀବିକାର୍ଜ୍ଜନ ପାଇଁ କିଛିଦିନ ମାତ୍ର ତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତିର ଉପଯୋଗ କରା ଯାଇପାରେ କାରଣ ସେ ଆଉ ପରେ କାମ ଦିଏ ନାହିଁ ।

ସତତଂ ସାଧନାଭିର୍ଯୋ ଯାତି ସାଧକତାଂ ନରଃ
ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାସୁ ଜାୟନ୍ତେ ତସ୍ୟ ଦିବ୍ୟାନୁଭୂତୟ ।।୮୨

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିରନ୍ତର ସାଧନା କରି ସାଧକତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ରିଥାଏ , ତାହାକୁ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଦିବ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ହୋଇଥାଏ ।

ସଫଳ ସାଧକ ଲୋକେ ପ୍ରାପ୍ନୁତେଽନୁଭବାନ୍ ନବାନ୍
ବିଚିତ୍ରାନ୍ ବିବିଧାନ୍ଚୈବ ସାଧନାସିଦ୍ଧ୍ୟମନ୍ତରମ୍ ।।୮୩

ସକଳ ସାଧକ , ସାଧନା ସିଦ୍ଧି ପରେ, ବିଭିନ୍ନ ନୁତନ ତଥା ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକାରର ଅନୁଭବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ଭିନ୍ନାଭିର୍ବିଧିଭିର୍ବୁଦ୍ଧ୍ୟାଃ ଭିନ୍ନାସୁ କାର୍ଯ୍ୟପଂକ୍ତିଷୁ
ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ସିଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗଂ କ୍ରିୟନ୍ତ ବୁଧୈଃ ॥୮୪

ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଗ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଧିରେ ବିବେକପୂର୍ବକ କରିଥାଏ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶତିବର୍ଣ୍ଣେୟ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ଗୁମ୍ଫିତା ଶ୍ରୁତୌ
ରହସ୍ୟମୁକ୍ତଂ ତତ୍ରାପି ଦିବ୍ୟୈଃ ରହସ୍ୟବାଦିଭିଃ ॥୮୫

ବେଦରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଚବିଶି ଅକ୍ଷରର ଯେଉଁ ଅକ୍ଷରଯୋଜନା ରହିଛି ସେହି ଅକ୍ଷରଯୋଜନା ପଛରେ ବଡ ବଡ ରହସ୍ୟ ନୁଚି ରହିଥବାର ବିଦ୍ୱାନମାନେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ରହସ୍ୟମୁପବୀତସ୍ୟ ଗୁହ୍ୟାତ୍‌ଗୁହ୍ୟତରଂ ଚ ଯତ୍
ଅନ୍ତର୍ହିତଂ ତୁ ତସ୍ସର୍ବଂ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଂ ବିଶ୍ୱମାତରି ॥୮୬

ଯଜ୍ଞୋପବୀତରେ ଯେଉଁ ଗୁହ୍ୟରୁ ଗୁହ୍ୟତର ରହସ୍ୟ ଲୁଚି ରହିଛି ତାହା ସବୁ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ଅୟମେବ ଗୁରୋର୍ମନ୍ତ୍ରଃ ଯଃ ସର୍ବୋପରି ରାଜତେ
ବିନ୍ଦୌ ସିନ୍ଧୁରିବାସ୍ମିସ୍ତୁ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନମାଶ୍ରିତମ୍ ॥୮୭

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଗୁରୁ ମନ୍ତ୍ର ଅଟେ । ଏକ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ଜଳରେ ସାଗର ହେଲାପରି ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରିତ ଥିବା ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବୋପରି ରାଜୁତି କରେ ।

ଆଭ୍ୟନ୍ତରେ ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଅନେକେ ଯୋଗସଞ୍ଜ୍ଞୟା
ଅନ୍ତର୍ହିତା ବିରାଜନ୍ତେ କଶ୍ଚିଦତ୍ର ନ ସଂଶୟଃ ।।୮୮

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଅନେକ ଯୋଗ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଛପି ରହିଛି ଏହା ନିସନ୍ଦେହ ।

ଧାରୟନ୍ ହୃଦି ଗାୟତ୍ରୀଂ ସାଧକଃ ଧୌତକିଲ୍ବିଷଃ
ଶକ୍ତିରନୁଭବତ୍ୟୁଗ୍ରାଃ ସ୍ୱସ୍ମିନ୍ନେ ହି ବ୍ରହ୍ମଲୌକିକାଃ ।।୮୯

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ସାଧକ , ନିଜର ସମସ୍ତ ପାପ ତାପ ଧୋଇଦିଏ ଓ ଆତ୍ମାରେ ଅଲୌକୀକ ବ୍ରହ୍ମ ଶକ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ ।

ଏତାଦୃଶ୍ୟସ୍ତସ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତା ଭାଷନ୍ତେଽଲ୍ପପ୍ରୟାସତଃ
ଯାସ୍ତୁ ସାଧାରଣୋ ଲୋକୋ ଜ୍ଞାତିମର୍ହତି ନୈବ ହି ।।୯୦

ଏହିପରି ଭାବରେ ସାମାନ୍ୟତମ ପ୍ରୟାସରେ ସେ ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିପାରେ ଯାହାକୁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ।

ଏତାଦୃଶ୍ୟସ୍ତୁ ଜାୟନ୍ତେ ତତ୍ମନସ୍ୟନୁଭୂତୟଃ
ଯାଦୃଶ୍ୟ ନହି ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ମାନବେଷୁ କଦାଚନ ।।୯୧

ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ ମନରେ ଏପରି ଅନୁଭୂତି ପାଇଥାଏ ଯାହା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରସାଦଂ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଯେଽନ୍ୟେଭ୍ୟୋ ବିତରନ୍ତ୍ୟପି
ଆସାଦୟନ୍ତି ତେ ନୂନଂ ମାନବାଃ ପୁଣ୍ୟମକ୍ଷୟମ୍ ।।୯୨

ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରସାଦକୁ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟନ କରେ ସେ ଅକ୍ଷୟ ପୂଣ୍ୟ ଲାଭକରେ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ସହିଂତା ହ୍ୟେଷା ପରମାନନ୍ଦଦାୟିନୀ
ସର୍ବେଷାମେବ କଷ୍ଟାନାଂ ବାରଣାୟସ୍ତ୍ୟଳଂ ଭୂବି ॥୯୩

ଏହି ଗାୟତ୍ରୀ ସଂହିତା ପରମ ଆନନ୍ଦ ଦାୟିନୀ । ଏହା ଏକା ହିଁ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତ କଷ୍ଟ ଦୂର କରିବାକୁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ।

ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯେ ପଠନ୍ତ୍ୟେନଂ ଚିନ୍ତୟନ୍ତି ଚ ଚେତସା
ଆଚରଂତ୍ୟାନୁକୁଲ୍ୟେନ ଭବବାଧଂ ତରନ୍ତି ତେ ॥୯୪

ଯେ ଏହାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାସହିତ ପଠନ କରେ ଓ ଧ୍ୟାନପୂର୍ବକ ଚିନ୍ତନ ମନନ କରେ ଏବଂ ନିଜ ବିଚାର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଏହାର ଅନୁକୁଳ କରିଥାଏ ସେ ସକଳ ଭବ ବାଧା ପାର କରିଯାଏ ।

॥ ଗାୟତ୍ରୀ ଲହରୀ ॥

ଅମନ୍ଦାନଂଦେନାମରବରଗୃହେ ବାସ ନିରତାଂ
ନରଂ ଗାୟନ୍ତଂ ଯା ଭୁବି ଭବଭୟାତ୍ରାୟତ ଇହ
ସୁରେଶୈଃ ସମ୍ପୂଜ୍ୟାଂ ମୁନିଗଣନୁତାଂ ତାଂ ସୁଖକରୀଂ
ନମାମୋ ଗାୟତ୍ରୀଂ ନିଖିଳମନୁଜାଘୌଘଶମନୀମ୍ ॥୧

ଅବାମା ସଂଯୁକ୍ତଂ ସକଳମନୁଜୈର୍ଜାପ୍ୟମଭିତୋ
ହ୍ୟପାୟାପ୍ରାୟାଦ୍ଭୂରଥ ଭୁବି ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ପଦମିତି
ପଦଂ ତନ୍ମେ ପାଦାବବତୁ ସବିତୁର୍ଶ୍ଚୈବ ଜଘନେ
ବରେଣ୍ୟଂ ଶ୍ରୋଣିଂ ମେ ସତତମବତାନ୍ନାଭିମପି ଚ ॥୨

ପଦଂ ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ମମ ହୃଦୟଂ ଧୀମହି ତଥା
ଗଳଂପାୟାନ୍ନିତ୍ୟଂ ଧିୟ ଇହ ପଦଂ ଚୈବ ରସନାଂ
ତଥା ନେତ୍ରେ ଯୋଽବ୍ୟାଦଲକମବତାନ୍ନଃ ପଦମିତି
ଶିରୋଦେଶଂ ପାୟନ୍ନମ ତୁ ପରିତଶ୍ଚାନ୍ତିମପଦମ୍ ॥୩

ଅୟେ ଦିବ୍ୟେ ଦେବୀ ତ୍ରିଦଶନିବହୈର୍ବନ୍ଦିତ ପଦେ
ନ ଶକ୍ୟୁସ୍ତ୍ୱାଂ ସ୍ତୋତୁଂ ଭଗବତୀ ମହାନ୍ତେଽପି ମୁନୟଃ
କଥଂକାରଂ ତର୍ହିସ୍ତୁତିତତିରିୟଂ ମେ ଶୁଭତରା
ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣା ଭୂୟାତ୍ ତୃଟିପରିଯୁତା ଭାବରହିତା ॥୪

ଭଜନ୍ତଂ ନିର୍ବ୍ୟାଜଂ ତବ ସୁଖଦମନ୍ତ୍ରଂ ବିଜୟିନମ୍
ଜନଂ ଯାବଜ୍ଜିବଂ ଜପତି ଜନନୀ ତ୍ୱଂ ସୁଖୟସି
ନ ବା କାମଂ କାଚିତ୍ କଲୁଷକଣିକାଽପି ସ୍ପୃଶତି ତଂ
ସଂସାରଂ ସଂସାରମ୍ ସରତି ସହସା ତସ୍ୟ ସତତମ୍ ॥୫

ଦଧାନଂ ହ୍ୟାଧାନଂ ସିତକୁବଳୟାସ୍ଫାଳନରୂଚାମ୍
ସ୍ୱୟଂ ବିଭ୍ରାଜର୍ନ୍ତୀ ତ୍ରିଭୂବନଜନାହ୍ଲାଦନକରୀମ୍
ଅଳଂ ଚାଳଂଚାଳଂ ମମ ଚକିତଚିତ୍ତଂ ସୁଚପଳମ୍
ଚଳଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାସ୍ୟେ ତ୍ୱଦ୍‌ବଦନରୁଚମାଚାମୟ ଚରମ୍ ॥୬

ଲଲାମେ ଭାଲେ ତେ ବହୁତର ବିଶାଲେଽତି ବିମଳେ
କଳା ଚଞ୍ଚଚ୍ଚଂଦ୍ରି ରୁଚିରତିଳକେବିନ୍ଦୁ କଳୟା
ନିତାନ୍ତଂ ଗୋମାୟା ନିବିଡ ତମସୋ ନାଶ ବ୍ୟସନା
ତମୋ ମେ ଗାଢଂ ହି ହୃଦୟସଦନସ୍ଥଂ ଗ୍ଲପୟତୁ ॥୭

ଅୟେ ମାତଃ କିନ୍ତେ ଚରଣ ଶରଣଂସଂଶ୍ରୟବତାଂ
ଜନାନାମନ୍ତସ୍ଥୋ ବୃଜିନ ହୁତଭୁକ୍ ପ୍ରଜ୍ୱଳତି ଯଃ
ତଦସ୍ୟାଶୁ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଶମନହିତାୟୈବ ବିଧୃତମ୍
କରେ ପାତ୍ରଂ ପୂର୍ଣ୍ଣଂ ସଲିଳଭରିତଂ କାଷ୍ଟରଚିତମ୍ ॥୮

ଅଥାହୋସ୍ୱିନ୍ମାତଃ ସରିଦଧିପତେଃ ସାରମଖିଳମ୍
ସୁଧାରୂପଂ କୂପଂ ଲଘୁତରମନୂପଂ କଳୟତି

ସ୍ୱଭକ୍ତେଭ୍ୟୋ ନିତ୍ୟଂ ବିତରସି ଜନୋଦ୍ଧାରିଣୀ ଶୁଭେ
ବିହୀନେ ଦୀନେ ମଧ୍ୟପି କୃପୟ କିଂଚିତ୍ କରୁଣୟା ॥୯

ସଦୈବ ତ୍ୱତ୍ପାଣୌ ବିଧୃତମରବିନ୍ଦଂ ଦ୍ୟୁତିକରମ୍
ତ୍ୱିଦଂ ଦର୍ଶ ଦର୍ଶ ରବିଶଶିସମଂ ନେତ୍ର ଯୁଗଳମ୍
ବିଚିନ୍ତ୍ୟ ସ୍ୱାଂ ବୃତ୍ତିଂ ଭ୍ରମବିଷମଜାଲୈଽସ୍ତି ପତିତ-
ମିଦଂ ମନ୍ୟେ ନୋଚେତ୍ କଥମିତି ଭବେଦର୍ଧ ବିକଚମ୍ ॥୧୦

ସ୍ୱୟଂ ମାତଃ କିମ୍ବା ତ୍ୱମସି ଜଳଜାନାମପି ଖନି-
ର୍ଯତସ୍ତେ ସର୍ବାଙ୍ଗଂ କମଳମୟମେବାସ୍ତି କିମୁ ନୋ
ତଥା ଭୀତ୍ୱା ତସ୍ମାଚ୍ଛରଣମୁପଯାତଃ କମଳରାଟ୍-
ପ୍ରଯୁଞ୍ଜାନୋଽଶ୍ରାନ୍ତଂ ଭବତି ତଦିହୈବାସନବିଧୌ ॥୧୧

ଦିବୌକୋଭିର୍ବନ୍ଦ୍ୟେ ବିକସିତ ସରୋଜାକ୍ଷି ସୁଖଦେ
କୃପାଦୃଷ୍ଟେବୃଷ୍ଟିଃ ସୁନିପତତି ଯସ୍ୟୋପରି ତବ
ତଦୀୟା ବାଞ୍ଛା କଂ ଦୃତମନୁ ବିଧେୟାସ୍ତି ସକଳା
ଅତୋମଂତେସ୍ତଂତୂନ୍ ମମ ସପଦି ଛିତ୍ୱାଽମ୍ବ ସୁଖୟ ॥୧୨

କରେଽକ୍ଷାଣାଂ ମାଳା ପ୍ରବିଳସତି ଯା ତେଽତିବିମଳେ
କିମର୍ଥଂ ସା କାନ୍ ବା ଗଣୟସି ଜନାନ୍ ଭକ୍ତି ନିରତାନ୍
ଜପନ୍ତି କଂ ମନ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରଶମୟସି ଦୁଃଖଂ ଜନିଜୁଷା
ମୟେ କା ବା ବାଞ୍ଛା ତବ ବରିବୃତି ତ୍ୱତ୍ର ବରଦେ ॥୧୩

ନ ମନ୍ୟେ ଧନ୍ୟୋଽହଂ ତ୍ୱବିତଥମିଦଂ ଲୋକଗଦିତମ୍
ମମାନ୍ନୋକ୍ତିମତ୍ୱା କମଲମିବ ଫୁଲ୍ଲମ ତବ କରମ୍
ବିଜୃମ୍ଭା ସଂଯୁକ୍ତ ଦ୍ୟୁତିମୟମିଦଂ କୋକନଦମି-
ତ୍ୱଂ ଜାନାନେୟଂ ମଧୁକରତତିଃ ସଂବିଳସତି ॥୧୪

ମହାମୋହାମ୍ଭୋଧୌ ମମ ନିପତିତା ଜୀବନତର-
ର୍ନିରାଲମ୍ବା ଦୋଳା ଚଳିତ ଦୁଃଖସ୍ଥାମଧିଗତା
ଜଳାବର୍ତ୍ତ ବ୍ୟାଳୋ ଗ୍ରସିତୁମଭିତୋ ବାଞ୍ଛତି ଚ ତାମ୍
କରାଳମ୍ବଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ଭଗବତୀ ଦୃତଂ ତାରୟ ଶିବେ ॥୧୫

ଦଧାନାସିତ୍ୱଂ ଯତ୍ ସ୍ୱବପୁଷି ପୟୋଧରୋ ଯୁଗଳ-
ମିତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଲୋକୈର୍ମମ ମନସି ଚିନ୍ତା ସମଭବତ୍
କଥଂ ସ୍ୟାତ୍ ସା ତସ୍ମାଦଳକ ଲତିକା ମସ୍ତକ ଭୁବି
ଶିରୋଦ୍ୟାଂ ହୃଦ୍ୟେୟଂ ଜଳଦପଟଳୀ ଖେଳତି କିଳ ॥୧୬

ତଥା ତତ୍ରୈବୋପସ୍ଥିତିମପି ନିଶୀଥିନ୍ୟଧିପତେଃ
ପ୍ରପଶ୍ୟାମି ଶ୍ୟାମେ ସହ ସହଚରୈସ୍ତାରକଗଣୈଃ
ଅହୋରାତ୍ର କ୍ରିଡା ପରବଶମିତାସ୍ତେଽପି ଚକିତା
ଶ୍ଚିରଂ ଚିକ୍ରିଡନ୍ତେ ତଦପି ମହଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ- ଚରିତମ୍ ॥୧୭

ଯଦାହୁସ୍ତଂ ମୁକ୍ତା ପଟଳ ଜଟିତଂ ରତ୍ନ ମୁକୁଟଂ
ନ ଧତ୍ତେ ତେଷାଂ ସା ବଚନରଚନା ସାଧୁପଦବୀମ୍

ନିଶୈଷା କେଶାସ୍ତୁ ନହି ବିଗତ ବେଶା ଧ୍ରୁବମିତି
ପ୍ରସନ୍ନାଽଧ୍ୟାସନ୍ନା ବିଧୁପରିଷଦେଷା ବିଳସତି ॥୧୮

ତ୍ରିବୀଜେ ହେ ଦେବୀ ତ୍ରୀ ପ୍ରଣବ ସହିତେ ତ୍ର୍ୟକ୍ଷରଯୁତେ
ତ୍ରିମାତ୍ରା ରାଜନ୍ତେ ଭୁବନବିଭବେ ହ୍ୟୋମିତିପଦେ
ତ୍ରିକାଳଂ ସଂସେବ୍ୟେ ତ୍ରିଗୁଣବତୀ ଚ ତ୍ରିସ୍ୱରମୟୀ
ତ୍ରିଲୋକେଶୈଃ ପୂଜ୍ୟେ ତ୍ରିଭୁବନଭନ୍ତ୍ରାହି ସତତମ୍ ॥୧୯

ନ ଚନ୍ଦ୍ରୋ ନୈବେମେ ନଭସି ବିତତା ତାରକଗଣାଃ
ତ୍ୱିଷାଂ ରାଶି ରମ୍ୟା ତବ ଚରଣୟୋରମ୍ଭୁନିଚୟେ
ପତିତ୍ୱା କଲ୍ଲୋଳୈଃ ସହ ପରିଚୟାଦ୍ୱିସ୍ମୃତିମିତା
ପ୍ରଭା ସୈବାଽନନ୍ତା ଗଗନମୁକୁରେ ଦିବ୍ୟତି ସଦା ॥୨୦

ତ୍ୱମେବ ବ୍ରହ୍ମାଣୀ ତ୍ୱମସି କମଳା ତ୍ୱଂ ନଗସୁତା
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟଂ ସେବତେ ଚରଣଯୁଗଳଂ ଯେ ତବ ଜନାଃ
ଜଗଜ୍ଜାଲେ ତେଷାଂ ନିପତିତ ଜନାନାମିହ ଶୁଭେ
ସମୁଦ୍ଧାରାର୍ଥଂ କିଂ ମତିମତି ସମତିଷ୍ଠେ ନ ଭବତି ॥୨୧

ଅନେକୈଃ ପାପୌଘୈର୍ଲୁଳିତ ବପୁଷଂ ଶୋକ ସହିତମ୍
ଲୁଠନ୍ତଂ ଦୀନଂ ମାଂ ବିମଳ ପଦୟୋ ରେଣୁଷୁ ତବ
ଗଳଦ୍ବାଷ୍ପଂ ଶଶ୍ୱଦ୍ ଜନନୀ ସହସାଶ୍ୱାସନବଚୋ
ବ୍ରୁବାଣୋଭିଷ୍ଟେ ତ୍ୱଂ ଅମୃତକଣୀକାଂ ପାସ୍ୟସି କଦା ॥୨୨

ନ ବା ମାଦୃକ୍ ପାପୀ ନ ହି ତବ ସମା ପାପହରଣୀ
ନ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିର୍ମାଦୃକ୍ ନ ଚ ତବ ସମା ଧୀ ବିତରିଣୀ
ନ ମାଦୃକ୍ ଗର୍ବିଷ୍ଠୋ ନ ହି ତବ ସମା ଗର୍ବ ହରଣୀ
ହୃଦି ସ୍ମୃତ୍ୱା ହ୍ୟେବଂ ମାମୟି ! କୁରୁ ଯଥେଚ୍ଛା ତବ ଯଥା ।।୨୩

ଦରୀଧର୍ତି ସ୍ୱାତେଽକ୍ଷର ବର ଚତୁର୍ବିଂଶତିମିତମ୍
ତ୍ୱଦନ୍ତର୍ମନ୍ତ୍ରମ୍ ଯତ୍ତ୍ୱୟି ନିହିତ ଚେତୋ ହି ମନୁଜଃ
ସମନ୍ତାଦ୍ ଭାସ୍ୱନ୍ତଂ ଭବତି ଭୁବି ସଂଜୀବନବନମ୍
ଭବାମ୍ଭୋଧେଃ ପାରଂ ବ୍ରଜତି ସ ନିତାନ୍ତଂ ସୁଖଯୁତଃ ।।୨୪

ଭଗବତୀ ! ଲହରୀୟଂ ରୁଦ୍ରଦେବ ପ୍ରଣୀତା
ତବ ଚରଣ ସରୋଜେ ସ୍ଥାପ୍ୟତେ ଭକ୍ତିଭାବୈଃ
କୁମତିତିମିରପଙ୍କସ୍ୟାଂକମଗ୍ନଂ ସଂଶଂକମ୍
ଅୟି ଖଲୁ କୁରୁ ଦତ୍ତ୍ୱା ବିତଶଂଙ୍କ ସ୍ୱମଂକମ୍ ।। ୨୫

।। ଇତି ଶ୍ରୀ ରୁଦ୍ରଦେବ ବିରଚିତ ଗାୟତ୍ରୀ ଲହରୀ ସମାପ୍ତ ।।

// ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଧ୍ୟାନ //

ଧ୍ୟାନର ଅର୍ଥ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ରୂପକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ରୁଚି ପୂର୍ବକ ଓ ସମ୍ମାନ ସହିତ ନିଜ ମନୋ ଭୂମିରେ ଧାରଣ କରିବା । ଏହିପରି ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣ କରାଯିବ, ନିଜର ଗୁଣ କର୍ମ ସ୍ୱଭାବ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିର ଗୁଣ କର୍ମ ଅନୁରୂପ , ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷମାନେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଧ୍ୟାନ କରିବା ସମୟରେ ମାତାଙ୍କ ବିଶେଷତା ମହତ୍ୱ ଧ୍ୟାନର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଯାଏ । ତାହା ସବୁ ଧିରେ ଧିରେ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ହୋଇଯାଏ । ସେହିପରି ଶକ୍ତି ଉପାସକ ଶକ୍ତିମାନ୍ ହୋଇଯାଏ । ଗାୟତ୍ରୀ ଧ୍ୟାନ ଦୁଇପ୍ରକାର, ପ୍ରଥମଟି ବର୍ଣ୍ଣ ଉପରେ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଶକ୍ତି ଉପରେ । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଧ୍ୟାନ କରିପାରେ ।

// ଗାୟତ୍ରୀ ବର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟାନମ୍ //

ତତ୍କାରଂ ଚମ୍ପକାପୀତଂ ବ୍ରହ୍ମାବିଷ୍ଣୁଶିବାତ୍ମକମ୍
ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିତ ସୌମ୍ୟମୁପାତକ ନାଶନମ୍ ॥
ସ କାରଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍‌ଦେବମନସୀ ପୁଷ୍ପସନ୍ନିଭମ୍
ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟସ୍ଥିତଂ ସୌମ୍ୟମୁପାତକ ନାଶନମ୍ ॥
ବି କାରଂ କପିଳଂ ନିତ୍ୟଂ କମଳାସନସଂସ୍ଥିତମ୍
ଧ୍ୟାୟତ୍‌ଶନ୍ତୋ ଦ୍ୱିଜଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ମହାପାତକ ନାଶନମ୍ ॥
ତୁ କାରଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍ପ୍ରାଜ୍ଞ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳଂ ସମପ୍ରଭମ୍
ନିର୍ଦ୍ଦହେତ୍ ସର୍ବପାପାନି ଗ୍ରହରୋଗ ସମୁଦ୍ଭବମ୍ ॥

ବ କାରଂ ବହ୍ନିଦିପ୍ତଭଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍ ଚ ବିଚକ୍ଷଣଃ
ଭ୍ରୁଣହତ୍ୟା କୃତଂ ପାପଂ ତତ୍କ୍ଷଣାଦ୍ଦେବ ନଶ୍ୟତି ॥
ରେ କାରଂ ବିମଳଂ ଧ୍ୟାୟେତ୍ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଫଟିକ ସନ୍ନିଭମ୍
ପାପଂ ନଶ୍ୟତି ତତ୍କ୍ଷିପ୍ରମଗମ୍ୟାଗମନୋଭବମ୍ ॥
ଣ କାରଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍ୟେଗୀ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଫଟିକ ସନ୍ନିଭମ୍
ଅଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷଣଂ ପାପଂ ତତ୍କ୍ଷଣାଦ୍ଦେବ ନଶ୍ୟତି ॥
ୟ କାରଂ ତାରକାବର୍ଣ୍ଣମିନ୍ଦୁ ଶେଷବିଭୂଷିତମ୍
ଯୋଗିନାଂ ବରଦଂ ଧ୍ୟାୟେତ୍ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ବିନାଶନମ୍ ॥
ଭ କାରଂ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ତୁ ନୀଳମେଘ ସମପ୍ରଭମ୍
ଧ୍ୟାତ୍ୱା ପୁରୁଷହତ୍ୟାଦି ପାପଂ ନାଶୟତି ଦ୍ୱିଜଃ ॥
ଗୋ କାର ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଚ କମଳାସନ ସଂସ୍ଥିତମ୍
ଗୋ ହତ୍ୟାଦି କୃତଂ ପାପଂ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ନଶ୍ୟତି ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ॥
ଦେ କାରଂ ରକ୍ତ ସଂକାଶଂ କମଳାସନ ସଂସ୍ଥିତମ୍
ଚିନ୍ତୟେତ୍ସତତଂ ଯୋଗୀ ସ୍ତ୍ରୀ ହତ୍ୟା ଗହନଂ ପରମ୍ ॥
ବ କାରଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍ ବୁଦ୍ଧଂ ଜାତୀପୁଷ୍ପସମପ୍ରଭମ୍
ଗୁରୁ ହତ୍ୟା କୃତଂ ପାପଂ ଧ୍ୟାନାତ୍ ନଶ୍ୟତି ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ॥
ସ୍ୟ କାରଂ ତଂ ତଥା ଭାନୁଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସଦୃଶ ପ୍ରଭମ୍
ମନସା ଚିନ୍ତିତଂ ପାପଂ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ଦୂରମପାହରେତ୍ ॥
ଧୀ କାରଂ ଚିନ୍ତୟେତ୍ ଶୁକ୍ଳଂ କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପ ସମପ୍ରଭମ୍
ପିତୃ ମାତୃ ବଧାତ୍ପାପାନ୍ ମୁଚ୍ୟତେ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥
ମ କାରଂ ପଦ୍ମରାଗାଭଂ ଚିନ୍ତୟେଦ୍ଦିପ୍ତତେଜସମ୍
ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜିତପାପଂ ତତ୍କ୍ଷଣାଦ୍ଦେବ ନଶ୍ୟତି ॥

ହି କାରଂ ଶଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣ ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ସମପ୍ରଭମ୍
ଅଶେଷ ପାପ ଦହନଂ ଧ୍ୟାୟେନ୍ନିତ୍ୟଂ ବିଚକ୍ଷଣଃ ॥
ଧୀ କାରଂ ପାଣ୍ଡବଂ ଧ୍ୟାୟେତ୍ ପଦ୍ମସ୍ୟୋପରି ସଂସ୍ଥିତମ୍
ପ୍ରତିଗ୍ରହ କୃତଂ ପାପଂ ସ୍ମରଣାଦେବ ନଶ୍ୟତି ॥
ୟୋ କାରଂ ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ତୁ ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ ସମପ୍ରଭମ୍
ଧ୍ୟାତ୍ୱା ପ୍ରାଣିବଧଂ ପାପଂ ନିର୍ଦହେନ୍ମୁନି ପୁଙ୍ଗବଃ ॥
ଦ୍ୱିତୀୟଶ୍ଚୈବ ଯଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ***ୟୋ*** କାର ରକ୍ତ ସନ୍ନିଭମ୍
ନିର୍ଦହେତ୍ ସର୍ବ ପାପାନି ପୁନଃ ପାପଂ ନ ଲିପ୍ୟତେ ॥
ନଃ କାରଂ ତୁ ମୁଖଂ ପୂର୍ବମାଦିତ୍ୟୋଦୟସନ୍ନିଭମ୍
ସକୃତ୍ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସ ଗଚ୍ଛେତ୍ପରମଂ ପଦମ୍ ॥
ନୀଳୋତ୍ପଳଦଳଶ୍ୟାମଂ ***ପ୍ର*** କାରଂ ଦକ୍ଷୀଣାୟନମ୍
ସକୃଦ୍ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସଗଚ୍ଛେଦୀଶ୍ୱରଂ ପଦମ୍ ॥
ସୌମ୍ୟଂ ଗୋରୋଚନାପୀତଂ ***ଚୋ*** କାରଂ ଚତୁରାନନମ୍
ସକୃଦ୍ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସଗଚ୍ଛେଦ୍ୱୈଷ୍ଣବଂ ପଦମ୍ ॥
ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁସଂକାଶଂ ***ଦ*** କାରଂ ପଶ୍ଚିମାନନମ୍
ସକୃଦ୍ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସଗଚ୍ଛେଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ପଦମ୍ ॥
ୟାତ୍ କାରଂ ତୁ ଶିବଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଚତୁର୍ବଦନସମପ୍ରଭମ୍
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳଦୋ ବ୍ରହ୍ମ ବିଷ୍ଣୁ ରୁଦ୍ର ଇତି ସ୍ମୃତିଃ ॥
ନ ଭବେତ୍ସୂତକଂ ତସ୍ୟ ମୃତକଂ ଚ ନ ବିଦ୍ୟତେ
ଯସ୍ତ୍ୱେବଂ ନ ବିଜାନାତି ଗାୟତ୍ରୀ ଚ ତଥାବିଧମ୍ ॥
କଥିତଂ ସୁତକଂ ତସ୍ୟ ମୃତକଂ ଚ ମୟାନଘ
ନ ଚ ତୀର୍ଥ ଫଳଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ତଥୈବ ସୁତକେସତି ॥

।। ଗାୟତ୍ରୀ ଶାକ୍ତ ଧ୍ୟାନ ।।

ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ୍ର କୁଣ୍ଡିକା ହସ୍ତାଂ ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମଳ ଜ୍ୟୋତିଷୀମ୍
ସର୍ବ ତତ୍ତ୍ୱମୟୀଂ ବନ୍ଦେ ଗାୟତ୍ରୀ ବେଦମାତରମ୍ ।।
ମୁକ୍ତା ବିଦ୍ରୁମ ହେମ ନୀଳ ଧବଳଚ୍ଛାୟୈର୍ମୁଖୈସ୍ତ୍ରୀକ୍ଷଣୈଃ
ମୁକ୍ତାମିନ୍ଦୁନିବଦ୍ଧରତ୍ନମୁକୁଟାଂ ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥବର୍ଣ୍ଣାତ୍ମିକାମ୍ ।।
ଗାୟତ୍ରୀଂ ବରଦାଭୟାଂକୁଶକଶାଂ ଶୂଳଂ କପାଳଂ ତଥା
ଶଙ୍ଖଂ ଚକ୍ରମଥାରବିନ୍ଦଯୁଗଳଂ ହସ୍ତୈର୍ବହନ୍ତିଂ ଭଜେ ।।
ପଞ୍ଚବକ୍ତ୍ରାଂ ଦଶଭୁଜାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟକୋଟି ସମପ୍ରଭମ୍
ସାବିତ୍ରୀଂ ବ୍ରହ୍ମବରଦାଂ ଚନ୍ଦ୍ରକୋଟି ସୁଶୀତଳାମ୍ ।।
ତ୍ରିନେତ୍ରାଂ ସିତବକ୍ତ୍ରାଂ ଚ ମୁକ୍ତାହାର ବିରାଜିତାମ୍
ବରାଭୟାଂକୁଶକଶାଂ ହେମ ପାତ୍ରାକ୍ଷମାଳିକାମ୍ ।।
ଶଙ୍ଖଂ ଚକ୍ରାବ୍ଜଯୁଗଳଂ କରାଭ୍ୟାଂ ଦଧତିଂ ପରାମ୍
ସିତପଙ୍କଜସଂସ୍ଥା ଚ ହଂସାରୂଢାଂ ସୁଖସ୍ମିତାମ୍ ।।
ଧ୍ୟାତ୍ୱୈବଂ ମନସାମ୍ଭୋଜେ ଗାୟତ୍ରୀଂ କବଚଂ ପଠେତ୍

// ଗାୟତ୍ରୀ କବଚ //

କବଚର ଅର୍ଥ ଆଚ୍ଛାଦନ । ସ୍ଥୁଳ ଅର୍ଥରେ ,ସବୁ ଦିଗରୁ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା ରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା ଶରୀରକୁ ଢାଙ୍କି ଦେଲେ ତାହା କବଚ ବୋଲି ନାମିତ ହୋଇଯାଏ । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ସାଞ୍ଜୁ ପରିଧାନ କରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ କାରଣ ଥିଲା ତାହା ଶରୀରକୁ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରହାରରୁ ରକ୍ଷା କରିବ । ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଶରୀର ପାଇଁ କବଚ ସଦୃଶ । ସୁତରାଂ ସ୍ଥୁଳ ଶରୀରକୁ ସମସ୍ତ ବାହ୍ୟ ପ୍ରହାରରୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ପରିଧାନକୁ ସାଞ୍ଜୁ କୁହା ଯାଉଥିଲା ବେଳେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରକୁ ସମସ୍ତ ବିପରିତ ଶକ୍ତି ବା ଆସୁରୀ ଶକ୍ତି ମାନଙ୍କଠାରୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ପରିଧାନକୁ କବଚ କହନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି, କର୍ମକାଣ୍ଡ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କବଚ ଏପରି ଯେ ତାହାକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ଉପରେ ଆଚ୍ଛାଦନ କଲାପରେ ଶରୀର ଓ ମନ ଉପରେ ଆସୁରୀ ଆକ୍ରମଣର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡିପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ଥୁଳ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସାଞ୍ଜୁ ଆବଶ୍ୟକ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କବଚର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କବଚ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ୨୪ ଅକ୍ଷର ଗୁଡିକୁ ୨୪ ଶକ୍ତି ବୀଜ ମାନି ତାହା ଦ୍ୱାରା ନିଜ ରକ୍ଷାର ଆଚ୍ଛାଦନ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ନାମ ଅକ୍ଷରଶକ୍ତି କବଚ ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ମହାଶକ୍ତି ମାନି ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ସମୂହକୁ ନିଜର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଆଚ୍ଛାଦନ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ନାମ ନ୍ୟାସ ଶକ୍ତି କବଚ । ନିଜର ରୁଚି ଅନୁସାରେ ସାଧକ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କବଚ ଅଥବା ଦୁଇଟି ଯାକ କବଚ ପାଠ କରିପାରିବେ । ଶାନ୍ତ ଚିତ୍ତ ହୋଇ କବଚ ପାଠ ସମୟରେ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଉପରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କବଚ ରହିଛି ଓ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ମିଶି ତାହାର କିଛି ବି ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

// ଅକ୍ଷର ଶକ୍ତି କବଚ //

ତତ୍ପଦଂ ପାତୁ ମେ ପାଦୌ ଜଙ୍ଘମେ ***ସବିତୁଃ*** ପଦମ୍
ବରେଣ୍ୟଂ କଟି ଦେଶସ୍ତୁ ନାଭିଂ ***ଭର୍ଗ***ସ୍ତଥୈବ ଚ ॥
ଦେବସ୍ୟ ମେ ତୁ ହୃଦୟଂ ***ଧୀମହୀ***ତି ଗଳଂ ତଥା
ଧିୟୋ ମେ ପାତୁ ଜିହ୍ୱାୟାଂ ***ଯଃ*** ପଦଂ ପାତୁ ଲୋଚନେ ॥
ଲଲାଟେ ***ନଃ*** ପଦଂ ପାତୁ ମୂର୍ଦ୍ଧାନଂ ମେ ***ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍***
ତଦ୍ବର୍ଣ୍ଣଂ ପାତୁ ମୂର୍ଦ୍ଧାନଂ ***ସ*** କାର ପାତୁ ଭାଲକମ୍
ଚକ୍ଷୁସୀ ମେ ***ବି*** କାରସ୍ତୁ ଶ୍ରୋତ୍ରେ ରକ୍ଷେ***ତ୍ତୁ*** କାରକଃ
ନାସାପୁଟେ ***ବ*** କାରୋ ମେ ***ରେ*** କାରସ୍ତୁ ମୁଖେ ତଥା ॥
ଣୀ କାରସ୍ୱଧରୋଷ୍ଠେ ଚ ***ୟ*** କାରସ୍ତୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଓଷ୍ଠକେ
ଆସ୍ୟମଧ୍ୟେ ***ଭ*** କାରସ୍ତୁ ***ର୍ଗୋ*** କାରସ୍ତୁ କପୋଲୟୋଃ
ଦେ କାର କଣ୍ଠଦେଶେ ଚ ***ବ*** କାର ସ୍କନ୍ଧଦେଶୟୋଃ
ସ୍ୟ କାରୋ ଦକ୍ଷୀଣଂ ହସ୍ତଂ ***ଧି*** କାରୋ ବାମ ହସ୍ତକମ୍
ମ କାରୋ ହୃଦୟଂ ରକ୍ଷେତ୍***ହି***କାରୋ ଜଠରଂ ତଥା
ଧି କାରୋ ନାଭିଦେଶଂ ତୁ ***ୟୋ*** କାରସ୍ତୁ କଟି ଦ୍ୱୟମ୍
ଗୁହ୍ୟଂ ରକ୍ଷନ୍ତୁ ***ୟୋ*** କାର ଉରୁମେ ***ନଃ*** ପଦାକ୍ଷରମ୍
ପ୍ର କାର ଜାନୁନି ରକ୍ଷେ***ଚ୍ଛୋ***କାର ଜଙ୍ଘ ଦେଶୟୋଃ

ଦ କାରୋ ଗୁଲ୍ଫଦେଶେ ତୁ ***ଯା*** କାର ପାଦଯୁଗ୍ମକମ୍
ତ କାର ବ୍ୟଜନଂ ଚୈବ ସର୍ବାଙ୍ଗମେ ସଦାଽବତୁ ॥

ନ୍ୟାସ

କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ଥାପନା କରିବାର ନାମ ନ୍ୟାସ । ପୂଜା ହେଉ ବା ଆଧ୍ୟତ୍ମିକ ସାଧନା ହେଉ , ଏଥିରେ ବୃଦ୍ଧା, ଅନାମିକା ଓ ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳି ମିଳିତ କରି ସାଧକ ନିଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ କରି ସେଠାରେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ସ୍ଥାପନର କଳ୍ପନା କରିବାର ନାମ ନ୍ୟାସ କହନ୍ତି । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ନ୍ୟାସ କରି ସାଧକ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସେହି ସବୁ ଦୈବୀଶକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ।

॥ ନ୍ୟାସ ଶକ୍ତିକବଚ ॥

ସାବିତ୍ରୀ ମେ ଶିରଃ ପାତୁ ଶିଖାୟାମମୃତେଶ୍ୱରୀଃ
ଲଲାଟଂ ବ୍ରହ୍ମ ଦୈବତ୍ୟା ଭ୍ରୁବୌ ମେ ପାତୁ ବୈଷ୍ଣବୀ ॥

କର୍ଣ୍ଣୌ ମେ ପାତୁ ରୁଦ୍ରାଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟା ସାବତ୍ରିକାମମ୍ବକେ
ଗାୟତ୍ରୀ ବଦନଂ ପାତୁ ଶାରଦା ଦଶନଚ୍ଛଦୌ ॥
ଦ୍ୱିଜାନ୍ୟଜ୍ଞପ୍ରିୟା ପାତୁ ରସନାଂତୁ ସରସ୍ୱତୀ
ସାଂଖ୍ୟାୟିନୀ ନାସିକାଂ ମେ କପୋଲୌ ଚନ୍ଦ୍ରହାସିନୀ ॥
ଚିବୁକଂ ବେଦଗର୍ଭା ଚ କଣ୍ଠଂ ପାତ୍ୱଘନାଶିନୀ

ସ୍ତନୌ ମେ ପାତୁ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ହୃଦୟଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ ।।
ଉଦରଂ ବିଶ୍ୱଭୋକ୍ତ୍ରୀ ଚ ନିଭିଂ ପାତୁ ସୁରପ୍ରିୟା
ଜଘନଂ ନାରସିଂହୀ ଚ ପୃଷ୍ଠଂ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଧାରିଣୀ ।।
ପାର୍ଶ୍ୱୌ ମେ ପାତୁ ପଦ୍ମାକ୍ଷୀ ଗୁହ୍ୟଂ ଗୋଗୋପ୍ତ୍ରିକାଽବତୁ
ଊର୍ବୋରୋଂକାରରୂପା ଚ ଜାନ୍ୱୋ ସନ୍ଧ୍ୟାତ୍ମିକାଽବତୁ ।।
ଜଙ୍ଘୟୋଃ ପାତୁ ଅକ୍ଷୋଭ୍ୟା ଗୁଲ୍ଫୟୋଃ ବ୍ରହ୍ମଶୀର୍ଷକା
ସୂର୍ଯ୍ୟା ପଦଦ୍ୱୟଂ ପାତୁ ଚନ୍ଦ୍ରା ପାଦାଙ୍ଗୁଳୀଷୁ ଚ ।।
ସର୍ବାଙ୍ଗଂ ବେଦ ଜନନୀ ପାତୁ ମେ ସର୍ବଦାଽନଘା
ଇତ୍ୟେତତ୍କବଚଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ସର୍ବ ପାବନମ୍
ପୂଣ୍ୟଂ ପବିତ୍ରଂ ପାପଘ୍ନଂ ସର୍ବରୋଗ ନିବାରଣମ୍ ।।
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟଂ ଯଃ ପଠେନ୍ଦ୍ୱିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବାନ୍କାମାନ୍ ବାପ୍ନୁୟାତ୍
ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞଃ ସ ଭବେତ୍ ବେଦବିତ୍ତମଃ ।।
ସର୍ବ ଯଜ୍ଞଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନ୍ତେ ସମବାପ୍ନୁୟାତ୍
ପ୍ରାପ୍ନୋତି ଜପମାତ୍ରେଣ ପୁରୁଷାର୍ଥାଂଶ୍ଚତୁର୍ବିଧମ୍ ।।

// ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ତୋତ୍ର //

ସୁକଲ୍ୟାଣୀଂ ବାଣୀଂ ସୁରମୁନବରୈଃ ପୂଜିତପଦାମ
ଶିବାମାଦ୍ୟାଂ ବନ୍ଦ୍ୟାଂ ତ୍ରିଭୁବନମୟୀଂ ବେଦଜନନୀମ୍
ପରାଂ ଶକ୍ତିଂ ସ୍ରଷ୍ଟୁଂ ବିବିଧବିଧରୂପାଂ ଗୁଣମୟୀମ୍
ଭଜେଽମ୍ଵା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦ ଜନନୀମ୍ ॥ ୧

ବିଶୁଦ୍ଧାଂ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ଥାମଖିଳ ଦୂରବସ୍ଥାଦିହରଣୀମ୍
ନିରାକାରାଂ ସାରାଂ ସୁବିମଳ ତପୋ ମୂର୍ତ୍ତିମତୁଳାମ୍
ଜଗଜ୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠାମସୁରସୁରପୂଜ୍ୟାଂ ଶ୍ରୁତିନୁତାମ୍
ଭଜେଽମ୍ଵା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦ ଜନନୀମ୍ ॥ ୨

ତପୋ ନିଷ୍ଠାଭିଷ୍ଟାଂ ସ୍ୱଜନମନସନ୍ତାପଶମନୀମ୍
ଦୟାମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଯତିତତି ପ୍ରସାଦୈକସୁଲଭାମ୍
ବରେଣ୍ୟାଂ ପୂଣ୍ୟାଂ ତାଂ ନିଖିଳ ଭବବନ୍ଧାପହରଣୀମ୍
ଭଜେଽମ୍ଵା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦ ଜନନୀମ୍ ॥ ୩

ସଦାରାଧ୍ୟାଂ ସାଧ୍ୟାଂ ସୁମତି ମତି ବିସ୍ତାରକରଣୀମ୍
ବିଶୋକାମାଲୋକାଂ ହୃଦୟଗତ ମୋହାନ୍ଧହରଣୀମ୍
ପରାଂ ଦିବ୍ୟାଂ ଭବ୍ୟାମଗମଭବସିନ୍ଧ୍ୱେକ ତରଣୀମ୍
ଭଜେଽମ୍ଵା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦ ଜନନୀମ୍ ॥ ୪

-

ଅଜାଂ ଦ୍ୱୈତାଂ ତ୍ରୈତାଂ ବିବିଧଗୁଣରୂପାଂ ସୁବିମଳାମ୍
ତମୋ ହନ୍ତ୍ରୀଂ ତନ୍ତ୍ରୀଂ ଶ୍ରୁତି ମଧୁରାନନ୍ଦା ରସମୟୀମ୍
ମହାମାନ୍ୟାଂ ଧନ୍ୟାଂ ସତତକରୁଣାଶୀଳ ବିଭବାମ୍
ଭଜେଽମ୍ବା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦ ଜନନୀମ୍ ॥ ୫

ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀଂ ପାତ୍ରୀଂ ସକଳ ଭବ ସଂହାରକରଣୀମ୍
ସୁବୀରାଂ ଧୀରାଂ ତାଂ ସୁବିମଳ ତପୋ ରାଶି ସରଣୀମ୍
ଅନେକାମେକାଂ ବୈ ତ୍ରିଜଗସଦଧିଷ୍ଠାନପଦବାମ୍
ଭଜେଽମ୍ବା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦଜନନୀମ୍ ॥ ୬

ପ୍ରବୃଦ୍ଧାଂ ବୃଦ୍ଧାଂ ତାଂ ସ୍ୱଜନମତି ଜାଡ୍ୟାପହରଣାମ୍
ହିରଣ୍ୟାଂ ଗୁଣ୍ୟାଂ ତାଂ ସୁକବିଜନ ଗାତାଂ ସୁନିପୁଣୀମ୍
ସୁବିଦ୍ୟାଂ ନିରବଦ୍ୟାମମଳ ଗୁଣଗାଥାଂ ଭଗବତୀମ୍
ଭଜେଽମ୍ବା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦଜନନୀମ୍ ॥ ୭

ଅନନ୍ତାଂ ଶାନ୍ତାଂ ଯାଂ ଭଜତି ବୁଧ ବୃନ୍ଦଃ ଶ୍ରୁତିମୟୀମ୍
ସୁଗେୟାଂ ଧ୍ୟେୟାଂ ଯାଂ ସ୍ମରତି ହୃଦି ନିତ୍ୟଂ ସୁରପତିଃ
ସଦା ଭକ୍ତ୍ୟାଂ ଶକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଣତମତିଭିଃ ପ୍ରିତୀବଶଗାମ୍
ଭଜେଽମ୍ବା ଗାୟତ୍ରୀଂ ପରମସୁଭଗାନନ୍ଦଜନନୀମ୍ ॥ ୮
ଶୁଦ୍ଧଃ ଚିତ୍ତଃ ପଠେଦ୍ୟସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଅଷ୍ଟକଂ ଶୁଭମ୍
ଅହୋ ଭାଗ୍ୟୋ ଭବଲୋକେ ତସ୍ମିନ୍ ମାତା ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୯ -

।। ଗାୟତ୍ରୀ ଶାପବିମୋଚନ ।।

ଗାୟତ୍ରୀ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିବାର ପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଥମ ହେଲା ଯେ ସାବିତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କଥା ମାନି ଯଜ୍ଞରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ହେବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯଜ୍ଞ କର୍ମ ସମାପନ କରିଥିଲେ । ଗାୟତ୍ରୀ କାହିଁକି ଏହି କର୍ମରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କଲେ ବୋଲି କ୍ରୁଧିତ ହୋଇ ସାବିତ୍ରୀ, ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଲେ ଯେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତି ଓ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ଶକ୍ତି ବିନା ସ୍ଥୁଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଗତର ଅଶେଷ କ୍ଷତି ହେବ । ସକଳ ଜୀବଜଗତ ଅଭାବ,ଅଶକ୍ତ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଆଦି ତ୍ରିତାପରେ ଦ୍ରବିଭୂତ ହୋଇ ସ୍ଥାଣୁ ପାଲଟିଯିବେ । ତେଣୁ ସର୍ବତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀ ଶକ୍ତି ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଦେବତା ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶାପମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ । ସାବିତ୍ରୀ ଶକ୍ତିର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରି ଓ ଦେବତା ମାନଙ୍କ ନିବେଦଲ ଗ୍ରହଣ କରି , ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶାପମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଏକ ମନ୍ତ୍ର କହିଦେଲେ , ଫଳରେ ଯେ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରି ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନା କରିବ ତାକୁ ହିଁ ସିଦ୍ଧି ମିଳି ପାରିବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା ହେଲା ବ୍ରହ୍ମା ବଶିଷ୍ଠ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର , ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରିବାର ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିବାକୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀ ଅଦ୍ୱୈତ ବ୍ରହ୍ମର ସ୍ୱରୂପ,ଐକତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯାଇ , ଏହି ଶକ୍ତିର ବିସ୍ତାରିକରଣ କରିବାକୁ ମନା କରି ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମା ବଶିଷ୍ଠ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ପାଇଁ ଶାପ

ଦେଇଥିଲେ । ପୂର୍ବ ପରି ଦେବତା ମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଏହି ତିନି ଦେବ ଶାପବିମୋଚନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ବତାଇଥିଲେ ।

ଆଗରୁ ପ୍ରକାଶ ଖଣ୍ଡରେ କୁହାଯାଇଛି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ତାହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମା ବଶିଷ୍ଠ ଓ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ପଦବୀ ବିଭୂଷିତ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ, ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ହିଁ ଗାୟତ୍ରୀ ଶାପ ବିମୋଚନ ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ତଥ୍ୟ ପୌରାଣିକ ହେଲେ ଅନ୍ୟଟି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ । ପାଠକେ ନିଜ ବିଚାରରେ ଉପଯୁକ୍ତ ତଥ୍ୟ ଟି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

// ଶାପୋଦ୍ଧାର ମନ୍ତ୍ର //

ଓଁ ଅସ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ଶାପବିମୋଚନ ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ,ବ୍ରହ୍ମା ଋଷି , ଗାୟତ୍ରୀ ଛନ୍ଦୋ ,ବରୁଣୋ ଦେବତା ,ବ୍ରହ୍ମଶାପବିମୋଚନେ ବିନିଯୋଗଃ ॥
ଓଁ ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମେତି ବ୍ରହ୍ମବିଦୋବିଦ୍ୟୁସ୍ତ୍ୱାଂ ପଶ୍ୟତି ଧୀରାଃ
ସୁମନସୋ ତ୍ୱଂ ଗାୟତ୍ରି ବ୍ରହ୍ମଶାପାଦ୍ୱିମୁକ୍ତା ଭବ ॥

ଅର୍ଥ – ହେ ଗାୟତ୍ରୀ , ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ଯାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମନାମରେ ଜାଣନ୍ତି , ଧୀର ପୁରୁଷ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ତୁମକୁ ସେହି ରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି , ତାଙ୍କପାଇଁ ତୁମେ ବ୍ରହ୍ମଶାପରୁ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ।

ଓଁ ଅସ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ବଶିଷ୍ଠଶାପବିମୋଚନ ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ,ବଶିଷ୍ଠ ଋଷିଃ,
ଅନୁଽଷ୍ଟୁପ ଛନ୍ଦୋ , ବଶିଷ୍ଠ ଦେବତା ବଶିଷ୍ଠଶାପବିମୋଚନେ ବିନିଯୋଗଃ ॥
ଓଁ ଅର୍କ ଜ୍ୟୋତିରହ ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିରହଂ ଶିବଃ ।
ଶିବ ଜ୍ୟୋତିରହଂ ବିଷ୍ଣୁଃ ବିଷ୍ଣୁଜ୍ୟୋଚିଃ ଶିବଃ ପରଃ ॥
ଗାୟତ୍ରୀ ତ୍ୱଂ ବଶିଷ୍ଠଶାପାଦ୍ୱିମୁକ୍ତା ଭବ ।

ଅର୍ଥ- ମୁଁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ବ୍ରହ୍ମା ,ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ଶିବ , ମୁଁ ଶିବଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମୁଁ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ଶିବ ଅଟେ । ହେ ଗାୟତ୍ରୀ ତୁମେ ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଓଁ ଅସ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଶାପବିମୋଚନ ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ,ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଋଷି,
ଅନୁଽଷ୍ଟୁପ ଛନ୍ଦୋ,ଆଦ୍ୟା ଦେବତା,ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଶାପବିମୋଚନେ ବିନିଯୋଗଃ
ଓଁ ଅହୋ ଦେବୀ ମହାଦେବୀ ସନ୍ଧେ ବିଦ୍ୟେ ସରସ୍ୱତୀ
ଅଜରେ ଅମରେ ଚୈବ ବ୍ରହ୍ମ ଯୋଽନେ ନମସ୍ତୁତେ ।
ଗାୟତ୍ରୀ ତ୍ୱଂ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଶାପାଦ୍ୱିମୁକ୍ତା ଭବ ।

ହେ ଦେବୀ ! ହେ ମହାଦେବୀ ! ହେ ଜ୍ଞାନରୂପେ ! ହେ ସନ୍ଧ୍ୟା ରୂପେ ! ହେ ଜରାରହିତେ ! ହେ ମରଣରହିତେ !ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆପଣ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ।

// ଗାୟତ୍ରୀ ତର୍ପଣ //

ମନ୍ତ୍ରପାଠ ସହିତ ଜଳ ଅଞ୍ଜଳୀ କୌଣସି ଦେବୀ ଦେବତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ପଣ କରିବାର ନାମ ତର୍ପଣ କହନ୍ତି । ତର୍ପଣର ସ୍ଥାନ ନଦୀ ବା କୌଣସି ସରୋବରରେ ଓ ପାଣିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ତର୍ପଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଇ ହାତର ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ବଟୁ ଧାରଣ କରିବେ । ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ହାତରୁ ବାହାର କରି ମାଳାରୂପେ ବେକରେ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଓ ଅନ୍ୟଭାଗ ଦକ୍ଷୀଣ ହସ୍ତତ ବୃଦ୍ଧା ତର୍ଜନି ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ରହିବା ଉଚିତ । ତର୍ପଣ ମଧ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକତା ପାଇଁ କୁଶ କିଛି ଅଣ୍ଟାରେ ରଖିବେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଜଳ ଅଞ୍ଜଳି ଧରି ଆଙ୍ଗୁଳି ଅଗ୍ରରେ ଧିରେ ଧିରେ ବିସର୍ଜନ କରିବେ ଓ ତା ସହିତ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ କରିବେ ଯେପରି ହୋମରେ ଘୃତ ଆହୁତି ଦିଆଯାଏ ।

ତର୍ପଣ ମନ୍ତ୍ର---

ଓଁ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ପୁରୁଷମୃଗ୍‌ଯଜୁଃ ସାମମଣ୍ଡଳାନ୍ତର୍ଗତ
ସବିତାରମାବହୟାମୀତ୍ୟାବାହ୍ୟ ତର୍ପଣଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ।
ଓଁ ଭୂଃ ପୁରୁଷମୃଗ୍‌ବେଦଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଭୁବଃ ପୁରୁଷଂ ଯଜୁର୍ବେଦଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସ୍ୱଃ ପୁରୁଷଂ ସାମବେଦଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ମହଃ ପୁରୁଷମର୍ଥବବେଦଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଜନଃ ପୁରୁଷମିତିହାସପୁରାଣଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ତପଃ ପରୁଷଂ ସର୍ବାଗମଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସତ୍ୟମ୍ ପୁରୁଷଂ ସର୍ବଲୋକଂ ତର୍ପୟାମି

-

ଓଁ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ପୁରୁଷଂ ଋଗ୍‌ଯଜୁଃ ସାମମଣ୍ଡଳାନ୍ତର୍ଗତଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଭୂରେକଂ ପାଦଂ ଗାୟତ୍ରୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଭୁବର୍ଦ୍ୱିପାଦଂ ଗାୟତ୍ରୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସ୍ୱସ୍ତ୍ରିପାଦଂ ଗାୟତ୍ରୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଶ୍ଚତୁର୍ପାଦଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଉଷସଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଗାୟତ୍ରୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସାବିତ୍ରୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସରସ୍ୱତୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ବେଦମାତରଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ପୃଥିବୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଜୟାଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ କୌଶିକୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସାଂକୃତୀଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସର୍ବାପରାଜିତାଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ସହସ୍ରମୂର୍ତିଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଅନନ୍ତମୂର୍ତିଂ ତର୍ପୟାମି
ଓଁ ଏଭିର୍ମନ୍ତ୍ରୈଶ୍ଚ ଯେ ନିତ୍ୟ ଚତୁର୍ବିଂଶତିଭିର୍ଦ୍ୱିଜଃ
ସୁତର୍ପୟତି ଗାୟତ୍ରୀଂ ସ ସନ୍ଧ୍ୟାଫଳମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥

-----ooooooooo-----

॥ ମାର୍ଜନ ॥

ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ମାର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଝାଡୁରେ ସଫା କରି ଜଳ ସିଞ୍ଚନ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି କୁଶରେ ନିର୍ମିତ ଏକ ଛୋଟ କୁଞ୍ଚିକୁ ପୂଜାକରି ତା ମଧ୍ୟରେ ପବିତ୍ରି କରଣ ଶକ୍ତି କଳ୍ପିତ କରାଯାଏ ଓ ତାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାମ୍ର ପାତ୍ରରେ ଥିବା ଜଳରେ ବୁଡାଇ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ସିଞ୍ଚନ କରିବାକୁ ମାର୍ଜନ କରାଯାଏ । କିପରି ମାର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଛି ।

ସଂକଲପ୍ୟ ମାର୍ଜନଂ କୃତ୍ୱାଦାପୋହିଷ୍ଠା କୁଶୋଦକୈଃ
ପାଦେ ପାଦେ କ୍ଷୀପେନ୍ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ପ୍ରତିପ୍ରଣବ ସଂବୃତାତ୍ ॥୧
ଆତ୍ମାନଂ ପ୍ରଣବେନୈବ ପରିସିଞ୍ଚ୍ୟ ଜଲେନ ସଃ
କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ସପ୍ରଣବୈଃ ପାଦୌର୍ମାର୍ଜନଂ ତୁ କୁଶୋଦକୈଃ
ତତୋ ହି ପାଣିସ୍ଥ ଜଳଂ ସକୁଶଂ ପ୍ରକ୍ଷିପେଦଧଃ ॥୨
ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ହସ୍ତେନ ବାମେନ ନଟଂ ନଦ୍ୟାଦିକେଷୁ ଚ
ପାଣିନା ଦକ୍ଷିଣେନୈବ ମାର୍ଜୟେତ୍ ସକୁଶେନ ତୁ ॥୩
ପାଣିସ୍ଥିତୋଦକେନୈବ ବାମହସ୍ତୋଦକେନ ବା
ଗୃହେ ତୁ ମାର୍ଜନଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ନାନ୍ୟଥତ୍ୟବ୍ରବୀନ୍ମନୁଃ ॥ ୪

ଦର୍ଭାନ୍ବିସୃଜ୍ୟ କୁଶପାଣିର୍ମାର୍ଜୟେତ୍ । ଦର୍ଭା ନିସୃଜ୍ୟ ଅର୍ଥ କୁଶର କୁଞ୍ଚନରୁ ବାହାରୁଥିବା ଜଳ ସିଞ୍ଚନ କରିବା । ବାମ ହସ୍ତରେ ଜଳ ଧାରଣ କରି କୁଶର କୁଞ୍ଚନ ଜ୍ୱାରା ଜଳ ସିଞ୍ଚନ କରି ମାର୍ଜନ କରାଯିବ । ସିଞ୍ଚନ ସମୟରେ

କେଉଁ କେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଓ କେତେ କେତେ ସଂଖ୍ୟାର ପାଠ କରାଯିବ ତାହା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଲୋକରେ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି ।

'ପ୍ରଣବଯୁକ୍ତ ସମସ୍ତୟା ବ୍ୟାହୃତ୍ୟା ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଆପୋହିଷ୍ଟେତି ନବପାଦୈଃ
ଶନ୍ନୋଦେବୀରିତି ସପ୍ତଭିର୍ମାର୍ଜୟେତ୍ ।
ନବପାଦମତିକ୍ରମ୍ୟ ଅଥର୍ଚା ବସୁସଂଖ୍ୟୟା
ଋତଂ ଚ ପ୍ରଣବେନୈବ ମାର୍ଜନଂ ସମୁଦାହୃତମ୍ '

ତା ଅର୍ଥ ପ୍ରଣବ ଯୁକ୍ତ କରି ଆପୋହିଷ୍ଠ ମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ନଅ ପାଦ ବା ନଅ ଥର, ଶନ୍ନୋଦେବୀ ମନ୍ତ୍ରରେ ସାତଥର ଓ ଋତଂ ଚ ମନ୍ତ୍ରରେ ବସୁ ବା ଅଷ୍ଟ ବାର ମନ୍ତ୍ର ପାଠ ପୂର୍ବକ ସିଞ୍ଚନ କରି ମାର୍ଜନ କରାଯିବ ।

ଭୁବୀମୂର୍ଧ୍ନି ତଥାଽଽକାଶ ଆକାଶେଭୁବି ମସ୍ତକେ
ମସ୍ତକେ ଭୁବି ମୂର୍ଧ୍ନିସ୍ୟାତ୍ମାର୍ଜନଂ ସମୁଦାହୃତମ୍

ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରି ମାର୍ଜନର ସ୍ଥାନ ଓ କ୍ରମ ଏହି ଶ୍ଲୋକରେ କୁହା ଯାଇଛି । ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରି ଭୁମି ମସ୍ତକ ଓ ଆକାଶ, ଆକାଶ ଭୁମି ଓ ମସ୍ତକ ଏବଂ ମସ୍ତକ ଭୁମି ଓ ଆକାଶ କ୍ରମରେ ମାର୍ଜନ କରାଯିବ ।

ପ୍ରଥମେ ଆପୋହିଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ର

ଓଁ ଆପୋହିଷ୍ଟେତି ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ,ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱୀପ ଋଷିଃ, ଗାୟତ୍ରୀ ଛନ୍ଦଃ, ଆପୋ ଦେବତା ,ମାର୍ଜନେ ବିନିଯୋଗଃ ।

ଓଁ ଆପୋହିଷ୍ଠାମୟୋ ଭୁବଃ ।୧ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭୁମିକୁ
ଓଁ ତାନ ଉର୍ଜେ ଦଧାତନ ।୨ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ମସ୍ତକକୁ
ଓଁ ମହେରଣାୟ ଚକ୍ଷସେ ।୩ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଆକାଶକୁ

ଓଁ ଯୋ ବଃ ଶିବତମୋ ରସଃ ।୪   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଆକାଶକୁ
ଓଁ ତସ୍ୟଭାଜୟତେହ ନଃ ।୫   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭୁମିକୁ
ଓଁ ଉଶତୀରିବ ମାତରଃ ।୬   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ମସ୍ତକକୁ
ଓଁ ତସ୍ମାଽଅରଙ୍ଗମାମବଃ ।୭   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ମସ୍ତକକୁ
ଓଁ ଯସ୍ୟ କ୍ଷୟାୟ ଜିନ୍ୱଥ ।୮   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭୁମିକୁ
ଓଁ ଆପୋଜନୟଥା ଚ ନଃ ।୯   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଆକାଶକୁ

ଜଳ ସିଞ୍ଚନ କରି ମାର୍ଜନ କରିବ ।

ତା ପରେ ଶନ୍ନୋଦେବୀ ମନ୍ତ୍ର

ଶନ୍ନୋଦେବୀ ମନ୍ତ୍ରରେ ସାତଥର ଜଳ ସିଞ୍ଚନ କରି ମାର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଓଁ ଶନ୍ନୋଦେବୀରଭିଷ୍ଟୟେ   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଆକାଶକୁ
ଓଁ ଆପୋ ଭବନ୍ତୁ ପ୍ରୀତୟେ   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭୁମିକୁ
ଓଁ ଶଂଯୋରଭି ସ୍ରବନ୍ତୁ ନଃ   ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ମସ୍ତକକୁ
ଓଁ ଇଶାନବର୍ଜ୍ୟନାଂ କ୍ଷୟନ୍ତିଶ୍ଚକ୍ଷଣୀନାଂ ଆପୋ ଯାଚାମି ଭେଷଜଂ   ମସ୍ତକ
ଓଁ ଅପ୍ସୁମେ ସୋନୋଽବ୍ରବୀଦ୍ଧାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାନି ଭେଷଜଂ ଅଗ୍ନି   ଭୁମି
ଓଁ ଚ ବିଶ୍ୱସମ୍ଭବଂ ଆପଃ ପ୍ରଣୀତଭେଷଜଂ   ଆକାଶ
ଓଁ ବଭୃହ୍ଣ ତନ୍ନେ ମମ ଜ୍ୟୋକ୍ ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ଦୃଶେ   ଆକାଶ

ତା ପରେ ଋତଂ ଚ ମନ୍ତ୍ର

ପ୍ରଣବ ସହିତ ଋତଂ ଚ ମନ୍ତ୍ରରେ ବସୁ ସଂଖ୍ୟକ ବା ଅଷ୍ଟବାର ମାର୍ଜନ କରିବେ ।

ଓଁ ଋତଂ ଚ ସୁତ୍ୟଂ ଚାଭିଦ୍ଧାତପେସ୍ୟାଽଧ୍ୟଜାୟତ
ଓଁ ତତୋ ରାତ୍ର୍ୟଜାୟତ

ଓଁ ତତଃ ସମୁଦ୍ରୋଽର୍ଣ୍ଣବଃ
ଓଁ ସମୁଦ୍ରାଦର୍ଣ୍ଣବାଦଧିସମ୍ବତ୍ସରୋ ଜାୟତ
ଓଁ ଅହୋରାତ୍ରାଣି ବିଦଧ୍‌ଦ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ମିଷତୋ ବଶୀ
ଓଁ ସୂର୍ଯ୍ୟାଚ୍ଚନ୍ଦ୍ର ମସୋଧାତା
ଓଁ ଯଥାପୂର୍ବମକଳ୍ପୟନ୍
ଓଁ ଦିବଂ ଚ ପୃଥିବୀଂ ଚାନ୍ତରୀକ୍ଷମଥୋ ସ୍ୱଃ

ଏହିପରି ଭାବରେ ନବ ସପ୍ତ ଓ ଅଷ୍ଟବାର କୁଶୋଦକେନ ଅଭି ସିଞ୍ଚନ ପୂର୍ବକ ମାର୍ଜନ ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ ।

// ମୁଦ୍ରା //

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଜପରେ ୨୪ ଟି ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଦୁଇ ହାତର ପାପୁଲିକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆକୃତି କଲେ ମୁଦ୍ରା ହୋଇଥାଏ । ଏହି ମୁଦ୍ରାକୁ ଗାୟତ୍ରୀ ପୂଜା ଓ ଜପରେ ଏକାନ୍ତରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ । ପାଖରେ କେହି ଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜାସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରାଇ ଅଥବା ହସ୍ତକୁ କୌଣସି ବସ୍ତ୍ରରେ ଢାଙ୍କି ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯିବ, ଯା ଫଳରେ କେହି ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତଳେ ୨୪ ମୁଦ୍ରା ଦିଆଗଲା ।

ଅତଃ ପର ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ବର୍ଣ୍ଣାମୁଦ୍ରା କ୍ରମେଣ ତୁ
ସୁମୁଖଂ ସମ୍ପୁଟଂ ଚୈବ ବିତତଂ ବିସ୍ତୃତଂ ତଥା ॥ ୧

ଅଥ କ୍ରମଶଃ ବର୍ଣ୍ଣରେ ମୁଦ୍ରା ବିଷୟରେ କୁହାଗଲା । ସୁମ୍ମୁଖ ସମ୍ପୁଟ ବିତତି ବିସ୍ମୃତ ମୁଦ୍ରା ।

ଦ୍ୱିମୁଖଂ ତ୍ରିମୁଖଂ ଚୈବ ଚତୁଃ ପଞ୍ଚମମୁଖଂ ତଥା
ଷଣ୍ମୁଖାଧୋମୁଖଂ ଚୈବ ବ୍ୟାପକାଞ୍ଜଲିକଂ ତଥା ॥ ୨

ଦ୍ୱିମୁଖ, ତ୍ରିମୁଖ,ଚତୁର୍ମୁଖ, ପଞ୍ଚମୁଖ,ଷଣ୍ମୁଖ , ଅଧୋମୁଖ ବ୍ୟାପକାଞ୍ଜଲୀ ।

ଷକଟଂ ଯମପାଶଂ ଚ ଗ୍ରନ୍ଥିତଂ ସନ୍ମୁଖୋନ୍ମୁଖମ୍
ପ୍ରଲମ୍ବଂ ମୁଷ୍ଟିକଂ ଚୈବ ମସ୍ୟକୁର୍ମବରାହକମ୍ ॥ ୩

ଶକଟ,ଯମପାଶ,ଗ୍ରନ୍ଥିତ,ସନ୍ମୁଖୋନ୍ମୁଖ,ପ୍ରଲମ୍ବ,ମୁଷ୍ଟିକ ମସ୍ୟ କୁର୍ମ ବରାହକ ।

ସଂହାକ୍ରାନ୍ତଂ ମହାକ୍ରାନ୍ତଂ ମୁଦ୍ଗରଂ ପଲ୍ଲବଂ ତଥା
ଏତାଃ ମୂଦ୍ରାଃ ଚତୁର୍ବିଂଶଜ୍ଜପାଦୌ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ॥ ୪

ସିଂହାକ୍ରାନ୍ତ, ମହାକ୍ରାନ୍ତ, ମୁଦ୍ଗର, ପଲ୍ଲବ ଏବିପରି ୨୪ ମୁଦ୍ରା ଜପ ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶାଇବାପାଇଁ କୁହା ଯାଇଛି ।

ଚତୁର୍ବିଂଶତିରିମା ମୂଦ୍ରା ଗାୟତ୍ର୍ୟା ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତାଃ
ଏତାମୂଦ୍ରାଃ ନ ଜାନାତି ଗାୟତ୍ରୀ ନିଷ୍ଫଳା ଭବେତ୍ ॥ ୫

ଏହି ଚବିଶ ମୁଦ୍ରା ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ମୁଦ୍ରା ସବୁ ନ ଜାଣିଥିଲେ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପାସନା ନିଷ୍ଫଳ ବୋଲି କୁହା ଯାଇଛି ।

// ଆରତୀ //

ଜୟତି ଜୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା ଜୟତି ଜୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା
ଆଦି ଶକ୍ତି ତୁମେ ଅଲେଖ ନିରଞ୍ଜନ ଜଗତ ପାଳନ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ
ଦୁଃଖ ଶୋକ ଭୟ କ୍ଳେଶ କଳହ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୈନ୍ୟ ହର୍ତ୍ରୀ
ବ୍ରହ୍ମ ରୂପିଣୀ ପ୍ରଣତ ପାଳିନୀ ଜଗତଧାତ୍ରୀ ଅମ୍ବେ
ଭବଭୟହାରୀ ଜନହିତକାରୀ ସୁଖଦାୟୀ ଜଗଦମ୍ବେ
ଭୟହାରିଣୀ ଭବତାରିଣୀ ଅନଘ ଆନନ୍ଦରାଶୀ
ଅବିକାରୀ ଅଘହରୀ ଅଚଳିତ ଅମଳ ଅବିନାଶୀ
କାମଧେନୁ ସତ ଚିତ ଆନନ୍ଦା ଜୟ ଗଙ୍ଗା ଗୀତା
ସବିତାଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତୀ ଶକ୍ତି ତୁମେ ସାବିତ୍ରୀ ସୀତା
ଋକ୍ ଯଜୁ ସାମ ଅଥର୍ବ ପ୍ରଣୟିନୀ ପ୍ରଣବ ମହାମହିମା
କୁଣ୍ଡଳିନୀ ସହସ୍ରାର ସୁଶୁମ୍ନାର ସୁଶୋଭା ଗୁଣ ଗରିମା
ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା ଶଚୀ ବ୍ରହ୍ମାଣୀ ରାଧା ରୁଦ୍ରାଣୀ
ଜୟ ସତରୂପା ବାଣୀ ବିଦ୍ୟା କମଳା କଲ୍ୟାଣୀ
ଜନନୀ ରହିଛୁ ଦୀନ ହୀନ ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତର
ଯଦ୍ୟପି କୁଟିଳ କପଟୀ କୁପୁତ୍ର ତେବେ ବି ଶିଶୁ ତୋହର
ସ୍ନେହାସନୀ କରୁଣାମୟୀ ମାତା ଚରଣେ ଶରଣ ତୋର
ଅରକ୍ଷ ରହିଛୁ ଆମେ ଶିଶୁ ତୋର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ କୃପାକର
କାମ କ୍ରୋଧ ମଦ ଲୋଭ ଦମ୍ଭ ଦ୍ୱେଷ ଦୁର୍ଭାବ ହର

ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ନିଷ୍ପାପ ହୃଦୟ ମନକୁ ପବିତ୍ର କର
ତୁମେ ସମର୍ଥ ଭବ ଭ୍ରାନ୍ତି ତାରଣେ ତୁଷ୍ଟି ପୁଷ୍ଟି ତ୍ରାତା
ସଦ୍‌ମାର୍ଗ ପରେ ଚଳାଅ ଆମକୁ ଯାହା କି ସୁଖ ଦାତା
ଜୟତି ଜୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା ଜୟତି ଜୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା
॥ ଆରତୀ ସମାପ୍ତ ॥

॥ କ୍ଷମାପନ ସ୍ତୋତ୍ର ॥

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧନାର ପୂଜନ ଶେଷରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ କରିବା ଉଚିତ କାରଣ ଏହା ଦ୍ୱାରା ପୂଜା ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ କର୍ମରେ ଯାହା କିଛି ଦୋଷ ତୃଟି ରହିଯାଇଥିବ ତାହା ମାତା କ୍ଷମା କରିଦେବେ ।

ନ ମନ୍ତ୍ରଂ ନୋ ଯନ୍ତ୍ରଂ ତଦପି ଚ ନ ଜାନେ ସ୍ତୁତିମହୋ
ନ ଚାହ୍ୱାନଂ ଧ୍ୟାନଂ ତଦପି ଚ ନ ଜାନେ ସ୍ତୁତିକଥାଃ
ନ ଜାନେ ମୁଦ୍ରାସ୍ତେ ତଦପି ଚ ନ ଜାନେ ବିଲପନମ୍
ପରଂ ଜାନେ ମାତସ୍ତ୍ୱଦନୁସରଣଂ କ୍ଲେଶ ହରଣମ୍ ॥ ୧
ବିଧେରଜ୍ଞାନେନ ଦ୍ରବିଣବିରହେଣାଲସତୟା
ବିଧେୟାଶକ୍ୟତ୍ୱାତ୍ତବ ଚରଣୟୋର୍ଯାଚ୍ୟୁତିରଭୂତ୍
ତଦେତତ୍‌କ୍ଷନ୍ତବ୍ୟଂ ଜନନୀ ସକଳୋଦ୍ଧାରିଣୀଶିବେ
କୁପୁତ୍ରୋ ଜାୟତେ କ୍ୱଚିଦପି କୁମାତା ନ ଭବତି ॥୨

ପୃଥିବ୍ୟାଂ ପୁତ୍ରାସ୍ତେ ଜନନୀ ବହବଃ ସନ୍ତି ସରଳାଃ
ପରଂ ତେଷାଂଧ୍ୟେ ବିରଳତରୋଽହଂ ତବ ସୁତଃ
ମଦୀୟୋଽୟଂ ତ୍ୟାଗଃ ସମୁଚିତମିଦଂ ନୋ ତବ ଶିବେ
କୁପୁତ୍ରୋ ଜାୟତେ କ୍ୱଚିଦପି କୁମାତା ନ ଭବତି ॥ ୩
ଜଗନ୍ମାତର୍ମାତସ୍ତବ ଚରଣ ସେବା ନ ରଚିତା
ନ ବା ଦତ୍ତଂ ଦେବୀ ଦ୍ରବିଣମପି ଭୂୟସ୍ତବ ମୟା
ତଥାପି ତ୍ୱଂ ସ୍ନେହଂ ନିରୁପମଂ ଯତ୍ପ୍ରକୁରୁଷେ
କୁପୁତ୍ରୋ ଜାୟତେ କ୍ୱଚିଦପି କୁମାତା ନ ଭବତି ॥ ୪
ଶ୍ୱପାକୋ ଜଲ୍ପାକୋ ଭବତି ମଧୁପାକୋପମଗିରା
ନିରାତଂକ ରଙ୍କୋ ବିହରତି ଚିରଂ କୋଟି କନକୈଃ
ତବାପର୍ଣେ କର୍ଣେ ବିଶତି ମନୁବର୍ଣେ ଫଳମିଦଂ
ଜନଃ କୋ ଜାନୀତି ଜନନୀ ଜପନୀୟଂ ଜପବିଧୌ ॥ ୫
ଜଗଦମ୍ବ ! ବିଚିତ୍ରମନ୍ତ କିଂ ପରିପୂର୍ଣା କରୁଣାସ୍ତି ଚେନ୍ମୟି
ଅପରାଧ ପରଂପରାବୃତଂ ନହି ମାତା ସମୁପେକ୍ଷତେ ସୁତମ୍
ମତ୍ସମ ପାତକୀ ନାସ୍ତି ପାପଘ୍ନୀ ତ୍ୱତ୍ସମା ନହି
ଏବଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ମହାଦେବୀ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟଂ ତଥା କୁରୁ ॥

॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ ॥

ପୁରଶ୍ଚରଣ ଉପରାନ୍ତ ସାମୁହିକ ପ୍ରାର୍ଥନା,ଆରତୀ, କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗାୟନ କରିବେ । , ପୂଜାରେ ନିଯୁକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନର ବିଧାନ ରହିଛି ॥ ତାହା ବ୍ୟତୀତ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଦାନା,

ଗାଇଗୋରୁଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ପଞ୍ଚାମୃତ, ଜଳ ତୁଳସୀ ଓ ମଧୁର ପ୍ରସାଦ ବଣ୍ଟନ କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷରେ ଯଥା ଶକ୍ତି ଦାନର ବିଧାନ ରହିଛି । ଜ୍ଞାନ ପ୍ରସାର କରୁଥିବା ସଂସ୍ଥା, ବ୍ରହ୍ମପରାୟଣ ଲୋକସେବକ ସତ୍ପୁରୁଷ, ଦୀନ ଦୁଃଖି, ପଣ୍ଡିତ ମାନଙ୍କୁ ଦାନ ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ଭୋଜନ,ଧନ, ବସ୍ତ୍ର , ପୁସ୍ତକ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପଯୋଗ ବସ୍ତୁ ରୂପରେ ଦାନ ଦିଆ ଯାଇପାରେ ।

॥ ଶ୍ରୀ ଗାୟତ୍ରୀ ଚାଳିଶା ॥

ଦୋହା

ହ୍ରୀଁ ଶ୍ରୀଁ କ୍ଲୀଁ ମେଧା, ପ୍ରଭା, ଜୀବନ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ
ଶାନ୍ତି କ୍ରାନ୍ତି ଜାଗୃତି ପ୍ରଗତି ରଚନା ଶକ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ ॥
ଜଗତ ଜନନୀ ମଙ୍ଗଳ କରନୀ ଗାୟତ୍ରୀ ସୁଖ ଧାମ
ପ୍ରଣବୋ ସାବିତ୍ରୀ ସ୍ୱଧା ସ୍ୱାହା ପୁରନ୍ କାମ ॥

ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଓଁ ଯୁତ ଜନନୀ ଗାୟତ୍ରୀ ନିତ କଲିମଲ ଦହନୀ
ଅକ୍ଷର ଚୌବିଶି ପରମ ପୂନିତା । ଇନମେ ବସେ ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରୁତି ଗୀତା
ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ତୋଗୁଣୀ ସତରୂପା । ସତ୍ୟ ସନାତନ ସୁଧା ଅନୂପା
ହଂସାରୂଢ ସିତମ୍ବର ଧାରୀ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ତି ଶୁଚି ଗଗନ ବିହାରି
ପୁସ୍ତକ ପୁଷ୍ପ କମଣ୍ଡଲୁ ମାଳା । ଶୁଭ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ତନୁ ନୟନ ବିଶାଳା
ଧ୍ୟାନ ଧରତ ପୁଲକୀତ ହିୟ ହୋଇ । ସୁଖ ଉପଜତ ଦୁଃଖଦୂରମତିଖୋଇ
କାମଧେନୁ ତୁମ ସୁରତରୁ ଛାୟା । ନିରାକାରକୀ ଅଦ୍ଭୂତ ମାୟା
ତୁମ୍ହରୀ ଶରଣ ଗହେ ଜୋ କୋଇ ତରୈ ସକଳ ସଂକଟ ସୋ ସୋଇ
ସରସ୍ୱତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୁମ କାଲୀ ଦୀପୈଃ ତୁମ୍ହାରୀ ଜ୍ୟୋତି ନିରାଲୀ

ତୁମ୍ହରୀ ମହିମା ପାର ନ ପାବେଁ ଜୋ ଶାରଦ ଶତମୁଖ ଗୁନ ଗାଂବେ
ଚାର ବେଦକୀ ମାତୁ ପୁନୀତା ତୁମ୍ ବ୍ରହ୍ମାଣୀ ଗୌରୀ ସୀତା
ମହାମନ୍ତ୍ର ଜିତନେ ଜଗ ମାହିଁ କୋଉ ଗାୟତ୍ରୀ ସମ ନାହିଁ
ସୁମିରତ ହିୟେ ମେ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାସେ ଆଲସ୍ୟ ପାପ ଅବିଦ୍ୟା ନାସେ
ସୃଷ୍ଟି ବୀଜ ଜଗ ଜନନୀ ଭବାନୀ କାଲରାତ୍ରୀ ବରଦା କଲ୍ୟାଣୀ
ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ରୁଦ୍ର ସୁର ଜେତେ ତୁମତୋ ପାବେଁ ସୁରତା ତେତେ
ତୁମ ଭକ୍ତନ କୀ ଭକ୍ତ ତୁହ୍ମାରେ ଜନନିହି ପୁତ୍ର ପ୍ରାଣ ତେ ପ୍ୟାରେ
ମହିମା ଅପରମ୍ପାର ତୁହ୍ମାରୀ ଜୈ ଜୈ ଜୈ ତ୍ରିପଦା ଭୟହାରୀ
ପୂରିତ ସକଲ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନା ତୁ ସମ ଅଧିକ ନ ଜଗମେ ଆନା
ତୁମହିଁ ଜାନି କଚ୍ଛୁ ରହୈ ନ ଶେଷା ତୁମହିଁ ପାୟ କଚ୍ଛୁ ରହୈ ନ କ୍ଳେଶା
ଜାନତ ତୁମହିଁ ତୁମହିଁ ହବୈ ଜାଇ ପାରସ ପରସି କୁଧାତୁ ସୁହାଇ
ତୁହ୍ମରୀ ଶକ୍ତି ଦିପୈ ସବ ଠାଇ ମାତା ତୁମ ସବ୍ ଠୌର ସମାଇ
ଗ୍ରହ୍ ନକ୍ଷତ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଧନେରେ ସବ ଗତିମାନ ତୁହ୍ମାରେ ପ୍ରେରେ
ସକଲ ସୃଷ୍ଟି କୀ ପ୍ରାଣ ବିଧାତା ପାଲକ ପୋଷକ ନାଶକ ତ୍ରାତା
ମାତେଶ୍ୱରୀ ଦୟା ବ୍ରତଧାରୀ ତୁମ ସନ ତରେ ପାତକୀ ଭାରୀ
ଜାପର କୃପା ତୁହ୍ମାରୀ ହୋଇ ତାପର କୃପା କରେ ସବ କୋଇ
ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ତେ ବୁଦ୍ଧିବଲ ପାବେଁ ରୋଗୀ ରୋଗରହିତ ହବୈ ଜାବେଁ
ଦାରିଦ୍ର ମିଟୈ କଟେ ସବ ପୀରା ନାଶୈ ଦୁଃଖ ହରୈ ଭବ ଭୀରା
ଗୃହ କଲେଶ ଚିତ ଚିନ୍ତା ଭାରୀ ନାସୈ ଗାୟତ୍ରୀ ଭୟହାରୀ
ସନ୍ତତୀ ହୀନ ସୁସନ୍ତତି ପାବେଁ ସୁଖ ସମ୍ପତ୍ତି ଯୁତ ମୋଦ ମନାବେଁ
ଭୂତ ପିଶାଚ ସବୈ ଭୟ ଖାବେଁ ଯମ କେ ଦୂତ ନିକଟ ନହିଁ ଆବେଁ
ଜୋ ସଧବା ସୁମରେ ଚିତ ଲାଇ ଅଛତ ସୁହାଗ ସଦା ସୁଖଦାୟୀ

-

ଘର ଘର ସୁଖପ୍ରଦ ଲଭୈ କୁମାରୀ ବିଧବା ରହେ ସତ୍ୟ ବ୍ରତଧାରୀ
ଜୟତି ଜୟତି ଜଗଦମ୍ବେ ଭବାନୀ ତୁମ ସମ ଔର ଦୟାଲୁ ନ ଦାନୀ
ଜୋ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସୋ ଦୀକ୍ଷା ପାବେଁ ସୋ ସାଧନକୋ ସଫଳ ବନାବେଁ
ସୁମିରନ କରେ ସୁରୁଚି ବଡଭାଗୀ ଲଭୈଁ ମନୋରଥ ଗୃହୀ ବିରାଗୀ
ଅଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ନବ ନିଧି କୀ ଦାତା ସବ ସମର୍ଥ ଗାୟତ୍ରୀ ମାତା
ଋଷି ମୁନି ଯତି ତପସ୍ୱୀ ଯୋଗୀ ଆରତ ଅର୍ଥୀ ଚିନ୍ତିତ ଭୋଗୀ
ଜୋ ଜୋ ଶରଣ ତୁହ୍ମାରୀ ଆବେଁ ସୋ ସୋ ମନ ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ପାବେଁ
ବଲ ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା ଶୀଲ ସୁଭାଉ ଧନ ବୈଭବ ଯଶ ତେଜ ଉଛାଉ
ସକଲ ବଢେ ଉପଜେ ସୁଖ ନାନା ଜୋ ୟହ ପାଠ କରୈ ଧରି ଧ୍ୟାନା
ୟହ ଚାଲିସା ଭକ୍ତି ଯୁତ ପାଠ କରୈ ଜୋ କୋୟ
ତାପର କୃପା ପ୍ରସନ୍ନତା ଗାୟତ୍ରୀ କା ହୋୟ
ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍

// ଗାୟତ୍ରୀ ସହସ୍ର ନାମ ବିଜ୍ଞାନ //

ଗାୟତ୍ରା ଇଶ୍ୱରୀୟ ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତିର ଏକ ପୁଞ୍ଜି । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଗର୍ଭ ଏକ ଶକ୍ତି ଭଣ୍ଡାର ଓ ତାହା ମଧ୍ୟରେ କେତେ ଯେ ଶକ୍ତି ଗଚ୍ଛିତ ରହିଛି ଆକଳନ କରା ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସହସ୍ର କହିଦେଲେ ସଂଖ୍ୟା ବିଜ୍ଞାନର ଏକକ ରୂପେ ଏକ ହଜାରକୁ ବୁଝାଏ ମାତ୍ର ଇଶ୍ୱରୀୟ ଶକ୍ତି ତ ଅନନ୍ତ , ଏହାକୁ କିପରି ଏକ ହଜାରରେ ସୀମିତ କରା ଯାଇ ପାରିବ । ତେଣୁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ସହସ୍ର ଶବ୍ଦ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଅନନ୍ତ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଇଛି । ତେଣୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ସହସ୍ରନାମ କହିବାର ଅର୍ଥ ଅନନ୍ତ ସଂଖ୍ୟକ ନାମ ବା ଅନନ୍ତ ସଂଖ୍ୟକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଏକ ହଜାର ନାମ ଗ୍ରହଣ କରୁଛେ । ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଯେତେ ଗୁଡିଏ ଶକ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ଓ ସାଧକଙ୍କ ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଛି ତାହା ସହସ୍ର ବା ହଜାରଠାରୁ ଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇପାରେ । ଏହି ଶକ୍ତି ମାନଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବ ମହତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ତାର ନାମ କରଣ ହୋଇଛି । ଏହିପରି ହଜାର ନାମର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ମାନଙ୍କରେ ଦିଆ ଯାଇଛି ଯାହା ଗାୟତ୍ରୀ ସହସ୍ର ନାମ ରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବା, ବୁଝିପାରିବା ଓ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଧାରଣ କରିପାରିଲେ କି କି ଉପଯୋଗରେ ମାନବ କଲ୍ୟାଣ କରି ପାରିବ , ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଗାୟତ୍ରୀ ସହସ୍ରନାମ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଗୁଣ ସ୍ୱଭାବ ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣା ନ ଯାଇଛି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଉପଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ହେବନାହିଁ । ଗାୟତ୍ରୀ ସହସ୍ର ନାମ ପାଠ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଶକ୍ତି ମାନଙ୍କର ଗୁଣ, ବିଶେଷତ୍ୱ, ମହିମା, ଓ ଉପକାରୀତା ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ସବୁ ବିଶେଷତା ଜାଣି ତାକୁ

ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ , ଜୀବନକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର କରି ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ପାଇଁ ସାଧକ ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନାରେ ଆଗ୍ରହି ହୋଇ ପାରିବ ।

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାମ ବଡ ରହସ୍ୟମୟ । ଏହି ନାମରେ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ପରିଚୟ , ଇତିହାସ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଛପି ରହିଛି । ସ୍ଥୁଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାଧାରଣ ନାମ ରୂପେ ଜ୍ଞାତ ହେଉଥିଲେ ବି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ଲୁଚି ରହିଛି ଯାହାକୁ ବୁଝିବାକୁ ତଥା ଜାଣିବାକୁ ବେଦ,ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦର୍ଶନ, ଉପନିଷଦ, ସ୍ମୃତି, ନୀତି, ସହିଂତା ଓ ସୂତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଧ୍ୟୟନ ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ସଂକେତ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଏବଂ ବୀଜ ରୂପରେ ଗଚ୍ଛିତ ରହିଛି ତାହା ସହସ୍ର ନାମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଓ ଗାୟତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାର ଅନନ୍ତ ଭଣ୍ଡାର ।

// ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଋଷି ଛନ୍ଦ ଓ ଦେବତା //

ପ୍ରାୟ ପ୍ରେତ୍ୟକ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରୀତ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରୀୟ ଋଷି, ପ୍ରୀୟ ଦେବତା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାର ପ୍ରୀୟ ଛନ୍ଦ ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେହିପରି ମାତା ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରୀୟତା ରହିଛି । ଦେବୀ ଭାଗବତରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶେଶ୍ଲୋକରୁ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଋଷି ଛନ୍ଦ ଓ ଦେବତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିହେବ ।

ଅଥାତଃ ଶ୍ରୁୟନ୍ତାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବର୍ଣ୍ଣରଷ୍ୟାଦିକାଂସ୍ତଥା
ଛନ୍ଦାଂସି ଦେବତାସ୍ତଦ୍‌ବତ୍ କ୍ରମାଉତ୍ତ୍ୱାନିଚୈବ ହି ।

ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଚବିଶ ବର୍ଣ୍ଣର ଛନ୍ଦ , ଋଷି ଓ ଦେବତା ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରମ ଅନୁସାରେ କୁହା ଯାଉଛି ।

ବାମଦେବଽତ୍ରିବଶିଷ୍ଠ ଶୁକ୍ରଃ କଣ୍ୱଃ ପରାଶରଃ
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ମହାତେଜାଃ କପିଳଃ ଶୌନକୋ ମହାନ୍ ॥
ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ୍ୟୋ ଭରଦ୍ୱାଜୋ ଜମଦଗ୍ନିସ୍ତପୋନିଧିଃ
ଗୌତମୋ ମୁଦୁଗଲଶ୍ଚୈବ ବେଦବ୍ୟାସଶ୍ଚ ଲୋମଶଃ ॥
ଅଗସ୍ତ୍ୟ କୌଶିକୋ ବସ୍ସଃ କୁଲକ୍ୟୋ ମାଣ୍ଡୁକସ୍ତଥା
ଦୁର୍ବାସାସ୍ତପସାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ନାରଦଃ କଶ୍ୟପସ୍ତଥା ॥

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଋଷିମାନେ ହେଲେ ------
ବାମଦେବ,ଅତ୍ରି,ବଶିଷ୍ଠ, ଶୁକ୍ର, କଣ୍ୱ, ପରାଶର, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, କପିଳ ଶୌନକ ଯାଜ୍ଞ୍ୟବଲ୍କ,ଭରଦ୍ୱାଜ,ଯମଦଗ୍ନି, ଗୌତମ, ମୁଦଗଲ ବେଦବ୍ୟାସ, ଲୋମଶ, ଅଗସ୍ତ୍ୟ, କୌଶିକ, ବସ୍ସ, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ,ମାଣ୍ଡୁକ, ଦୁର୍ବାସା, ନାରଦ, କଶ୍ୟପ । ଏହିପରି ୨୪ ଋଷି ।

ଇତ୍ୟେତେ ଋଷୟଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ କ୍ରମଶୋ ମୁନେ
ଗାୟତ୍ର୍ୟୁଷ୍ଣିଗନୁଷ୍ଟୁପ୍ ଚ ବୃହତୀ ପଂକ୍ତିରେବ ଚ
ତ୍ରିଷ୍ଟୁଭଂ ଜଗତୀ ଚୈବ ତଥାଽତିଜଗତୀମତା
ଶକ୍ୱର୍ଯ୍ୟତିଶକ୍ୱରୀ ଚ ଧୃତିଶ୍ଚାତିଧୃତିସ୍ତଥା
ବିରାଟ୍ ପ୍ରସ୍ତାରପଂକ୍ତିଶ୍ଚ କୃତିଃ ପ୍ରକୃତିରାକୃତିଃ
ବିକୃତି ସଂକୃତିଶ୍ଚୈବାକ୍ଷର ପଂକ୍ତିସ୍ତଥୈବ ଚ
ଭୂର୍ଭୁବ ସ୍ୱରିତିଚ୍ଛନ୍ଦସ୍ତଥା ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ ସ୍ମୃତମ୍
ଇତ୍ୟେତାମି ଚ ଛନ୍ଦାଂସି କିର୍ତ୍ତୀତାନି ମହାମୁନ୍ ॥

ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କ ଋଷିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣି ଏବେ ଛନ୍ଦ ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ଛନ୍ଦମାନେ ହେଲେ ---

ଗାୟତ୍ରୀ,ଉଷ୍ଣିକ୍,ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍ ,ବୃହତି,ପଂକ୍ତି, ତ୍ରିଷ୍ଟୁପ୍ ,ଜଗତୀ , ଅତିଜଗତୀ,ଶକ୍ୱରୀ , ଅତିଶକ୍ୱରୀ,ଧୃତି, ଅତିଧୃତି, ବିରାଟ୍, ପ୍ରସ୍ତାର-ପଂକ୍ତି, କୃତି, ପ୍ରକୃତି, ଆକୃତି ,ବିକୃତି, ସଂସ୍କୃତି, ଅକ୍ଷରପଂକ୍ତି, ଭୂଃ , ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ, ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ ଏହିପରି ୨୪ ଛନ୍ଦ । ସେହିପରି ୨୪ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ।

ଦୈବତାନି ଶ୍ରୁଣୁ ପ୍ରାଜ୍ଞ ତେଷାମେଷାନୁପୂର୍ବଶଃ
ଆଗ୍ନେୟଂ ପ୍ରଥମଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ପ୍ରଜାପତ୍ୟଂ ଦ୍ୱିତୀୟକମ୍ ॥
ତୃତୀୟଞ୍ଚ ତଥା ସୌମ୍ୟମିଶାନଂ ଚ ଚତୁର୍ଥକମ୍
ସାବିତ୍ରୀଂ ପଞ୍ଚମଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଷଷ୍ଠମାଦିତ୍ୟ ଦୈବତମ୍ ॥
ବାର୍ହପତ୍ୟଂ ସପ୍ତମଂ ତୁ ମୈତ୍ରାବରୁଣମଷ୍ଟକମ୍
ନବମଂ ଭଗ ଦୈବତ୍ୟଂ ଦଶମଂ ଚାର୍ଯ୍ୟମେଶ୍ୱରମ୍ ॥
ଗଣେଶମେକାଦଶଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟଂ ଦ୍ୱାଦଶକଂ ସ୍ମୃତମ୍
ପୌଷ୍ଣଂତ୍ରୟୋଦଶଂ ପ୍ରୋକ୍ତମୈନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନଂ ଚ ଚତୁର୍ଦଶମ୍ ॥
ବାୟବ୍ୟଂ ପଞ୍ଚଦଶକଂ ବାମଦେବ୍ୟଂ ଚ ଷୋଡଷମ୍
ମୈତ୍ରାବରୁଣିଦୈବତ୍ୟଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ସପ୍ତଦଶାକ୍ଷରମ୍ ॥
ଅଷ୍ଟାଦଶଂ ବୈଶ୍ୱଦେବମୂନବିଂଶଂ ତୁ ମାତୃକମ୍
ବୈଷ୍ଣବଂ ବିଂଶତିତମଂ ବସୁଦୈବତମୀରିତମ୍ ॥
ଏକବିଂଶତିସଂଖ୍ୟାକଂ ଦ୍ୱାବିଂଶଂ ରୁଦ୍ରଦୈବତମ୍ ॥
ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଚ କୌବେରମାଶ୍ୱିନଂ ତତ୍ତ୍ୱସଂଖ୍ୟକମ୍

ଚତୁର୍ବିଂଶତିବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ଦେବତାନାଂ ଚ ସଂଗ୍ରହଃ ॥
କଥିତଃ ପରମ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ମହାପାପୈକଶୋଧନଃ
ଯଦାକର୍ଣନମାତ୍ରେଣ ସାଂଗଂ ଜାପ୍ୟଫଳଂ ମୁନେ ॥

ଅକ୍ଷର କ୍ରମରେ ଦେବତାମାନେ ହେଲେ –
୧- ଅଗ୍ନି, ୨- ପ୍ରଜାପତି, ୩- ସୋମ, ୪-ଈଶାନ, ୫-ସବିତା, ୬-ଆଦିତ୍ୟ, ୭-ବୃହସ୍ପତି, ୮- ମିତ୍ରାବରୁଣି, ୯- ଭଗ, ୧୦- ଅର୍ଯ୍ୟମା, ୧୧-ଗଣେଶ, ୧୨- ତ୍ୱଷ୍ଟା, ୧୩- ପୁଷା, ୧୪-ଇନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନି, ୧୫- ବାୟୁ, ୧୬-ବାମଦେବ, ୧୭-ମୈତ୍ରାବରୁଣି, ୧୮-ବିଶ୍ୱଦେବା, ୧୯-ମାତୃକା, ୨୦-ବିଷ୍ଣୁ, ୨୧-ବସୁ, ୨୨- ରୁଦ୍ର, ୨୩- କୁବେର, ୨୪ ଅଶ୍ୱିନିକୁମାର ।

ଏହି ଚବିଶି ଦେବତା ସମସ୍ତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ମହାପାପ ଦୂର କରିପାରିବାର କ୍ଷମତା ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରକେ ସଳ ପାପ କ୍ଷୟ ଯାଏ ।

ଆଦିଶକ୍ତେ ଜଗନ୍ମାତର୍ଭକ୍ତାନୁଗ୍ରହକାରିଣୀ
ସର୍ବତ୍ରବ୍ୟାପିକେଽନନ୍ତେ ଶ୍ରୀସନ୍ଧ୍ୟେ ବୈ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥
ତ୍ୱମେବ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ସାବିତ୍ରୀ ଚ ସରସ୍ୱତୀ
ବ୍ରାହ୍ମୀ ଚ ବୈଷ୍ଣବୀ ରୌଦ୍ରୀ ରକ୍ତା ଶ୍ୱେତା ସିତେତରା ॥
ପ୍ରାତର୍ବାଳା ଚ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଯୌବନସ୍ଥା ଭବେତ୍ ପୁନଃ
ବୃଦ୍ଧା ସାୟଂ ଭଗବତୀ ଚିନ୍ତ୍ୟତେ ମୁନିଭିଃ ସଦା ॥
ହଂସସ୍ଥା ଗରୁଡରୂଢା ତଥା ବୃଷଭୂାହିନୀ
ଋକ୍‌ବେଦାଧ୍ୟାୟିନୀ ଭୂମୌ ଦୃଶ୍ୟତେ ଯା ତପସ୍ୱିଭିଃ ॥
ଯଜୁର୍ବେଦଂ ପଠତି ଯ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଂ ବିରାଜତେ

-

ସା ସାମଗାପି ସର୍ବେଷୁ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣା ତଥା ଭୁବି ॥
ରୁଦ୍ରଲୋକଂ ଗତା ତ୍ୱଂ ହି ବିଷ୍ଣୁଲୋକନିବାସିନୀ
ତ୍ୱମେବ ବ୍ରହ୍ମଣଲୋକେଽମର୍ତ୍ୟାନୁଗ୍ରହକାରିଣୀ ॥

॥ ଗାୟତ୍ରୀ ବନ୍ଦନା ॥

ଓଁ କାରରୂପା ତ୍ରିପଦା ତ୍ରୟୀ ଚ ତ୍ରିଦେବବନ୍ଦ୍ୟା ତ୍ରିଦିବାଧିଦେବୀ
ତ୍ରିଲୋକସ୍ୟ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ତ୍ରିତୟସ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତ୍ରୀ ତ୍ରିକାଳୀକୀ ସଂକଳନାବିଧାତ୍ରୀ ।୧
ତ୍ରୈଗୁଣ୍ୟଭେଦାତ୍ ତ୍ରିବିଧସ୍ୱରୂପା ତ୍ରୈବିଧ୍ୟଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଫଳସ୍ୟ ଦାତ୍ରୀ
ତଥାପବର୍ଗସ୍ୟ ବିଧାୟିନୀ ତ୍ୱଂ ଦୟାର୍ଦ୍ରଦୃକ୍କୋଣବିଲୋକନେନ ।୨
ତ୍ୱଂ ବାଙ୍ମୟୀ ବିଶ୍ୱବଦାନ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ବିଶ୍ୱସ୍ୱରୂପାପି ହି ବିଶ୍ୱଗର୍ଭା
ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମିକା ତତ୍ତ୍ୱପରାପୃରା ଚ ଦୃକ୍ ତାରିକା ତାରକଶଂକରସ୍ୟ ।୩
ବିଶ୍ୱାତ୍ମିକେ ବିଶ୍ୱବିଳାସଭୂତେ ବିଶ୍ୱଶ୍ରୟେ ବିଶ୍ୱ ବିକାଶଧାମେ
ବିଭୂତ୍ୟଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ବିଭୂତି ଦାତ୍ରୀ ପଦେ ତ୍ୱଦୀୟେ ପ୍ରଣତିର୍ମଦୀୟା ।୪
ଭୋଗସ୍ୟ ଭୋକ୍ତ୍ରୀ କରଣସ୍ୟ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଧାତ୍ୱାବ୍ୟୟପ୍ରତ୍ୟୟଲିଙ୍ଗଶୂନ୍ୟା
ଜ୍ଞେୟା ନ ବେଦୈର୍ନ ପୁରାଣଭେଦୈ ର୍ଧ୍ୟେୟା ଧିୟା ଧାରଣୟାଦିଶକ୍ତି ।୫
ନିତ୍ୟୀ ସଦା ସର୍ବଗତାଽପ୍ୟଲକ୍ଷ୍ୟା ବିଷ୍ଣୋର୍ବିଧେଃ ଶଂକରତୋଽପ୍ୟଭିନ୍ନା
ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପା ଜଗତୋଽସ୍ୟଶକ୍ତି ର୍ଜ୍ଞାତୁଂ ନ ଶକ୍ୟା କରଣାଦିଭିସ୍ତ୍ୱମ୍ ।୬
ତ୍ୟକ୍ତସ୍ତ୍ୱୟାତ୍ୟନ୍ତନିରସ୍ତବୁଦ୍ଧି ର୍ନରୋ ଭବେଦ୍ ବୈଭବଭାଗ୍ୟହୀନଃ
ହିମାଳୟାଦପ୍ୟଧିକୋନ୍ନତୋଽପି ଜନୈସ୍ସମସ୍ତୈରପି ଲଂଘନୀୟଃ ।୭
ଶିବେ ହରୌ ବ୍ରହ୍ମଣି ଭାନୁଚନ୍ଦ୍ରୟୋ ଶ୍ଚରାଚରେ ଗୋଚରକେଽପ୍ୟଗୋଚରେ

ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମେ ମହତୋ ମହତ୍ତମେ କଳାସ୍ତ୍ୱଦୀୟା ବମଳା ବିରାଜତେ ।୮
ସୁଧାମରନ୍ଦଂ ତବପାଦ ପଦ୍ମଂ ସ୍ତ୍ୱେ ମାନସେ ଧାରଣୟା ନିଘାୟ
ବୁଦ୍ଧିର୍ମିଳିନ୍ଦୀ ଭବତାନ୍ମଦୀୟା ନାତଃ ପରଂ ଦେବୀ ବରଂ ସମୀହେ ।୯
ଦୀନେଷୁ ହୀନେଷୁ ଗତାଦରେଷୁ ସ୍ୱାଭାବିକୀ ତେ କରୁଣା ପ୍ରସିଦ୍ଧା
ଅତଃ ଶରଣ୍ୟେ ଶରଣଂ ପ୍ରପନ୍ନଂ ଗୃହାଣ ମାତଃ ପ୍ରଣମାଞ୍ଜଳୀଂ ମେ ।୧୦

// ଗାୟତ୍ରୀ ମଞ୍ଜରୀ //

ଏକଦା ତୁ ମହାଦେବଂ କୈଳାଶଗିରିସଂସ୍ଥିତମ୍
ପ୍ରପଚ୍ଛ ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ ବନ୍ଦ୍ୟା ବିବୁଧମଣ୍ଡଳୈଃ ।।୧
କତମଂ ଯୋଗମାସୀନୋ ଯୋଗେଶତ୍ୱମୁପାସସେ
ଯେନ ହି ପରମାଂ ସିଦ୍ଧିଂ ପ୍ରପ୍ନୁବାନ୍ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ।।୨
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତୁ ପାର୍ବତୀ ବାଚଂ ମଧୁସୀକ୍ତାଂ ଶ୍ରୁତିପ୍ରିୟାମ୍
ସମୁବାଚ ମହାଦେବୋ ବିଶ୍ୱକଲ୍ୟାଣକାରକଃ ।।୩
ମହଦ୍ରହସ୍ୟଂ ତଦ୍‌ଗୁପ୍ତଂ ଯତ୍‌ତୁ ପୃଷ୍ଟଂ ତ୍ୱୟାପ୍ରିୟେ
ତଥାପି କଥୟିଷ୍ୟାମି ସ୍ନେହାତ୍ତ୍ୱାମହଂ ସମମ୍   ।।୪
ଗାୟତ୍ରୀ ବେଦମାତାସ୍ତି ସାଦ୍ୟାଶକ୍ତିର୍ମତା ଭୁବି
ଜଗତାଂ ଜନନୀ ଚୈବ ତାମୁପସେଽହମେବ ହି ।।୫
ଯୌଗୀକାନଂ ସମସ୍ତାନାଂ ସାଧନାନାଂ ତୁ ହେ ପ୍ରିୟେ
ଗାୟତ୍ର୍ୟେବ ମତା ଲୋକେ ମୂଳାଧାରୋ ବିଦାଂବରୈଃ ।।୬

ଅତିରହସ୍ୟମୟ୍ୟେଷା ଗାୟତ୍ରୀ ତୁ ଦଶଭୁଜା
ଲୋକେଽତି ରାଜତେ ପଞ୍ଚ ଧାରୟନ୍ତି ମୁଖାନି ତୁ ॥୭
ଅତି ଗୂଢାନି ସଂଶ୍ରୁତ୍ୟ ବଚନାନି ଶିବସ୍ୟ ଚ
ଅତି ସଂବୃଦ୍ଧ ଯିଜ୍ଞାସା ଶିବମୂଚେ ତୁ ପାର୍ବତୀ ॥୮
ପଞ୍ଚାଶ୍ୟ ଦଶବାହୁନାମେତ୍ୟୋଂ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭଃ
କୃତ୍ୱା କୃପାଂ କୃପାଲୋ ତ୍ୱଂ କିଂ ରହସ୍ୟଂ ତୁ ମେ ବଦ ॥୯
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତ୍ୱେତନ୍ମହାଦେବଃ ପାର୍ବତୀ ବଚନଂ ମୃଦୁ
ତସ୍ୟା ଶଂକାମପାକୁର୍ବନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁବାଚ ନିଜାଂ ପ୍ରିୟାମ୍ ॥୧୦
ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତୁ ମହାଶକ୍ତିର୍ବିଦ୍ୟତେ ଯା ହି ଭୂତଲେ
ଅନନ୍ୟ ଭାବତୋ ହ୍ୟସ୍ମିନ୍ନୋତପ୍ରୋତୋଽସ୍ତି ଚାତ୍ମନି ॥୧୧
ବିଭର୍ତି ପଞ୍ଚାବରଣାନ୍ ଜୀବଃ କୋଶାସ୍ତୁ ତେ ମତାଃ
ମୁଖାନି ପଞ୍ଚ ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତାନେବ ବେଦ ପାର୍ବତୀ ॥୧୨
ବିଜ୍ଞାନମୟାନ୍ନମୟ ପ୍ରାଣମୟୋ ମନୋମୟାଃ
ତଥାନନ୍ଦମୟଶ୍ଚୈବ ପଞ୍ଚକୋଶାଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ॥୧୩
ଏଷ୍ୱେବ କୋଶକୋଶେଷୁ ହ୍ୟନନ୍ତା ଋଦ୍ଧି ସିଦ୍ଧୟଃ
ଗୁପ୍ତା ଆସାଦ୍ୟୋ ଯା ଜୀବୋ ଧନ୍ୟତ୍ୱମଧିଗଚ୍ଛତି ॥୧୪
ଯସ୍ତୁ ଯୋଗେଶ୍ୱରୋ ହ୍ୟେତାନ୍ ପଞ୍ଚକୋଶାନ ତୁ ବେଧତେ
ସ ଭବସାଗରଂ ତୀର୍ତ୍ୱା ବନ୍ଧନେଭ୍ୟୋ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥୧୫
ଗୁପ୍ତଂ ରହହ୍ୟମେତେଷାଂ କୋଷାଣାଂ ଯୋଽବଗଚ୍ଛତି
ପରମାଂ ଗତିମାପ୍ନୋତି ସ ଏବ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥୧୬
ଲୋକାନଂ ତୁ ଶରୀରାଣି ଙ୍ୟନ୍ନାଦେବ ଭବନ୍ତି ନୁ
ଉପତ୍ୟକାସ୍ତୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଂ ଚ ନିର୍ଭରଂ ବର୍ତତେ ସଦା ॥୧୭

ଆସନେନୋପବାସେନ ତତ୍ତ୍ୱଶୁଦ୍ଧ୍ୟା ତପସ୍ୟୟା
ଚୈବାନ୍ନମୟକୋଶସ୍ୟ ସଂଶୁଦ୍ଧିରଭିଜାୟତେ ॥୧୮
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ପୁରୁଷାର୍ଥଶ୍ଚ ତେଜ ଓଜୋ ଯଶସ୍ତଥା
ପ୍ରାଣଶକ୍ତ୍ୟାତୁ ବର୍ଦ୍ଧନ୍ତେ ଲୋକାନାମିତ୍ୟସଂଶୟମ୍ ॥୧୯
ପଞ୍ଚଭିସ୍ତୁ ମହାପ୍ରାଣୈର୍ଲଘୁପ୍ରାଣୈଶ୍ଚ ପଞ୍ଚଭିଃ
ଏତୈଃ ପ୍ରାଣମୟଃ କୋଶୋ ଜାତୋ ଦଶଭିରୁତ୍ତମଃ ॥୨୦
ବନ୍ଧେନ ମୁଦ୍ରୟା ଚୈବ ପ୍ରାଣାୟାମେନ ଚୈବ ହି
ଏଷ ପ୍ରାଣମୟଃ କୋଶୋ ଯତମାନଂ ତୁ ସିଦ୍ଧ୍ୟତି ॥୨୧
ଚେତନାୟା ହି କେନ୍ଦ୍ରନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ମନୋମତମ୍
ଜାୟତେ ମହତୀତ୍ୱନ୍ତଃ ଶକ୍ତିସ୍ତସ୍ମିନ ବଶଂଗତେ ॥୨୨
ଧ୍ୟାନ ତ୍ରାଟକ ତନ୍ମାତ୍ରା ଜପାନାଂ ସାଧନୈର୍ନନୁ
ଭବତ୍ୟୁଜ୍ଜଳଃ କୋଶଃ ପାର୍ବତ୍ୟେଷ ମନୋମୟଃ ॥୨୩
ଯଥାବତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣତୋ ଜ୍ଞାନଂ ସଂସାରସ୍ୟ ସ୍ୱସ୍ୟ ଚ
ନୂନମିତ୍ୟେବ ବିଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବିଜ୍ଞାନବେତ୍ତୃଭିଃ ॥୨୪
ସାଧନା ସୋଽହମିତ୍ୟେଷା ତଥା ବାତ୍ମାନୁଭୂତୟଃ
ସ୍ୱରାଣାଂ ସଂଯମଶ୍ଚୈବ ଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦସ୍ତଥୈବ ଚ ॥୨୫
ଏଷାଂ ସଂସିଦ୍ଧିଭିର୍ନୂନଂ ଯତମାନସ୍ୟ ହ୍ୟାତ୍ମନି
ନୁ ବିଜ୍ଞାନମୟଃ କୋଶଃ ପ୍ରିୟେ ଯାତି ପ୍ରବୃଦ୍ଧତାମ୍ ॥୨୬
ଆନନ୍ଦାବରଣୋନ୍ନତ୍ୟାତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତିଂ ପ୍ରଦାୟିକା
ତୁରୀୟାବସ୍ଥିତିର୍ଲୋକେ ସାଧକଂ ତ୍ୱଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ॥୨୭
ନାଦ ବିନ୍ଦୁ କଳାନାଂ ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧନୟା ଖଲୁ
ନନ୍ୱାନନ୍ଦମୟଃ କୋଶଃ ସାଧକେ ହି ପ୍ରବୃଦ୍ଧ୍ୟତେ ॥୨୮

ଭୂର୍ଲୋକସ୍ୟସ୍ୟ ଗାୟତ୍ରୀ କାମଧେନୁର୍ମତା ବୁଦ୍ଧୈଃ
ଲୋକ ଆଶ୍ରୟଣେନାମ୍ଙୁ ସର୍ବମେବାଧିଗଚ୍ଛତି ।। ୨୯
ପଞ୍ଚାସ୍ୟା ଯାସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ବିଦ୍ୟାଂ ଯସ୍ତ୍ୱବଗଚ୍ଛତି
ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରପଞ୍ଚାତ୍ତୁ ସ ନୂନଂ ହି ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ।।୩୦
ଦଶଭୁଜାସ୍ତୁ ଗାୟତ୍ର୍ୟାଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧା ଭୁବନେଷୁ ଯାଃ
ପଞ୍ଚଶୂଳ ମହାଶୂଳାନ୍ୟେତାଃ ସଂକେତୟନ୍ତି ହି ।।୩୧
ଦଶଭୁଜାନାମେତାସାଂ ଯୋ ରହସ୍ୟଂ ତୁ ବେତ୍ତି ଯଂ ସଃ
ତ୍ରାସଂ ଶୂଳମହାଶୂଳାନାଂ ନା ନୈବାବଗଚ୍ଛତି ।।୩୨
ଦୃଷ୍ଟିସ୍ତୁ ଦୋଷସଂଯୁକ୍ତା ପରେଷାମବଲମ୍ବନମ୍
ଭୟଞ୍ଚ କ୍ଷୁଦ୍ରତାଽସାବଧାନତା ସ୍ୱାର୍ଥ ଯୁକ୍ତତା ।। ୩୩
ଅବିବେକସ୍ତଥାବେଶଃ ତୃଷ୍ଣାଲସ୍ୟଂ ତଥୈବ ଚ
ଏତାନି ଦଶ ଶୂଳାନି ଶୂଳଦାନି ଭବନ୍ତି ହି ।।୩୪
ନିର୍ଜୈର୍ଦଶଭୁଜୈର୍ନୂନଂ ଶୂଳାନ୍ୟେତାନି ତୁ ଦଶ
ସଂହରତେ ହି ଗାୟତ୍ରୀ ଲୋକ କଲ୍ୟାଣକାରିଣୀ ।୩୫
କଲୌଯୁଗେ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ଶରୀରାଣୀତି ପାର୍ବତୀ
ପୃଥ୍ୱୀ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଧାନାନି ଜାନାସ୍ୱେବ ଭବନ୍ତି ହି ।।୩୬
ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଧାନାନ୍ୟଯୁଗୋଦ୍‌ଭୂତ ନୃଣାମତଃ
ସିଦ୍ଧିନାଂ ତପସାମେତେ ନ ଭବନ୍ତ୍ୟଧିକାରିଣଃ ।।୩୮
ପଞ୍ଚାଙ୍ଗଯୋଗ ସଂସିଦ୍ଧ୍ୟା ଗାୟତ୍ର୍ୟାସ୍ତୁ ତଥାପି ତେ
ତତ୍‌ଗୁଣାନାଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠାଂ ସିଦ୍ଧିଂ ସଂପ୍ରାପ୍ନୁବନ୍ତି ହି ।।୩୮
ଗାୟତ୍ର୍ୟା ବାମମାର୍ଗୀୟଂ ଜ୍ଞେୟମତ୍ୟୁଚ୍ଚସାଧକୈଃ
ଉଗ୍ର ପ୍ରଚଣ୍ଡମତ୍ୟନ୍ତଂ ବର୍ତତେ ତନ୍ତ୍ର ସାଧନଂ ।।୩୯

ଅତଏବ ତୁ ତତ୍‌ଗୁପ୍ତଂ ରକ୍ଷିତଂ ହି ବିଚକ୍ଷଣୈଃ
ସ୍ୟାଦ୍ୟତୋ ଦୁରୁପଯୋଗୋ ନ କୁପାତ୍ରୈଃ କଥଂ ଚ ନ ॥୪୦
ଗୁରୁଣୈବ ପ୍ରିୟେ ବିଦ୍ୟା ତତ୍ତ୍ୱଂ ହୃଦି ପ୍ରକାଶୟେତ୍
ଗୁରୁଂ ବିନା ତୁ ସା ବିଦ୍ୟା ସର୍ବଥା ନିଷ୍ଫଲା ଭବେତ୍ ॥୪୧
ଗାୟତ୍ରୀ ତୁ ପରାବିଦ୍ୟା ତତ୍‌ଫଳାବାପ୍ତୟେ ଗୁରୁଃ
ସାଧକେନ ବିଧାବେବ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ତତ୍ତ୍ୱ ପଣ୍ଡିତଃ ॥୪୨
ଗାୟତ୍ରୀଂ ଯୋ ବିଜାନାତି ସର୍ବ ଜାନାନି ସ ନନୁ
ଜାନାତିମାଂ ନ ଯସ୍ତସ୍ୟ ସର୍ବା ବିଦ୍ୟାସ୍ତୁ ନିଷ୍ଫଳା ॥୪୩
ଗାୟତ୍ର୍ୟେବତପୋ ଯୋଗଃ ସାଧନଂ ଧ୍ୟାନମୁଚ୍ୟତେ
ସିଦ୍ଧିନାଂ ସା ମତା ମାତା ନାତଃ କିଞ୍ଚିତ୍ ବୃହତ୍ତରମ୍ ॥୪୪
ଗାୟତ୍ରୀ ସାଧନା ଲୋକେ ନ କସ୍ୟାପି କଦାପି ହି
ଯାତି ନିଷ୍ଫଳତାମେତତ୍ ଧ୍ରୁବଂ ସତ୍ୟଂ ହି ଭୂତଳେ ॥୪୫
ଗୁପ୍ତମୁକ୍ତଂ ରହସ୍ୟଂ ଯତ୍ ପାର୍ବତୀ ତ୍ୱାଂ ପତିବ୍ରତାମ୍
ପ୍ରାପ୍‌ସ୍ୟନ୍ତି ପରମାଂ ସିଦ୍ଧିଂ ଜ୍ଞାସ୍ୟନ୍ତ୍ୟେତତ୍ ତୁ ଯେ ଜନାଃ ॥୪୬

ଏହି ୪୬ ଶ୍ଳୋକବିଶିଷ୍ଟ ଗାୟତ୍ରୀ ମଞ୍ଜରୀ,ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଦ୍ୟାର ସାରାଂଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଯେଉଁ ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ ମାନଙ୍କୁ ଜାଣି ସାଧନା କଲେ ସାଧକ ଉପକୃତ ହୋଇ ପାରିବ , ଏହି ଗାୟତ୍ରୀ ଲହରୀ ସେହି ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବା ଓ ସାଧନ କରିବାର ସୂତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ଏହାକୁ ଯଦି ଉତ୍ତମରୂପେ ମନନ ଚିନ୍ତନ କରା ଯାଇପାରେ ,ତା ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ନିଷ୍କର୍ଷ ବାହାରିବ ସେହି ନିଷ୍କର୍ଷ ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ତାର ଆଚରଣ ପରିମାର୍ଜିତ

କରେ , ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ସମସ୍ତ କଷ୍ଟ ପାରକରି ,ଏକ ସତ୍ପୁରୁଷ ରୂପେ ସ୍ଥିତି ଲାଭ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିବ ।

ତେଣୁ ହେ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ! ଅଜ୍ଞାନତାର ଆବରଣ ତ୍ୟାଗ କରି ବାହାରକୁ ବାହାରନ୍ତୁ , ଜ୍ଞାନର ପାହାଚରେ ପଦେ ପଦେ ଉପରକୁ ଉଠନ୍ତୁ , ନିଜକୁ ଏକ ସତ୍ପୁରୁଷ ରୂପରେ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତୁ । ଏହି ଶରୀର, ଯାହା ଅସ୍ଥି ଚର୍ମର ଆବରଣ ଭିତରେ ମଳ ମୂତ୍ର, ରକ୍ତ, ପୂତିଗନ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦିର ଏକ ଭଣ୍ଡାର ରୂପେ ଜଣା , ତାକୁ ସ୍ୱ ସର୍ବସ୍ୱ ମନେ ନ କରି, ତା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟ ପରି ମହତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶ କରି , ସତ୍ପୁରୁଷତ୍ୱ , ଦେବତ୍ୱ ତଥା ଇଶ୍ୱରତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତୁ । ଶ୍ରୀମତ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ , ଭଗବାନ ଦେଇଥିବା ଉପଦେଶ ମାନି ନିଜେ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ନିଜର ଏକ ମିତ୍ର ରୂପେ ଉଭା ହୁଅନ୍ତୁ । ନିଜର ଦୋଷ ଦୃଷ୍ଟି ପରିହାର କରି ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତି ଗୁଡିକୁ ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ଷୁରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତୁ । ଦେବୀ ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପୂଜା ଆରାଧନା ରୂପକ ନିବେଦନ ସମର୍ପଣ କରି ପରମଗତି ଲାଭ କରନ୍ତୁ ।

ଓଁ ଶ୍ରୀ ତତ୍ ସତ୍